

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

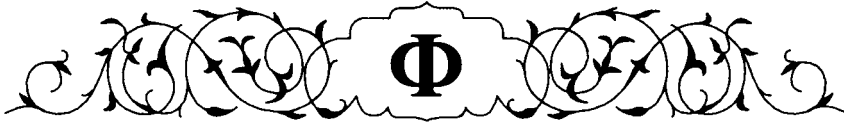
Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

ФА [лот. fa] Диатоник (ўзгарувчан тонли) товушқаторнинг тўртинчи погонаси; асосий етти погонали товушқаторнинг тўртинчи товуши. *Нота йўлининг биринчи ва иккинчи чизиклари орасига ёзилган товуш фа дир.* И. Акбаров, Музыка саводи.

ФАБРИКА [лот. fabrica – устакхона] Машина-ускуналардан фойдаланиш асосида хомашёдан маҳсулот ишлаб чиқарадиган енгил саноат корхонаси. *Пойабзал фабрикаси. Тикувчилик фабрикаси. Бадий буюмлар фабрикаси.* ■ *Темуржон боғчага борадиган бўлгандан кейингина, тикув фабрикасига қатнай бошлади.* Ж. Абдуллахонов, Орийат.

ФАБРИКАНТ Катта фабрика эгаси, фабрикачи. *Улар ҳаяжонли нутқларида фабрикантларнинг кирдикорларини фош этишди.* Ойбек, Нур қидириб.

ФАБРИКАТ [лот. fabricatus – тайёрланган, ишлаб чиқарилган] Ишлаб чиқариш, қайта ишлаш саноатининг истеъмол учун мўлжалланган тайёр маҳсулоти; фабрикада ишлаб чиқарилган тайёр буюм. *Тўқимачилик фабрикатлари. Фабрикатлар сотмоқ.*

Ярим фабрикат қ. **яримфабрикат.** *Ҳалима холанинг ҳавасини келтирган.. бу ярим фабрикат маҳсулотлар магазини қаерда дейсизми? «Саодат».*

ФАБРИКАЧИ эск. айн. **фабрикант.** *..фабрикачилардан фабрикаларни, заводчилардан заводларни тортиб олиб, халққа бер, дейди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

ФАБУЛА [лот. fabula – ҳикоя қилиш, айтиб бериш; тарих; масал] ад. Бадий асарда

тасвирланган воқеа-ҳодисаларнинг баёни, уларнинг ўзаро боғлиқ бўлган сюжет тизими. *Масхарабозларнинг ҳикоялари, бир томондан, қизиқарли фабуласи.. билан, иккинчи томондан, ижро этилиши билан кишиларни ўзига тортган.* М. Қодиров, Ўзбек халқ оғзаки драмаси.

ФАВВОРА [а. فواره – қайнаб тошган, кўпирган нарса, фонтан] кт. **1** Кучли (табiiй ёки сунъий) босим билан юқорига отилиб турадиган газ, нефть, сув, суюқлик.

2 Сувни ана шундай ҳаракатга келтирувчи қурилма, иншоот; фонтан. *Икки квартал наридаги кенг хиёбон жуда ўтиришли жой: ўртаси гулзор, кичкина фаввораси бор.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Фаввора урмоқ кўчма **Жўш урмоқ**, авжига чиқмоқ. *Адолат чашмаси фаввора урди, Хиёнат балчиғин ҳар ёнга сурди.* Ҳабибий. *Ҳадемай тўй карвони йигит уйи томон йўл олди. Карвон ўтган кўчаларда тўй шодиёнаси фаввора уриб борди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ФАВТ [а. فوت – кетиш, жўнаш; ўтиш] эск. Ўлиш, дунёдан ўтиш. *Фавтимдан сўнг халойиқ не деб мазаммат қилур? «Ёшлик».*

ФАВҚУЛОДДА [а. فوقالعاده – одатдан ташқари] **1** Ниҳоят кам учрайдиган; бошқаларга ўхшамаган; кутилмаганда юз берган; тасодифий. *Фавқуллодда ҳодиса.* ■ *Отнинг кави қайтариши фавқуллодда ерда, фавқуллодда вақтда кечади.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Замиранинг Муҳаммаджонга унаштирилгани ҳали ҳам одамларга фавқуллодда бир янгилик бўлиб кўринарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Одатдан ташқари; кам дуч келинади-ган, камёб. *Тиктепа қишлоғининг гузарида мулла Обиднинг қўлидаги фавқулодда кетмонни кўрган ҳар ким кулади. А. Қодирий, Обид кетмон. Ойбек фавқулодда серқирра истесдод соҳиби эди. Газетадан.*

3 *рвш.* Ғоят даражада, ҳаддан ташқари; ғоят, жуда. *Шералининг назарида, бугун ҳамма нарса фавқулодда сўлим, қушларнинг нағмаси эса жозибалироқ эди. С. Кароматов, Олтин кум. Никоҳ тўйи фавқулодда суронли ва тантанали бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Махус шароит талаби билан белги-ланадиган, содир бўладиган; навбатдан ташқари. *Фавқулодда мажлис. Фавқулодда ва мухтор элчи. ■ Бу ҳодисалар саройда фавқулодда чора-тадбирлар кўришни тақозо этди. Мирмуҳсин, Меъмор*

ФАГОЦИТ [юн. phagos – ебтўймас, очкўз + kutos – ҳужайра] биол. Одам ва ҳайвонлар организмда ёт жисм ва бактерияларни тутиб олиш ва ҳазм қилиш хусусиятига эга бўлган ҳужайра.

ФАЖЕ [а. فجع – фожиали, ҳалокатли] кт. айн. **фожи(ъ)**. *Фаже аҳвол. Фаже воқеа. ■ Яқин тарихнинг ўзиёқ унинг [Навоийнинг] кўзига фаже манзараларни беҳисоб қаторлаштиради. Ойбек, Навоий.*

ФАЗА [юн. phasis – намоён бўлиш, пайдо бўлиш] 1 Табиат ёки жамиятдаги бирор воқеа-ҳодиса, жараён ва ш. к. нинг ривожланишидаги муайян пайт, муддат, давр. *Ғўзанинг шоналаш фазаси. ■ Бу мақолада биз асосан гул ва ҳосил тугунчалари, унинг ривожланиш фазалари ҳақида фикр юритмоқчимиз. Газетадан.*

2 *махс.* Бирор нарсанинг шакли, ҳолати ёки ҳаракати ўзгаришидаги маълум ҳал қилувчи пайт, давр. *Маятникнинг тебраниш фазаси. ■ Галилей дунёда биринчи бўлиб телескоп ясади-да, унинг ёрдамида Венера фазаларини кузатишга муваффақ бўлди. «Фан ва турмуш».*

3 эл. Генератор ўрамасининг айрим гуруҳи, шунингдек, унга уланган электр симлар.

ФАЗИЛАТ [а. فضيلت – афзаллик, ижобий хислат; эзгу иш] 1 Ижобий хислат, яхши хулқ ёки хусусият. *Ҳалоллик энг яхши фазилатдир. ■ Мехр-оқибат ва садоқат истасанг, ўзинг ҳам шу фазилатларнинг эга-*

си бўл. Газетадан. Самимийлик қизларнинг келажак ҳаётларида энг зарур фазилатдир. «Саодат».

2 Афзаллик, устунлик. *Бу ерларнинг ўз фазилати, ўз кўрки бор. Газетадан. Ҳар фаслнинг ўз хислати бор, Ҳар фаслнинг – ўз фазилати. Уйғун.*

2 **Фазилат** (хотин-қизлар исми).

ФАЗИЛАТЛИ Яхши, ижобий хислатга эга бўлган, яхши хулқ, характер соҳиби. *Фазилатли одам. ■ Гап камтарлик ҳақида борар экан, кўз ўнгимизда ажойиб фазилатли кишилар, шу билан бирга, гердайдган, мағрур, калондимоғ баъзи кимсалар жонланади. Газетадан.*

ФАЗИҲАТ [а. فضيحت – уят, номус; расволик, шармандалиқ] эск. Обрўсизлик, расволик, шармандалиқ. *Хомуш ўлтур, Муаззам, суҳбати аҳли тамиз ичра, Фазихат бўлмағайсан, эл аро беҳуда кўп сўзлаб. «Ўзбек шоиралари».*

ФАЗЛ [а. فضل – қадр-қиммат; обрў, шараф] кт. Ижобий хислат, фазилат, афзаллик, устунлик. *Энг шарафли фазл эрур инсонга деб аҳлу вафо, Ҳар нафас меҳру муҳаббат айлаб изҳор ўлтирур. Ҳабибий, Девон.*

Аҳли фазл Яхши фазилат соҳиблари, фазилат аҳли. *Паҳлавон, Алишерга қараганда анча катта бўлса ҳам, аҳли фазл ўртасида ном чиқарган ёш шоирни катталардек ҳурмат қилар эди. М. Осим, Сеҳрли сўз. Фазлу карам* Яхшилик ва саховат, марҳамат. *Албатта, фазлу карам Оллоҳнинг қўлида, уни ўзи истаган кишиларга берур. «Шарқ юлдузи».*

ФАЗЛ-КАМОЛОТ, фазлу камолот Ижобий хислат(лар) ва камолот, фазл ва етуклик, балоғат. *У ўз хўжасининг фазлу камолотини тақдирлаб, унга хизмат қилишни ўзи учун бир шараф деб ҳисоблар эди. Ойбек, Навоий.*

ФАЗО [а. فضاء – очик кенг майдон; коинот] 1 айн. **макон 1**. *Нисбийлик назарияси – материя мавжуд бўладиган фазо ва вақт назариясидир. «Фан ва турмуш».*

2 Ҳамма томонга чексиз йўналган бўшлиқ; осмон; коинот. *Жисмнинг фазодаги ҳаракати. ■ Дейдилар, фазонинг чегараси йўқ, Миллиард юлдузларнинг сўнги ҳам фазо. А. Орипов, Юртим шамоли.*

3 *кўчма* Оғуш, кучоқ. *Хотини отланиб уйдан чиқиб кетгач, у аста хўрсинди-да, чексиз*

хаёл фазосига парвоз қилди. О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув.

ФАЗОВИЙ [a. فضاوى – фазога, коинотга оид] Чексиз бўшлиққа, коинотга дахлдор, тегишли. *Олимлар, карта – дунёнинг фазовий, тасвирий образидир, деб таъриф беришган.* «Фан ва турмуш».

ФАЗОГИР [a. + ф. فضاگیر – фазони эгалловчи] *кт.* Фазони забт этувчи; космонавт. *Тонг билан Ер янги фазогирини ўзга сайёралар сари учирар.* А. Исроилов, Биз – дунё одамлари. *Йўлга чиқар бу кун фазогир, Сомончининг йўли пойандоз.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ФАЗОГИРЛИК Коинотни забт этиш маҳорати, касби, ҳунари. *Биз унинг [Гагариннинг] фазогирлигига қойил қолиб, мактабни унинг номи билан атадик.* Газетадан.

ФАЗОКОР айн. **фазогир.** Унинг фазокор ўғли *Ер атрофида айланаркан, шу азамат чинорга бир он бўлса ҳам кўз ташлар.* А. Мухтор, Чинор. *Мактаб йўли, дўстлар, фазокор парвозидан кам эмас зарра.* А. Орипов, Йиллар армони.

ФАЗОМЕТР [юн. phasis – пайдо бўлиш + юн. metreo – ўлчайман] *физ.* Ўзгарувчан ток қурилмаларида фазаларнинг силжиш бурчагини, яъни занжирдаги ток билан кучланиш фазалари ўртасидаги фарқни ўлчайдиган асбоб. *Электрон фазометрлар билан ўлчаш электрон-механик фазометрлар билан ўлчашданидан аниқроқ чиқади.* «ЎЗМЭ».

ФАЗОТРОН [юн. phasis – пайдо бўлиш + (элек)трон] *физ.* Зарядланган оғир зарчаларнинг ҳаракатини тезлаштирувчи мослама, атом ядросини текширишда қўлланади. *...фазотроннинг параметрлари ўзининг бошланғич қийматларига қайтади ҳамда тезлатишнинг янги цикли бошланади.* «ЎЗМЭ».

ФАЙЗ [a. فيض – тўкилиш, ёйилиш; мўлқўлчилик; саховат, мурувват] 1 Ўзига жалб қилишлик, қувонч бахш этувчи жозибадорлик. *Сўхбатга файз кирди. Базмнинг файзи кетди.* ■ *Оромбахш «Чўли ироқ» ползининг сеҳрли оқшомига яна ҳам файз киритди.* Н. Фозилов, Дийдор. *Шу пайт электр чироқлари ёқилди, ҳовлига файз устига файз қўшилди.* Газетадан.

2 *кўчма* Барака, мўллик. *Файз ёғилди Ўзбекистонга, Бу дилрабо боғу бўстонга.* Х. Расул. *Бахт нашъаси. Фарғонанинг ҳусни кел-*

ди сахрога, Пахта экдим, файз келди, инжу келди. Т. Тўла, Оромижон.

ФАЙЗБАХШ [файз + ф. بخش – бағишловчи] *кт.* Лутфу карам, қут-барака бахш этувчи, инъом-эҳсон берувчи.

ФАЙЗИЁБ [файз + ф. ياب – топувчи] *кт.* 1 Ўта тароватли, мафтункор, кўркам, серфайз. *Боғлар нурдан файзиёб бўлди.* Ҳ. Фулом. *Ёмғир савалаган сайин чанг-ғуборли атроф-жавониб мусавфолашмоқда, файзиёб бўлмоқда эди.* «Ёшлик».

2 Баҳраманд. *Бепоен мамлакатимизда.. ҳаёт неъматларидан ҳамма файзиёб.* Газетадан. *То ҳаёт эканмиз – савобга зормиз, Йилт этган шувладан диллар файзиёб.* А. Орипов, Йиллар армони.

ФАЙЗЛИ Ўзига жалб қиладиган; жозибадор, истараси иссиқ; кўркам. *Файзли боғ. Файзли одам. Файзли сўхбат.* ■ *Шаҳримиз қиёфаси кечқурун янада файзли бўлади.* Газетадан. *Балки менинг онам ҳам Мўтабархоннинг онасига ўхшаб ширинсўз, минг марта айланиб-ўргилиб, гиргиттон бўладиган файзли аёлмиди?* М. Алиев, Шонли авлод.

ФАЙЗСИЗ Ёқимсиз таассурот қолдирадиган, жозибасиз, хунук, бефайз. *Файзсиз одам. Файзсиз сўхбат. Файзсиз кўча.* ■ *Эркаксиз уй файзсиз, кўрксиз кўринадиди кўзга. Фарзанд учун эса ота бир тоғдай.* М. Алавия, Болаларимнинг отаси. *Деворнинг қулаган жойидан олмазор ҳовли рўяси бирданнига файзсиз, хунук бўлиб кўринди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ФАЙЗ-ТАРОВАТ Кўркамлик, ҳусн; гўзал кўриниш. *Узоқ умр кўриб, бахт-саодатли яшаган кексаларимиз фаровон ҳаётимизга файз-тароват бағишлаб туришибди.* Газетадан. *Нуроний оналаримизу отахонларимиз яшаётган уйларнинг ўзига хос файз-таровати бор.* Газетадан.

ФАЙЗ-ФУТУР: **файз-футур кетмоқ айн. футур кетмоқ қ. футур.** *Навоий кетди – Ҳиротдан файз-футур кетди.* Ойбек, Навоий.

ФАЙЗ-ҲАЛОВАТ [файз + ҳаловат] Жозоба, осойишталик, кўркамлик ва тинчлик. *Аёллар бор жойда файз-ҳаловат бор..* «Ёшлик».

ФАЙЛ [ингл. file – қоғозлар тикмаси, картотека] *тех.* Компьютер хотирасида алоҳида ном (сарлавҳа) остида сақланадиган, бошқа алоҳида номдаги ҳужжатларни (матн-

ларни) қабул қилмайдиган ҳужжат ёки ҳужжатлар мажмуи.

ФАЙЛАСУФ [а. *فيلسوف* < юн. *philosophos* – доноликни севувчи] **1** Фалсафа илми, дунёқараш муаммолари билан шуғулланувчи олим, мутахассис. *Шарқнинг машҳур файласуфлари.* ■ *Файласуф ҳақиқатда ошиқ кишидир. Шунга кўра, ҳар бир ҳақиқатталаб одам маълум даражада файласуфдир.* «Оз-оз ўрганиб доно бўлур». *Файласуфларнинг оқил гаплари бор. Ўзгартиришининг иложи бўлмаган нарсага кўникмоқ керак, дейишади.* «Ёшлик».

2 с. т. Донолар каби муҳокама юргизадиган, доношманд. -*Файласуф эканку-а? – Бозор Қудратов энгашиб, Рауфга шивирлади: – Сатторнинг гапларини қара-я! «Ўзбекистон кўриқлари».*

ФАЙЛАСУФЛИК **1** Фалсафа илми билан шуғулланиш.

2 Файласуф сингари, файласуфнамо фикр юритиш. *Эрнинг бирдан файласуфлиги тутиб кетди. С. Аҳмад, Сайланма. – Сен бир харсангтошсан, сендан мен ажойиб ҳайкал ясайман, – деган эди бир кунни файласуфлиги тутиб кетиб Жанна. Мирмуҳсин, Умид.*

ФАЙЛАСУФНАМО [файласуф + ф. *ناما* – сингари, ўхшаш] **с.т.** Файласуфга ўхшаш, файласуф қиёфасидаги; файласуфлардек. *Файласуфнамо мулоҳаза юритмоқ.* ■ *Сухбатдошим нуруний бир чол – қувноқ, тетик, файласуфнамо. С. Зуннунова.*

ФАЙТОН *эск. айн. фойтун.* У [от] *гоҳ эгарланади, гоҳ ҳовлидаги фойтонга кўшилади. Ҳ. Фулом, Машғал. Ёқутой мактаби олдида икки фойтон келиб тўхтади. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ФАЙТОНЧИ *эск. айн. фойтунчи.* *Амирнинг фойтончиси.. чарчаган оқсоқ отнинг сағрисига устма-уст қамчи сола берди. С. Айний, Қуллар.*

ФАКС **қ. телефакс** **1, 2.** *Компьютер, факс, «уяли» телефон каби мўъжизалар ҳаётимизга нисбатан яқинда кириб келди. Газетадан. Вилоят почта бўлимларида 16 та компьютер.. 3 та факс аппаратлари ўрнатилган. Газетадан.*

ФАКСИМИЛ Айнан, аслидагидек акс эттирилган, факсимиледан иборат, факсимиле каби. *Факсимил телеграмма.* ■ *Бу китоблар орасида машҳур шоир ва таржимон*

Сайфи Саройи асарларининг қўлёзма тўпламидан олинган факсимил нусха ҳам бор. «ЎТА».

ФАКСИМИЛЕ [лот. *fac simile* – айнан шундай қил, бажар] **1** Фотонусха воситасида аслидек қилиб босилган қўлёзма, ҳужжат ва б. хил босма маҳсулотлар.

2 Шахснинг ўз кўли билан қўйилган имзони айнан акс эттирувчи босма шакл; клише-муҳр.

ФАКТ [лот. *factum* – бажарилган, қилинган] **1** Уйлаб топилмаган, уйдирма бўлмаган, реал, мавжуд нарса; ҳақиқий воқеа, ҳодиса. *Сухбатларни жонли, қизиқарли, турмушдаги фактларга суяниб ўтказиш керак. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Ҳар қандай дадил фантазиянинг замирида ҳам ҳаётини тажриба, реал фактлар, манзаралар ётади. У. Норматов, Талант тарбияси.*

2 Бор нарса, воқеа ёки ҳодиса ҳақида маълумот, далил. -*Ҳамма бўлган фактларни ёза бер. П. Турсун, Ўқитувчи. Энди у дангал фактларни рўпара қилишга қарор берди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 Бирор нарса ҳақида хулоса чиқариш, қатъий бир фикрга келиш учун хизмат қиладиган нарса, асос (мас., ҳужжат, далил, мисол). *Жинойят юзасидан йиғилган фактлар етарли эди.* ■ *Юридик аҳамиятга эга бўлган фактларни аниқлаш тўғрисидаги суд ишларини кўриб чиқиш практикаси муҳокама этилди. Газетадан. Шундан сўнг раис Низомиддиновга танбеҳ қилди: Конкрет фактларга ўтинг. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.*

ФАКТИК Аниқ далилга асосланган; шубҳа туғдирмайдиган, ҳақиқий ҳолат ифодаси бўлган. *Фактик материаллар. Фактик материаллар таҳлили.*

ФАКТОР [лот. *factor* – бажарувчи, ишлаб чиқувчи] **қ. омил** **1.** *Ҳал қилувчи фактор.* ■ *Бу факторлар ҳақиқий ёзувчини ҳам-касабаларидан ажратиб турадиган индивидуалликка олиб келади. У. Норматов, Талант тарбияси. Узоқ яшаш факторларидан бири тоза ҳаводир. «Саодат».*

ФАКТУРА [лот. *factura* – қайта ишлаш, тузатиш] **1** Харидорларга сотиш учун жўнатилган молларнинг рўйхати, миқдори ва нархи кўрсатилган ҳужжат. *Фактура билан мол бермоқ.* ■ *Қизиқиб фактурани талаб қилдим. Газетадан. Дорихона олиб, унда фактураси йўқ моллар сақлаб, уларни истаган нархда сотди. Газетадан.*

2 Тасвирий санъатда: асар сиртининг ишланиш ёки тузилиш хусусияти. *XX аср санъатида фактурани мураккаблаштириш бўйича тажрибалар тарқади.* «ЎЗМЭ».

ФАКУЛЬТАТИВ [фр. facultative < лот. facultas, facultatis – имконият, мумкинлик] Мажбурий бўлмаган, ихтиёрий; ихтиёрий равишда танлаб олинадиган. *Факультатив курс. Факультатив семинар. Факультатив машғулотлар.* ■ *..бундай қўланиш адабий тилда ва айрим шеваларда факультатив характерга эга.* «ЎТА».

ФАКУЛЬТЕТ [нем. Fakultät < лот. facultatis – қобилият, имконият] Олий ўқув юртининг маълум ихтисослик бўйича тегишли фанлар ўқитиладиган бўлими. *Филология факультети. Кимё факультети. Факультет йўғилиши.* ■ *У Шерали учунгина эмас, бутун факультет, университет учун мўътабар ва ҳурматли киши.* С. Кароматов, Олтин қум.

ФАКУЛЬТЕТЛАЛАРО Факультетлар ўртасида, орасида. *Факультетлараро спорт мусобақаси. Факультетлараро муносабат.*

ФАЛАЖ [а. فلاج – шол, паралич] тиб. Асаб системасининг ишдан чиқиши натижасида тана аъзоларидан бирортасининг тамоман ҳаракатсиз бўлиб қолишидан иборат касаллик; шол. *Оёқ фалажи. Фалаж бўлиб қолмоқ.* ■ *Шу (В.) дармондори етишмаслиги натижасида киши фалаж касалига йўлиқиши мумкин.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. [Анорбиви] *Юрак фалажига йўлиқгани маълум бўлиб, шу кун кечаси, ҳатто уч гўдаги тўғрисида бир оғиз васият қилолмай.. вафот этди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 кўчма Ишдан чиқиш, ҳаракатсиз бўлиб қолиш. *Асрлар ўтишига қарамай, бу ерда ҳаёт ҳали ҳам фалаж эди.* Ойбек, Навоий.

ФАЛАЖЛАМОҚ Фалаж, шол қилиб қўймоқ. *Алкоголь даставвал бош мия хужайраларига таъсир қилади, кейин уларни фалажлайди.* Газетадан.

ФАЛАК [а. فَلَك – осмон; осмон гумбази] 1 Ердан юқорига қараганда гумбаз, кубба шаклида бўлиб кўринадиган фазо бўшлиғи, осмон гумбази; осмон, кўк. *Яна чақмоқ чақди, яна фалак гўмбурлади.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *Чингизхон от солиб келиб, Минори Калон тағида фалакка буй чўзган бу обидага маҳлиё бўлиб қолибди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Осмони фалак с. т. 1) жуда баланд, юксак. *-Сиз билан тўхтовсиз қилинган маишатлар мени аввал осмони фалакка олиб чиқиб, кейин жарга улоқтирди, – деди Олим Эргашга.* Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмиш. *Шу баробар олдинда чанг-тўзонни осмони фалакка чиқариб гирдоб кўтарилди.* М. Мансуров, Ёмби; 2) кўчма дабдабали, баландпарвоз. *Ноғоралар гўмбури ва карнайлар садоси яна осмони фалакка чиқди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 кўчма Тақдир, қисмат, кўргилик. *Мен ўзим бу фалакнинг дастидан нажот излайман, бегим.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Эй фалак, чархинг бузилсин, Кимларга хор этдинг мени.* Э. Усмонов, Ёлқин.

Фалакнинг гардиши билан Фавқулодда ҳоларда, ғайриихтиёрий равишда, вазият талаби, бирор мажбурият орқасида; тақдир тақозоси билан. *Бу ғариб ва кимсасиз киши асли Сабзавор шахридан, фалакнинг гардиши билан Ҳиротга келиб қолган.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Фалакнинг гардиши билан шу қишлоққа куёв бўлиб келди.* «Муштум». **Парвойи фалак** Юз бераётган воқеа ва ҳодисаларга бефарқ қаровчи; парво қилмайдиган, беғам. *Ўзгаларингиз чанқаб кетибди.. сиз бўлсангиз парвойи фалаксиз.* Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда. *Ювош эса парвойи фалак; ҳеч нарса билан иши йўқ, доим хурсанд.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Фигони фалакка чиқмоқ** (ёки ўрмаламоқ, кўтарилмоқ) Ҳаддан ташқари жаҳли чиқмоқ, асабийлашмоқ, бўғилмоқ. *Хайри богчадан ўғлини олгани кирганда, тарбиячининг фигони фалакка чиқиб турган эди.* С. Аҳмад, Қадрдон дала-лар. *-Падарига минг лаънат, шу ҳам кўп бўлдими, – саксон ёшлар атрофидаги отахоннинг фигони фалакка ўрмалади.* «Муштум».

ФАЛАКАТ с. т. айн. **фалокат** 2. *Ҳаракатда – баракат, ётиб еган фалакат.* Газетадан. *Дугонажон, эрга тегдик десак, куйган эканмиз. Қаердаги фалакатга теккан эканмиз.* «Ғулихиромон».

ФАЛАКИЁТ [а. فَلَكِيَّات – астрономия; астрономияга алоқадорлик] эск. тар. Астрономия ва табиий географиядан умумий маълумотлар берувчи, ўрта асрларда ривож топган фан; астрономия. *Абу Наср.. вақтинни риёзиёт, ҳандаса, фалакиёт илмларини ўрганишига сарф этар эди.* М. Осим, Жайхун

устиди булутлар. *Сўнгра устод Қозизода Румий онҳазратнинг илтимоси билан зарбоф матога ўралган қалин китобини очиб, риёзиёт илми ҳамда бу илмнинг фалакиётни ўрганишидаги ўрни тўғрисида баҳс юритди. О. Ёқубов, Улуғбек хазинаси.*

ФАЛАҚ [а. فلاق — тешик, ёриқ, дарз; ёғоч тўсин] эск. Ўтмишда эски мактабларда гуноҳкор ўқувчининг оёқлари илигига киришиб боғлаб жазолайдиган махсус тахтакач, тахта исканжа. *Биз домланинг қанча калтагини еб, фалақ азобларига чидаб, ўн йилда хат-саводли бўлган эдик. С. Айний, Дохунда.*

Фалаққа тортмоқ (ёки осмоқ) Айбдорнинг оёқларини фалақ тешигига киргизиб, боғлаб қўймоқ. [Домла] *Бўлар-бўлмасга фалаққа тортавериб, бола бечораларнинг юрагини олиб қўйган экан. Н. Сафаров, Кўрган-кечирганларим. ..домла беҳининг новдаси билан уради, мошга чўккалатади, фалаққа осади.. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар.*

ФАЛЛОҲ [а. فلاح — деҳқон, экинчи, зироатчи] Араб мамлакатларида ўтроқ деҳқоннинг номи. *Карбало дашига қўл узатиб у, Фаллоҳлар ҳолидан бўлди хабардор. Б. Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар. Бу кўчаларда ўтар фаллоҳлару ҳаммоллар, Тоғчилар, қурувчилар, қаламкашлар, адиблар. Миртемир, Асарлар.*

ФАЛОКАТ [а. فلاکت — мусибат, бахтсизлик; мушкул аҳвол] 1 Одамлар ихтиёридан ташқари, кутилмаганда юз берадиган кўнгилисиз воқеа, ҳодиса; бахтсизлик; офат. *Фаросатсиз — фалокатга йўлқар. Мақол. ■ Кумушбиби учун бу ҳол кутилмаган бир бахтсизлик, кутилмаган бир фалокат эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тоҳир ёмон бир фалокатни олдиндан сезгандай, юраги увушди. П. Қодиров, Бобур.*

Фалокат оёқ остида Офат, бахтсизлик кутилмаганда, қўққисдан юз бериши мумкин. *-Фалокат оёқ остида, деганлари ҳақ гап экан-да, — деди кимдир. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Фалокат босиб* Файриихтиёрий равишда; ўйламасдан, адашиб, билмай. *Бир кун фалокат босиб, меҳнат дарсида.. электр аррани синдириб қўйсак бўладими? Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Фалокат босиб, эру хотин уришиб қолишди. Охир бўлмади, ажралиб кетишди. Газетадан.*

2 сўк. Ярамас; бадбахт. [Бой:] *Гофирни кўрдингми? [Холмат:] Боя шу ўртада ура-*

лашиб юрувди, фалокат! Бир зумда йўқолиб қолибди. Ҳамза, Бой ила хизматчи. ..Немис фалокат лотинчани ҳам, ўзбекчани ҳам билар экан. Ойбек, Кўёш қораймас.

ФАЛОКАТЗАДА [а. + ф. فلاکت زده — фалокат урган, бахтсиз] Фалокатга дучор бўлган, фалокат азобини чеккан. [Мухаммад Паҳлавон] *Ҳозир тонг уйқуси элитган фалокатзада дўстининг сарғайган юзига қараб, унинг уйғонишини кутиб ўтирар эди. М. Осим, Сеҳрли сўз.*

ФАЛОКАТЛИ Хавфли, мудҳиш, бахтсизлик келтирувчи; хавф-хатарли. [Отабек] *Ўзининг очиқ кўзи, ўтқир зеҳни орқали бундай ўзбошимчалик орқасидан мудҳиш фалокатли манзаралар кўрар.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу фалокатли ишни Йўлдош бошлади. Ф. Фулом, Шум бола.*

ФАЛОКАТСИЗ Хавф-хатарсиз; бешикаст; бирор кор-ҳол юз бермай, бахтсизликка учрамай. *-Айт хўжайинингга, нозик юкни фалокатсиз элтиб қўйдим, пулни мўлроқ чўзсин, — деди [Қора Аҳмад]. Ойбек, Танланган асарлар.*

ФАЛОН [а. فلان — шундай, шундай бир] сўм. о.м. 1 Нарса, шахс ёки воқеа-ҳодиса, улар ҳақидаги бирор хусусият, белгини аниқ билдирувчи сўзлар ўрнида ишлатилади. *Фалон киши. Фалон нарса. Фалон жой. Фалон сўм. Фалон вақт. ■ Фалон вақтда келаман деса, тамом, келмасдан қўймасди. Ў. Умарбеков, Чарос. Фалон ҳовлида бўйи етган қиз бор, деган гапни эшитиб, кўзимиз ўйнар, лекин юзини кўрмасдик. П. Турсун, Ўқитувчи.*

Фалон-писмадон (ёки фалон-пистон, фалон-тугун) с. т. У-бу, ундай-бундай, анави-манави. *Фалон-пистон деб гапни чўзма. ■ Акам пақирнинг қорнини ёрсанг, алиф чиқмайди-ю, тагин фалону писмадон деганига куяйми! П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Бирор хусусият ёки ҳодисанинг, жараённинг миқдоран жуда ортиқлигини, юқори даражада эканлигини билдиради. *Энг ёмони — шаҳарда қовун етишмаётган экан, бир тилими фалон пул эмиш. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. -Синиқчига боришини ўзим ҳам биламан. У фалон пул сўрайди. С. Сиёев, Ёруғлик. Бозорда муштумдай жўжа фалон пул. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

3 Одоб-ахлоққа зид, айтиш уят ҳисобланган сўзлар ўрнида қўлланади. *Она билан қизни бир одамнинг фалон қилиши шариат юзасидан тузук эмас.* С. Айний, Куллар. *Кампир, агар шунга теемасанг — фалон, деб оғзига сўз олди, мени уйдан ҳайдаб чиқарди.* «Муштум».

ФАЛОНЧА с. т. Номаълум миқдорни ифодалайди; шунча, шу миқдорда. *Фалонча сўм. Фалонча китоб.* ■ *Ҳўш, фалонча таноб ер сеники, деди. Ҳ. Шамс, Душман. Шу билан бирга ердан олинадиган ҳосилни «фалонча» деб чегаралаб ҳам бўлмайди.* Газетадан.

ФАЛОНЧИ гум. олм. Кимсани аниқ атамасдан, унинг исми ўрнида ишлатиладиган сўз. *Фалончи, ота-онаси бўлмаса ҳам, ўқсимай ўсди, дейишади.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. *Ёзганда ҳам, фалончини мақтайман, деган ўйим бўлмаган. Жўнгина қилиб, ўзим ўйлаган нарсаларни ёзганман.* М. М. Дўст, Лолазор.

Кимсан — фалончи 1) энг машхур, юқори мартабали. *Ўшанда Ҳамза кимсан — фалончи бўлиб ном қозонади.* К. Яшин, Ҳамза. *Отанг кимсан — фалончи, онанг тиллага топиб бўлмайдиган Нафисахон бўлса, сендан бахтли қиз борми!* Мирмуҳсин, Умид; 2) юқори мансабли; бой, бадавлат. *Кимсан — терифуруш фалончи бой! Лекин кўрган одам ямоқчимиз, бўзчимиз, деб ўйлар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ФАЛСАФА [а. فلسفه < юн. philosophia < phileo — севаман + sophia — донишмандлик] 1 Табиат, жамият ва тафаккур тараққиётининг умумий қонуниятлари ҳақидаги фан; олам ва унда инсоннинг тутган ўрни ҳақидаги ғоялар, дунёқарашлар тизими. *Умар Хайёмнинг қисқа, лекин сермазмун байтларига синдирилган ҳаёт фалсафаси буюк, ҳаёт ва дунёдашнинг бепоён.* Газетадан. *Устоз Қори-Ниёзий Шарқ ва Фарб фалсафаси тарихи, сиёсий иқтисод, адабиёт, санъат бобида ҳар қандай мутахассис билан баҳслаша оларди.* «Фан ва турмуш».

2 с. т. Эшитиб ўтириш ва мулоҳаза қилишга арзимайдиган, асоссиз, мавҳум фикр, мулоҳаза; қуруқ сафсата. *Бу одам «ҳаётнинг олға босувчи мумкин эмаслигини исбот қилатурган» ўзининг фалсафаси билан Саидийни юпатар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Бу анави чол — Пулатжон домланинг гапи!* Бу-

нақа фалсафалар ўшандан чиқади! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

Фалсафа сотмоқ (ёки сўқмоқ) Ўринсиз, фойдасиз, узоқ мулоҳаза юритмоқ, гапни чўзмоқ; сафсата сотмоқ. *— Фалсафа сотиш бас, — деб Ҳасаннинг сўзини кесди Фотима.* С. Айний, Куллар.

2 Шахсий тажриба, фикр-ўй асосида юзага келган ишонч, эътиқод. *Жони бор одам қимирлаб туриши керак — унинг фалсафаси шу.* Ҳ. Ғулом, Машғал. *Бу сўзлари билан у ўзининг содда фалсафасига яқун ясагандай бўлди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ФАЛСАФИЙ [а. فلسفى] 1 Фалсафага оид (қ. фалсафа 1, 2). *Абу Али ибн Синонинг адабий ижодида унинг фалсафий, этик ва эстетик қарашлари ўз ифодасини топган.* Газетадан. *Одатда, назарий, фалсафий қоидаларни лўнда қилиб ечиб бериш жуда мушкул масала.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Табиат ва жамият ҳақидаги теран дунёқарашни ўзида ифода этган. *Фалсафий роман. Фалсафий оқим. Фалсафий лирика.* ■ *Шу нарсани таъкидлаб ўтиш жоизки, фалсафий лириканинг фалсафа фанига дахлдорлиги нисбий характерга эга.* «ЎТА».

ФАЛСАФИЙЛИК Фалсафий мушоҳадаларга эгалик. *Шеър руҳидаги чуқур фалсафийлик.. хусусиятларини биз Ойбекнинг шеъриятида ҳам кўрамиз.* «ЎТА».

ФАЛЬСИФИКАТОР Фальсификация, яъни сохталаштириш билан шуғулланувчи, сохталаштирувчи. *Тарих фальсификаторлари.*

ФАЛЬСИФИКАЦИЯ [юн. falsificare — сохталаштирмақ, қалбакилаштирмақ] Чин, ҳақиқий воқеа ёки ҳодисани бузиб, бўяб кўрсатиш, сохталаштириш, қалбакилаштириш.

ФАМИЛ [р. фамильный — оилага алоқадор < лот. familia — хонадон, оила]: **фамил чой, фамилчой** с. т. Қора чой ва шундай чой солиб дамланган ичимлик. *..аччиқ фамил чойнинг иссиғи юзига тепгандек, нозик қирра бурнининг учи қизариб кетди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Девзира гуручнинг палови фамил чойни хуш кўрмайди..* С. Аҳмад, Сайланма. *Ёғлиқ овқат, гўшт, жигар, сут, қаймоқ, юмшоқ нон ейиш мумкин эмаслигини, нон қоқиси еб, қуюқ фамилчой ичиш лозимлигини айтди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ФАМИЛИЯ [лот. familia — куллар, тобелар; хонадон; меросий ном; авлод, оила]

Ота-она ёки бобо исмидан ясалиб, шахс исмига қўшиб айтиладиган, наслдан наслга ўтадиган оилавий ном. - *Икки кун ўтгандан кейин вестибюль деворини тўлдирган узундан-узоқ буйруқ — рўйхатда Шавкатнинг фамилияси ҳам чиқди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *У фамилиясидан «хўжа»ни олиб ташлаган, домовойга [уй дафтарига] «Тошхўжаев» эмас, «Тошев» деб ёзилган.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ФАМИЛИЯДОШ Фамилиялари ўхшаш, бир хил бўлган шахслар. *Қаранг-а, дадажон, сиз билан биз фақат фамилиядош эканмиз, холос.* «Ёшлик».

ФАН [a. فَنّ — санъат, маҳорат; эркин касб; илм, билим; тармоқ] **1** Табиат ва жамиятнинг тараққиёт қонуниятларини очиб берувчи ҳамда ўзи эришган натижалар билан атроф муҳитга таъсир кўрсатувчи билимлар тизими. *Фан асослари. Фан ютуқлари.* ■ *Ҳар бир фаннинг ўзига хос сири ва сеҳрли томонлари бўлади.* «Ёшлик». *Фан тарихида қизиқарли ҳодисалар кўп учрайди.* «Фан ва турмуш».

2 Шундай билимлар тизимининг алоҳида тармоғи, йўналишлари, соҳалари. *Аниқ фанлар. Ижтимоий фанлар. Табиий фанлар. Физика фани. Тилшунослик фани.* ■ *Биласизми, бўталогим, табиий фанлар даврнинг зарурий эҳтиёжларидан вужудга келади.* С. Кароматов, Олтин қум. *Биология фани ҳам ниҳоятда ривож топиб кетди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

ФАНАТИЗМ [«фанатик» с. дан] **1** Ўз дини ва этиқодига ортиқ даражада ёпишиб олиб, бошқа ҳар қандай қарашларни рад этиш, фанатикларча фикр юритиш ва ҳаракат қилиш; ўтакетган мутаассиблик, жоҳиллик. *Диний фанатизм.* ■ *Покистонда ижтимоий ва сиёсий жараёнлар орқасида халқнинг ўзи тобора секин-секин фанатизмдан воз кечмоқда.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Бирор гоё, иш ёки машғулотга бутун вужуди билан берилиб кетиш, муккасидан кетганлик, ўта ишқибозлик.

ФАНАТИК [лот. fanaticus — асабийлашган; жазаваси тутган] **1** Ўзининг ўта диндорлиги, бошқа динлар, этиқодларга тоқат қила олмаслиги билан ажралиб турувчи киши; ўтакетган мутаассиб.

2 Бирор гоё, иш ёки машғулотга бутун вужуди билан берилиб муккасидан кетган,

ўта ишқибоз одам. *Афанди доктор парижонхотир бўлгани билан ўз касбига нухта, медицинага фанатик ошиқ эди.* Газетадан.

ФАНАТИК сфм. Фанатизмга оид, ўтакетган мутаассиблик руҳи билан суғорилган. *Фанатик одам. Фанатик ҳаракат.*

ФАНЕР [нем. Furnier < фр. fournier — устма-уст қўймоқ, қопламоқ] **1** Юпқа қилиб текисланган ёғоч тахталарни устма-уст, қатлам-қатлам елимлаб ёпиштириб тайёрланган қурилиш материали. *Аҳмад шийдат билан фанердан ясалган кичкина дарчани тақиллатди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Шу маҳал якка табақали фанер эшик очилиб, остонада шифтдай бўлиб, Тўрабек кўринди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Мебелларнинг сиртини қоплаш учун ишлатиладиган юпқа тахта, пластинка. *Маҳкам стул суриб ўтирар экан.. бир четига сиёх тўкилган, сирти фанер стол кўзига одатдагидан бошқачароқ кўриниб кетди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

ФАНЕРА айн. **фанер.**

ФАННИЙ [a. فَنّى — бадийий, ижодий; моҳирона] кт. Фанга, илмий асосларга таянган; илмий. *У ўзининг.. қалтис таваккал билан қўл урган хатарли фанний тажрибаларидан мамнун бўлур эди.* А. Мухтор, Чинор.

ФАНО [a. فناء — ўлим, ўлиш; йўқ бўлиш, ҳалокат] эск. кт. **1** Йўқ бўлиб кетиш, ўлиш. *Гарчи фано ҳар кимсага Азалий бир қисматдир.* А. Орипов, Онажон.

Фано бўлмоқ (ёки топмоқ) Ўлмоқ, вафот қилмоқ; йўқ бўлмоқ. *Юрт эзаси энди фано бўлибди, Ул сабабдан сендай жаллод келибди.* «Ширин билан Шакар». *Вақт, замон олий ҳакам, Бу кун фано тонгай ғазал. Гар ғазал узра кўёшдек Сочмаса ёғду замон.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Ўзидан ва бутун борлиқдан кечиб, илоҳиётга сиғиниш. - *Умримни фақру фано йўлига бағишламоқ ниятидамен, — кўзларидаги ҳасратни учқунлантириб гапирди Ҳайдар.* Ойбек, Навоий. *Дунёнинг ҳой-ҳуидан «этак силтаб», фақр ва фано йўлини тутсинми?* Ойбек, Навоий.

ФАНОР с.т. айн. **фонарь.** *Тол шоҳига осуғлик фанорни ёқсаммикин, ёқмасаммикин, деб ўйлади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ФАНТА [«фантазия» с. дан] Цитрус ўсимликлар (лимон) мевасидан тайёрланадиган чанқовбосди ичимлик. *Раҳимжон уйдан бир*

шиша арақ, бир шиша «Фанта» ичимлиги, олма, бодринг олиб чиқди. Газетадан.

ФАНТАЗИЯ [юн. phantasia — хаёл, тасаввур] **1** Инсоннинг бирор нарсани ўйлаб чиқариш, тасаввур қилиш қобилияти; ижодий тасаввур, фараз. *Фантазияси кучли одам.* ■ *Деворий суратда фақат фантазияга таяниб иш кўриб бўлмайди.* «Гулистон». Саргузашт — фантазия билан тирик, фольклор эса фантазия бобида ёзувчи учун бамисоли бир қанот. У. Норматов, Талант тарбияси. Шахмат ўйини фантазияни кўзгатади ва ўстиради. Газетадан.

2 Амалга ошиши қийин бўлган ёки умуман амалга ошмайдиган, хомхаёл, пуч орзу. *Очил.. Маҳкамнинг ижод фантазиясига тушунмаганидан жилмаяр эди.* П. Қодиров, Уч илди. Э, бунга ишонмайман, бу пуч хаёл, фантазия. Газетадан.

3 мус. Эркин услубдаги енгил мусиқа асари. *Катта ва кичик формадаги энг яхши асарларнинг деярли ҳаммаси тингловчиларга ҳавола қилинмоқда.. М. Насимов ва бошқа композиторларнинг.. рапсодия ва фантазиялари шулар жумласидандир.* Б. Зиёев, Ижод уфқлари.

ФАНТАСТ [юн. phantastikos — хаёл, тасаввурга оид] Фантастик асарлар (бадий асар, сурат, фильм ва ш.к.) яратувчи ижодкор. *XIX асрда Францияда улуг фантаст-ёзувчи Жюль Верн ўтган.* «Фан ва турмуш». *Ҳар бир фантаст адиб ўзининг ижодий қобилияти, фаннинг у ёки бу соҳасидаги билим доираси имкон берган даражада асар яратади.* «Ёшлик».

ФАНТАСТИК 1 Фантазияга (қ. фантазия **1**) асосланган; фантастикага оид; борлиқдаги воқеа ва ҳодисалар нотабий равишда, муболаға билан тасвирланган. *Фантастик роман. Фантастик ҳикоя.* ■ *Эртақлар тўла сюжет компонентларига эга бўлиб, уларда воқеа-ҳодисалар фантастик либосда тасвирланади.* «ЎТА».

2 Амалда, ҳақиқатда бўлмайдиган, ўйлаб, тўқиб чиқарилган; уйдирма; хаёлий. *Фантастик воқеа.*

ФАНТАСТИКА [юн. phantastike — хаёл қилиш санъати, қобилияти] **1** Хаёлда, тасаввурда тугилган, гаройиб, гайритабий ҳодиса, образ ва ш. к. ҳамда уларнинг хаёлий тасвири. *Халқ эртақлари фантастикаси.* ■ *Адабиётшуносликда уни [фантастикани] ик-*

кига — илмий фантастика ва бадий фантастикага бўлиб ўрганилади. «Фан ва турмуш».

2 Шундай образлар тасвирланган бадий ижод тури, жанр (адабиёт, кино, тасвирий санъат). *Дарҳақиқат, ҳар қандай адабиёт ривожда фантастика жанри ҳам муҳим роль ўйнайди.* «Ёшлик». *Ўзбек.. адабиётда фантастиканинг жанр сифатида қарор топа бошлаганига ҳали кўп вақт бўлгани йўқ.* «Фан ва турмуш».

ФАНФАРА [итал. fanfara] мус. **1** Мисдан ясалган, пуфлаб чалинадиган мусиқа асбоби. *Фанфараларнинг овозлари, ноғора ва барабанларнинг товуши байрам бошланганидан дарак берди.* Газетадан.

2 Шундай чолгу асбоби ёрдамида байрам ёки парад бошланганидан хабар берадиган, тантанавор руҳда ижро этиладиган қисқа мусиқий сигнал. *Спорт параднинг қатнашчилари фанфараларнинг садоси остида майсазорда саф тортилар.* Газетадан. *Спартакиада байроғини кўтаришга чорловчи фанфаралар овози бутун майдонни янгради юборди.* Газетадан.

ФАНШУНОСЛИК Фанларнинг вази-фаси, тарихий тараққиёт қонуниятларини, тузилиши, фаолият кўрсатувчи тузилмаларини, фаннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва ш.к. ни тадқиқ қилувчи илмий соҳа.

ФАОЛ [а. فاعل — ҳаракат қилувчи; таъсирчан] **1** сфт. Бирор гоёвий ҳаракат ёки ишга гайрат билан, астойдил киришадиган, ишчан. *Нормурод фаол бир колхозчи бўлса ҳам, соддагина бир одам, ундан ҳар сирни олиш мумкин.* С. Айний, Куллар. *Муҳиддин Каримов ерларни обод қилишда фаол қатнашди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Бунинг сабаби шуки, фаол фикрлаш, ўйлаш мияга қон келишини кучайтиради.* «Фан ва турмуш».

2 от Бирор жамоанинг ижтимоий ҳаётида, фаолиятида астойдил, берилиб ишлайдиган шахс, жамоатчи. *Қишлоқ фаоллари катта тўйлардаги сингари гурс-гурс ер босиб елиб юришибди.* Й. Шамшаров, Чироқ. *Мулла Обид қишлоқ йиғинларига, фаоллар мажлисларига бормайди эмас, боради.* А. Қодирий, Обид кетмон.

3 Ҳаракатчан, кўп ҳаракат қиладиган. *Нутқнинг фаол аъзолари.*

ФАОЛЛА [а. فعاله — фаол аёл] Ижтимоий-ташқилий ишларда ва меҳнатда берилиб иш-

лайдиган (қатнашадиган) аёл. *Норбуви деб аталувчи бу хотин — қишлоқнинг фаоласи, кўп йиллардан бери жамоат ишларида ишлайди.* Ҳ. Шамс, Душман.

ФАОЛИЯТ [a. فَعَالِيَةٌ — ҳаракатчанлик; таъсирчанлик; самарадорлик] 1 Бирор соҳада олиб бориладиган иш, машғулот, ҳаракат. *Ижодий фаолият. Сиёсий фаолият. Ижтимоий фаолият. Нутқий фаолият.* ■ *Шоир ўз ижодий фаолиятида янги дунё яратувчи кишилар тўғрисида куйлаб келди.* Н. Сафаров, Очерклар. *Бернора Қориева ўз фаолияти давомида жуда кўп қувончли, ҳаяжонли кунларни бошидан кечирди.* «Саодат».

2 Шундай иш, ҳаракат жараёни. *Юракнинг фаолияти.* ■ *Организмнинг нормал ҳаёт фаолияти учун оқсил, ёғ, углеводлардан ташқари витаминлар ҳам зарур.* «Саодат». *Кўк чой киши руҳини тетик қилиб, иш фаолиятини яхшилайди.* «Фан ва турмуш».

ФАОЛИЯТСИЗ Бирор ишга берилиб қатнашмайдиган, астойдил ишламайдиган; нофаол. *Фаолиятсиз ходим.* ■ *..магазин директори М. Носировнинг фаолиятсизлиги кўрсатиб ўтилди.* Газетадан.

ФАОЛИЯТСИЗЛИК Иш-ҳаракатда сустлик, берилиб ишламаслик, ҳаракатсизлик. *Фаолиятсизлиги учун танқид қилмоқ.*

ФАОЛЛИК Меҳнатда ёки бирор ҳаракатда, жараёнда жадаллик, жонбозлик кўрсатиш, ишчанлик; таъсирчанлик. *Ҳисобот кампанияси халқни оёққа турғизди, кенг омманинг фаоллигини ошириб юборди.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ФАР с. т. Фара, ёритгич. *Троллейбуслар ёйларини бошларига олаб, уйқуга киришди.* *Кўчаларда машина фарлари порламай қолди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

ФАРА [фр. phare < юн. Pharos — қадимги Мисрда Искандария яқинидаги, жуда катта маёғи билан машҳур булган Фарос ороли] Транспорт воситалари (автомобиль, локомотив, велосипед ва ш. к.)нинг олд қисмига ўрнатилган, қоронғида йўлни, иш бажарилаётган жойни ёритишга хизмат қиладиган электр фонарь. *Катта кўчадан келиб бурилган машина фарасидан тушган ёруғликдан Шералининг кўзи қамашди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Соҳилдаги трактор фарасини ёқиб, унга қаратди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ФАРАЗ [a. فَرَض — тахмин; мажбурият, бурч] Бирор нарса ёки масала юзасидан

олдидан, тахминан чиқарилган ҳукм, хулоса; тахмин, тахминий мулоҳаза. *-Фан учун тажриба ва фараз, қиёс ва таҳлил жуда зарур, — деди профессор. А. Раҳмонов, Ҳурмат-эҳтиром. Олим илмий фаразлар олдида қул бўлиб қолмаслиги керак.* Ж. Абдуллаҳонов, Орият.

Фараз қилмоқ (ёки этмоқ) 1) тахмин, гумон қилмоқ. *Йўлчи унинг тоғасининг қизи эканини фараз қилди.* Ойбек, *Танланган асарлар. Улар қизни йигит деб фараз қилишибди.* «Эртақлар»; 2) ..деб ҳисобламоқ, билмоқ. *Элмурод бугунги машқни такрорлаш учун пулемётга ётар экан, генерал шошилмасликни таъкидлади: -Бизни бу ерда йўқ, деб фараз қилинг. Шухрат, Шинелли йиллар. Фараз қилинг, бу ерда яшар ошиқ йигит — хаёли осмон.* «Ёшлик».

ФАРАЗАН [a. فرضاً — тахминан, фараз тарзида] рвш. кт. Фаразга асосланиб, фараз қилиб; тахминан. *Фаразан, чигитлар кирсайди тилга, Дердилар: -Шоҳидмиз гарчи минг йилга, Сира топмаандик шунча эътибор!* М. Шайхзода, Чорак аср девони. *Тимсоҳнинг умридир фақат уч минг йил, Уч нафас яшайди фаразан пашша.* Шуқрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ФАРАЗИЙ [a. فرضى — тахминий, фаразга асосланган] кт. Фаразга асосланган, тахминий; хаёлий. *Ўзбекистоннинг келажаги бу — фаразий бир нарса эмас. Фақатгина орзу эмас, реал ҳақиқатдир.* Газетадан.

ФАРАЗИЯ [a. فرضيه — гипотеза, тахмин] айн. **фараз, гипотеза.**

ФРАНГ [ф. франг — европалик, Европага, Францияга алоқадор] эск. 1 айн. **француз.** *Франг тилига ҳам уста деб эшитаман.* К. Яшин, Ҳамза. *Ким фарангу, ким ҳабаш, Ирқ талаш, имон талаш.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Европалик, Европадан келган. У [Фулломжон] *комитет аъзолари билан маслаҳатлашиб, хуфтондан кейин ёнида тўртта фаранг йигит билан уста Баҳромниқига келди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 с. т. Францияда, Европада тайёрланган; Франциядан, Европадан келтирилган. *-Кампирнинг дарди гўзада дегандек, сиз кошибларнинг дардингиз мум, чарм, фаранг илда, — деди кулиб ака Наврўз.* М. Осим, Элчилар. *Милтиқ босса, қистаб чиқар фаранг ўқ, Ўзингиздан ҳар вақт менинг кўнглим тўқ.* «Ҳасанхон».

Фаранг милтиқ (ёки түппонча) эск. Пиликли милтиқдан фарқланадиган, патрон билан ўқланадиган милтиқ. *Елкасида фаранг милтиқ таққан Ҳайдар мерган қўлида бургут кўндириб бормоқда эди.* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси. *Кумуш қуббалик қадалган сербар камарида.. Худоёрхон туҳфа қилган фаранг түппонча осилиб турарди.* Мирмуҳсин, Қахрамоннома. **Фаранг рўмоли** Ипак рўмолининг юпқа, енгил ва товляниб турадиган бир тури. *Майна бошига ташлаб олган ҳарир фаранг рўмолининг икки учини тутиб, очик деразадан Ҳабиба хонимни кўрди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

3 кўчма Ҳар бир иш қўлидан келадиган; моҳир, уста. *Устози — гаранг, шогирди — фаранг.* Мақол. ■ *Аҳлиямиз [хотиним] ҳам уччига чиққан чевар, худого шукур. Ожизамиз ҳам дўппи тикишга фаранг бўлиб чиқди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. -Ҳа, Азизжон.. ўзинг ҳам фаранг жарроҳ бўлсан-да, — дейди Комил ака. С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи.

Устаси фаранг 1) ўз ишининг моҳири, устаси. *Собирбой, мулла Жуманиёзни яхши биламан, у устаси фаранг йигитлардан, уни алдаб бўпти.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Дивизионда Шариповни «устаси фаранг» мўлжалчи, мерган тўпчи дейишади-я.* Т. Рустамов, Мангу жасорат; 2) *кўчма салб.* юлдуз-ни бенарвон урадиган, олғир. *У ойга човут соладиган устаси фаранглардан.* «Муштум». -Саидов, *жудаям устаси фаранг бўлибсан-а!* — деб қулишди Иброҳимга. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ФРАНГИ (Й) [ф. *فرنگی* — Франция, Европага оид] Францияда (ёки Европада) ишлаб чиқарилган, тайёрланган ёки ўша худудга мансуб (маҳсулот). *Франги соат. Франги товуқ. Франги ип.* ■ *Хуржун ортилган эшакни қишлоқма-қишлоқ олдига солиб бориб: «Франги ип, ироқи совун, оқ сақич, қора сақич!» деб қичқирадиган аттор ҳам бедарак йўқолди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бундан роса ўн йил бурун мана шу болохонадаги қазноқда тухум босиб ётган фаранги товуқ, бирданга қоқолаб, том орқасига — Собиржон қорининг боғига учиб тушди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ФРАНГИСТОН [ф. *فرنگستان*] (Ф — катта) эск. Франция, Европа.

ФАРАҲ [а. *فرح* — шодлик, хурсандлик; шодиёна, қувноқлик] *поэт.* Шодлик, хур-

сандлик туйғулари; вақтичоғлик, севинч. *Дўстлик бу — муҳаббат янглиғ фараҳким, Билгай у на ҳадни ва на довонни.* А. Орипов, Йиллар армони. *Шу Ватанга фарзандман, она! Қалбим чексиз фараҳга тўлур.* М. Али, Боқий дунё.

ФАРАҲБАХШ [а. + ф. *فرح بخش* — фараҳ, шодлик, қувонч бағишловчи] *кт.* Шодлик, қувонч бахш этадиган, кўнғил очадиган; ёқимли. *Дунёда ҳамма оҳанглар орасида энг ёқимли, фараҳбахш оҳанг — она алласи таралаяпти.* Газетадан. *Кўклам энди бошланган, бизнинг томорқамиздаги ўрик дарахтлари гуллаб, ўз чечаклари билан боғчага фараҳбахш тус бергандилар.* С. Айний, Эсдалиқлар.

ФАРАҲЛИ *айн.* **фараҳбахш.** *Фараҳли тонг.* ■ *Кўп фараҳли бўлар эди ёғин эртаси, Қулф урарди лола — тоғнинг сўлим эркаси.* Х. Салоҳ. *Она-Ер! Нақадор фараҳли дунё, Мо-вий уфқларда ўйнар кўзларим.* Ж. Жабборов, Кўёш юрти. *Назарнинг ҳаётида бундай безавол, фараҳли кечалар жуда кам бўларди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ФАРАҲЛИК 1 *кт.* Фараҳ, қувончга тўлалик, дилраболик. *Муҳаббатли, тотимли бўлди турмуш, Келиб шодлик, фараҳлик, кетди ташвиш.* Ҳабибий, Девон.

ФАРАҲМАНД [а. + ф. *فرح مند* — шод, қувноқ, хушҳол] *айн.* **фараҳнок.** *Келиб жилмайди Хисрав, бўлди хурсанд, Бугун мақсадга еткандек, фараҳманд.* Ҳабибий, Девон.

ФАРАҲНОК [а. + ф. *فرحناک* — қувноқ, хушчақчақ] эск. *кт.* Дилхуш, хушҳол, хурсанд. *Фараҳнок бўлмоқ. Фараҳнок қилмоқ.*

ФАРД [а. *فرد* — бир, битта, якка, ёлғиз] эск. *кт.* 1 Якка, ёлғиз, танҳо. *Ўзи шамсиз туриб, ота-онага чироқ ёқишни асло тасаввур қилолмас.. яъни астиқбол Анварнинг фард ҳаётида ёлғиз муҳаббат эди.* А. Қодирий, Мехроблан чаён.

2 *ад.* Шарқ мумтоз шеъриятида бир байт (икки мисра)дангина иборат бўлган кичик, мустақил шеър. *Лутфий девонидаги битилган фардлардан 450 дан ортиғи бизгача етиб келган.* «Фард ва турмуш».

ФАРЁД [ф. *فریاد* — бақирӣқ, ҳайқирӣқ, дод-вой, нола] Ниҳоятда хафалик, руҳий азоб, алам кабилар таъсирида ўзини тўтолмай ўкириб йиғлаш, дод солиб йиғлаш, додлаш. *Фарёд қилмоқ (этмоқ, айламоқ).* ■ *Бу ниҳоясиз дарднинг фарёдига ўхшар, бу фарёдда тирик жоннинг чидаб бўлмайдиган*

аччиқ азоби эшитилар эди. А. Мухтор, Асарлар. *Фарзандин қабрида она жигархун, Унинг фарёдидан дунё ғамхона.* А. Орипов, Йиллар армони.

ФАРЗ [а. فرض — фармойиш, амр, кўрсатма] *дин.* 1 Шариатда барча мусулмонлар учун бажарилиши мажбурий бўлган диний амаллар. *Ҳаж исломий фарзларнинг бешинчиси ва сунгисидир.* Газетадан. *..мусулмонлар учун худонинг айтгани фарз бўлиб, унга шак келтириши, ундан зорланишининг ўзи ҳам гуноҳ ҳисобланади.* «ЎТА».

Фарзи айн *дин.* Барча мусулмонлар билиши, бажарилиши шарт бўлган асосий қоидалар ҳамда шундай қоидалар ёзилган тўплам. *Бутун умрида пешонаси сажда кўрмаганлар ҳам кўп, аммо фарзи айнининг бош томонидан тўрт-беш жумлани ҳар ким қийналмасдан сайрай олар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текширар, фарзи айнини билмаганларни урдирар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Бажарилиши зарур бўлган ахлоқий-маънавий вазифа, бурч. *Ёшининг ҳурмати — қарз, қарининг ҳурмати — фарз.* Мақол. *Қарз, қарзни бериш фарз.* Мақол. ■ *Кексалардан кўнгли сўраб туриши, кези билан кўмак бериш ёшларга фарзу қарз.* Газетадан.

ФАРЗАНД [ф. فرزند — бола, ўғил-қиз; насл] Битта ота-онадан дунёга келган бола; ўғил ёки қиз (ота-онага нисбатан); бола. *Фарзанд азиз, одоби ундан азиз.* Мақол. *Давлатнинг боши — фарзанд.* Мақол. *Ота-онанг — давлатнинг, Фарзандларинг — савлатинг.* Мақол. ■ *Фарзанд — бу келажак, фарзанд — ўтган аждодларни келажак авлодлар билан абадий боғлайдиган ҳалқа.* К. Яшин, Ҳамза. *Асрорқул фарзанд кўрди.. боланинг отини Ёдгор қўйди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

2 *кт.* кўчма Ўз Ватани ёки халқига манфаат келтирадиган, унга астойдил хизмат қиладиган киши; ватанпарвар, элсевар. *Ватаннинг содиқ фарзандлари.* *Миллат фарзанди.* ■ *Мустақил давлат фарзанди эканлигимдан бошим осмонга етди.* Газетадан.

3 *кўчма* Бирор жамоа, ижтимоий-сиёсий, ғоявий гуруҳ, ҳаракат ёки ҳудудга мансуб, унга алоқадор шахс. *Мусулмон фарзанди.* ■ *-Мусулмон фарзандисиз, дилингиздаги васвасани ҳайданг.* К. Яшин, Ҳамза. *Қайлардодир фисқу фасод, ҳасад, хусумат* Инсонин-

ят фарзандларин тортмоқда дорга. А. Орипов, Йиллар армони.

4 *кўчма* Бирор маънавий, руҳий фаолият маҳсули. *Шеър — илҳом фарзанди.* *Ақл — эҳтиёж фарзанди.*

ФАРЗАНДЛИ Фарзанди бор, фарзанд кўрган; болали. *Фарзандли аёл.* ■ *Фарзандли уй доим бўлар лозор..* «Эрали ва Шерали». *Дугонамнинг ўғли бир қиз билан севишиб, турмуш қурдилар, фарзандли бўдилар.* Газетадан.

ФАРЗАНДЛИК Фарзанд мақомида бўлиш, фарзанднинг бурч ва мажбуриятларини адо этиш; бирор кимсага фарзанд бўлиш. *Фарзандлик бурчи.* *Фарзандлик салом.* ■ *Биз фарзандлик бурчин ўйлаб, танладик аъмол.* А. Шер, Қадимги куй.

Фарзандлик қилмоқ Кимсага ўғил ёки қизлик бурчини адо этмоқ. **Фарзандликка бермоқ** Ўз боласини (ўғил ёки қизини) бировга бутунлай фарзанд қилиб, унинг тарбиясига топширмоқ. [Шоқосим] *Хўжайинлар тоифасида инсоф йўқлигидан.. бировга фарзандликка берган ўғлини кўриб келишга ҳам вақт тополмаганидан, умуман, ярали кўнглининг додидан бир-бир баҳс очди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Фарзандликка олмоқ** (ёки **қабул қилмоқ**) Бировнинг боласини ўзига бутунлай фарзанд (ўғил ёки қиз) қилиб, ўз тарбиясига қабул қилмоқ. *Ёмонликни йиғиштириб қўйди-да, Фарзандликка қабул қилди меҳмонни.* «Юсуф ва Аҳмад».

ФАРЗАНДСИЗ Фарзанди йўқ; бефарзанд, боласиз. *Иккови ҳам катта бўлди.* *Бойсарини — бой, Бойбўри шоҳ эди.* *Иккови ҳам фарзандсиз бўлди.* «Алпомиш». *Эрининг фарзандсиз бева аммаси уни [Мунисни] жуда совуқ кутиб олди.* С. Аҳмад, Хотин.

ФАРЗАНДСИЗЛИК Боласи йўқлик, фарзандга зорлик, муҳтожлик. *Йўлдош самоварчи Ҳозибек келгач, унга фарзандсизлик доғи, ёлғизқўлликнинг азобидан хўб ҳасрат қилди.* Н. Юсуфий, Ҳаёт сўқмоқларида.

ФАРЗАНДТАЛАБ [фарзанд + талаб] Фарзанд кўришни, болали бўлишни истовчи; болага муҳтож бўлган. *Сиз туғмас экансиз, бахтингиз боғланган, фарзандталаблар менинг дуом билан тўққиз ой деганда фарзанд кўрадилар.* К. Яшин, Ҳамза.

ФАРЗИН [ф. فرزین — қиролича, ферзь] Шахмат ўйинида энг кучли дона, сипоҳ. *Фарзинни юрмоқ.* ■ *Азимов қора фарзинни*

кўлида бир оз ушлаб туриб, тақиллатиб босди-да, «Шах!» деди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ФАРЗОНА [ф. فرزانه — доно, ақлли, олим, билимли] *поэт*. Кўп нарсадан хабардор; оқил, донишманд, зийрак. *Одам аҳлин қадрини фарзона бир одам билур*. Ҳабибий, Девон. *Ҳабибий, ўйла, ғофил — ғофилу, фарзона — фарзона*. Ҳабибий, Девон. *Яйратар қирқ кокилин, фарзона қизлар хушқилиқ*. А. Орипов, Ҳайрат.

ФАРИНГИТ [юн. pharynx, pharyngos — ҳалқум] *тиб*. Ҳалқум шиллиқ пардасининг яллиғланиши.

ФАРИШТА [ф. فرشته — малак, хур, гилмон] **1** Исломда ва б. баъзи динларда худонинг амрини бажарувчи ғайритабиий мавжудот; малак (фаришталар сон-саноксиз бўлиб, ҳар бири маълум вазифани бажаради). *Баъзи ривоятларга қараганда, фаришталар жаннатдаги кавсар сувидан.. қумғонларимизга кўйиб кетар эмиш*. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Фаришта, малойиклар — нурдан, сиз билан биз лойдан яратилган*. «Маликаи айёр».

2 кўчма Яхши хулқ-атворга эга бўлган ва гўзал (кўпинча аёллар ҳақида). *Бу хотин тўғрисида мулла Норқўзи шундай фикрда: агар фаришта илгари ўтган бўлса — шунинг онаси, энди туғилса — шунинг боласи бўлади, агар ҳозир ер юзида бўлса — шу хотиннинг ўзи*. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Во ажабо! Бу ким бўлди? Чўрими ёки бир офатижон фариштами?* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

3 кўчма Файз, зийнат. *Аёлнинг сариштаси — рўзғорнинг фариштаси*. Мақол. ■ *Ҳа, ота — кўча кишиси, она уй фариштаси бўлар экан*. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

4 кўчма Покиза, мусаффо; беғуноҳ. *Ажойиб одамсан-да, дўстим, ажойибсан, фариштанасан*. Шукрулло, Сайланма. *Шу кунгача Равшан ўзини ҳалолман деб фаришта санаб юрди*. «Ёшлик».

Фариштаси бор Жозибали, файзли. *Эсон Давлат беим суратни кўлга олди ва Навоий тасвирига беихтиёр қизиқиб: -Юзларида фаришталари бор зот эканлар, — деб кўйди*. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Фариштаси йўқ** Ўзига жалб қиладиган фазилати, кўрки йўқ; хосиятсиз. *Фариштаси йўқ уй*. ■ *Кувёнинг юзида фариштаси йўқ, Ҳожархон, фариштаси*

йўқ. *Кўнгилга хуш келмаган никоҳ худого хуш келмайди!* А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш. *Иблис устозларингнинг фариштаси йўқ китобларини ёндириб, куллари кўкка совордим*. К. Яшин, Ҳамза. **Фариштаси қочмоқ** Файзсиз, кўримсиз бўлиб қолмоқ; қут-баракаси йўқолмоқ. *Лекин ёлғизлик баттар эзди. Уйдан фаришта қочган, табассум ўчган эди*. А. Мухтор. Асарлар. *Бешвақт намозни қанда қилма! Бўлмаса, уйингдан фаришталар қочади*. Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Сунурилмаган ҳовлидан фаришта қочади*. Н. Аминов, Қаҳҳола.

ФАРИШТАЛИ 1 Файзли; сербарака. *Саришталари уй — фаришталари уй*. Мақол.

2 кўчма Ёқимли, жозибали; ҳалол, покиза. *Бай-бай-бай, бу Утар бобо бағоят фаришталари одам эканлар*. С. Сиёев, Ёруғлик. *Фаришталари одам, деб ишонақларни айтса керак-да, а?* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ФАРИШТАСИЗ Кишини ўзига тортмайдиган; кўрсиз, ёқимсиз; файзи йўқ. *Фариштасиз одам*. *Фариштасиз ҳовли*.

ФАРМАКОГНОЗИЯ [юн. pharmakon — дори + gnosis — билиш, ўрганиш] Фармациянинг ўсимликлар ва ҳайвонлардан олинган доривор маҳсулотлар ва уларни дастлабки қайта ишлашдан ҳосил бўладиган моддаларни ўрганувчи бўлими.

ФАРМАКОЛОГ *тиб*. Фармакология мутахассиси; доришунос. *Хизмат қилувчи фармакологлар миջозларга «яхши дориҳона»дан қандай фойдаланиш тўғрисида маслаҳат беришади*. «Фан ва турмуш».

ФАРМАКОЛОГИК Фармакологияга оид.

ФАРМАКОЛОГИЯ [юн. pharmakon — дори + logos — билим, тушунча] Дори-дармон маҳсулотларининг организмга таъсирини ва дориларни қўллашнинг усул ва тамойилларини ўрганадиган ва белгилайдиган фан; доришунослик. *Кимёдаги бу алкалоидшунослик тиббиёт, фармакология соҳаларининг ривожланишига ёрдам берувчи янги фан бўлиб қолди*. Газетадан.

ФАРМАКОТЕРАПИЯ [юн. pharmakon — дори + терапия] Касалликларни дори-дармон билан даволаш.

ФАРМАЦЕВТ [юн. pharmakentes — дори тайёрловчи] Фармацевтика, доришунослик бўйича олий (провизор) ёки ўрта (провизор ёрдамчиси) маълумотга эга бўлган до-

рихона ходими; фармацевтика мутахассиси; доришунос. *Дорихонага кирдим, фармацевт қиз билан танишдим, исми Малика экан. Х. Гулом, Замин юлдузлари. Шифокор ва фармацевтга энг азиз нарса.. кишиларнинг ҳаёти, соғлиги ишониб топширилган.* Газетадан.

ФАРМАЦЕВТИКА [юн. pharmakon — дори] айн. **фармация**. *Қолаверса, илон заҳари фармацевтикада қимматбаҳо хомашё экани ҳам яхши маълум. «Фан ва турмуш». Чаканда мевасидан фармацевтика саноатида мой олинади.* Газетадан.

ФАРМАЦИЯ [юн. pharmakeia < pharmakon — дори, дори-дармон] Янги дори-дармонлар қидириб топиш, уларни қайта ишлаш, тайёрлаш, сақлаш ва беморларга тавсия қилиш бўйича илмий ва амалий билимлар соҳаси; доришунослик.

ФАРМОЙИШ [ф. فرمايش — буйруқ, буйруқ бериш; буюртма] *кт.* Бирор чоратадбир ёки ишнинг бажарилиши ҳақида бериладиган буйруқ, топшириқ, кўрсатма. *Фармойиш бермоқ. Фармойиш олмоқ. ■ Амирзодам, ҳар бир дақиқа ғанимат. Хос навкарларингиз отланган. Ҳаммаси фармойишингизга мунтазир. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Назар тракторчига янги фармойиш берди-да, руҳсиз бир аҳволда машинага ўтирди. Э. Усмонов, Ёлқин.*

ФАРМОН [ф. فرمان — амр, ҳукм; кўрсатма; қатъий қарор] **1** Бирор ишнинг бажарилиши ҳақида бериладиган буйруқ, ҳукм, топшириқ; амр. *Фармон бермоқ. Фармон чиқармоқ. Борники — фармон билан, Йўқники — армон билан. Мақол. ■ У фармон кутиб, хонга юзланди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ўлмас мастон қирқин қизига фармон қилди. «Маликаи айёр».*

Фармони олий Подшоҳ ёки хон томонидан берилган фармон. *Сарой вазири ноилож бош эгиб, фармони олий ҳозирлагани чиқиб кетди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

2 Ҳокимият олий органи ёки давлат бошлигининг қонун кучига эга бўлган буйруғи, фармойиши. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг фармони.*

ФАРМОНАЧИ *тар.* Подшоҳ, хон ёки амирнинг фармонини халққа маълум қилувчи мансабдор. *— Фармоначи от чопиб, қайнатамиз Исломуҳжа ҳазрат ҳовлисига*

келиб, марҳумнинг бола-чақаларини огоҳ этди, — дейди хон. Мирмуҳсин, Чўри.

ФАРМОНБАРДОР [фармон + بردار — итоат қилувчи, бўйсунувчи] **1** Буюрилган ишни бош товламай бекам-кўст бажарадиган, бировга сўзсиз қулоқ соладиган; итоаткор. *Келин итоаткор, фармонбардор бўлади. С. Кароматов, Олтин кум. Фармонбардорлар Равишанни судраб, Самарқанд дарвоза томон юришди. С. Кароматов, Бир томчи қон.*

2 Ҳамиша хизматга тайёр, илтифотли. *Аммо оғаси буюрган ишни... адо қилувчи бир фармонбардор йигит. А. Қодирӣ, Обид кетмон. Ўзингиз биласиз, мен бир фармонбардорман, сиз ҳар нима амр қилсангиз, шуни қиламан. «Гўруғлининг туғилиши».*

3 салб. Хушомалгўй, лаганбардор. *Директор ва унинг фармонбардорлари буларнинг бирини «ёш», бирини «нўноқ».. деб ишдан бўшатдилар.* Газетадан.

ФАРМОННОМА [фармон + нома] *кам қўл.* Ёзма равишда берилган фармон, ёзма буйруқ. *«Фармондан таклифнома чиқмайди, фармоннома чиқади..» — деб кўнглидан ўтказди уста. Мирмуҳсин, Созанда.*

ФАРМОНОМУЗ [фармон + ф. آمين — каби, ўхшаган] Буйруқ оҳангида, буйруққа ўхшаган. *Эликбоши яна ўшқириб, фармонмуз гаплар айта бошлади. Мирмуҳсин, Чўри.*

ФАРМУДА [ф. فرموده — буюрилган] Буюрилган, буюртма; қўшалок сомса. *Фармуда сомса. ■ Жигару буйрак, думба ёғдан тайёрланган, қўшалок фармуда сомсалар. «Ёшлик».*

ФАРОВОН [ф. فراوان — мўл, жуда кўп, ортиқ, зиёда] **1** Ҳар жиҳатдан тўла-тўқис таъминланган, ҳамма нарсаси мўл-кўл; тўқ. *Фаровон ҳаёт. ■ Яхши ишласак, ўз турмушимиз фаровон, юрт обод бўлади. Ойбек, О.в. шабадалар. Аёл бор жойда меҳнат мазмунли, фарзандлар бахтиёр. Оила фаровон ва аҳил. «Саодат».*

2 Кўп миқдорда мавжуд бўладиган; мўл-кўл, сероб. *У томонларнинг [қишлоқнинг] биринчи ва фаровон меваси узум эди. С. Айний, Эсдалиқлар. Бу сирни кўриб, жа [жуда] бўлдим ҳайрон, Ҳай десам, келурми сўзлар фаровон. «Муродхон».*

3 кўчма Обод, яшнаган, бахтиёр. *Фаровон ҳаёт бу — гўзал турмуш, осуда, серфайз ҳаёт демакдир.* Газетадан. *Фаровон қишлоқ-*

лар, обод шаҳарлар, Нур билан балқиган оппоқ саҳарлар. Ж. Жабборов, Тоғлар садоси.

ФАРОВОНЛИК Тўкин-сочинлик, мўл-кўлчилик; серфайз ҳолат. *Яхшилик ва фаровонлик илдизи илм билан ривожланади. Газетадан. Ҳалол ва самарали меҳнат бор жойда фаровонлик ҳам барқ уриб ривожланади. «Фан ва турмуш».*

ФАРОИЗ, фаройиз [а. فرايض — ҳисоб, ўлчов] тар. 1 Ернинг ҳажмини ўлчаш билан шуғулланувчи, ҳисоб-китобларга оид соҳа (фан). *Рост, илм, риёзиёт ва фалакиётдин таълим берадурганлар йўқ, аммо мантиқ, фалсафа, фароиз [ерўлчов] илми равнақ топган. М. Осим, Карвон йўлларида. Домланинг айтишига кўра, биз куздан бошлаб фароиз [ҳисоб] ва харита ўқишимиз керак эди. А. Қаҳҳор, «ЎТА».*

2 Фикҳ илмида: бажарилиши шарт бўлган амаллар ҳақидаги бўлим, жумладан, шариатнинг мероси тақсим қилиш ҳақидаги қондаларига оид билимлар.

ФАРОМУШ [ф. فراموش — унутиш; унутилган] Паришонхотир, хаёлчан, хаёли қочган ҳолатда, ўзини унутган ҳолда. *Онасининг саволига жавобан Севаргул фаромуш бош ирғаб, нохуш чимирилиб кўйди.. Н. Қиличев, Чигириқ. Асрор деразадан ташқарига фаромуш, кайфиятсиз қаради: ҳалиям қор ёғяпти. «Шарқ юлдузи».*

Фаромуш бўлмоқ эск. кт. Хаёлдан кўтарилмоқ, эсдан чиқмоқ, унутилмоқ. *-Қайси гап? — деди хон чимирилиб, — нечукдир, хотиримдан фаромуш бўлибдур. С. Сиёев, Аваз. Фаромуш қилмоқ (ёки айламоқ) Унутмоқ, эсдан чиқармоқ. -Ҳай мулло Солиҳ, яна бир гапни фаромуш қилибман! — деди ҳазрати мударрис. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Ногоҳ ул паҳлавоннинг ҳовлисига борур йўлни фаромуш қилганимни сездим. «Шарқ юлдузи». Фаромуш айламас бир нафас халқинг, Магар юракларда қўёсанг ҳайкал. А. Орипов, Ёйиллар армони.*

ФАРОМУШЛИК Паришонхотирлик ҳолати. Ҳамма нарсадан хабардор бўлиб юридиган комендантнинг фаромушлиги ўзига таъсир қилди. «Ёшлик».

ФАРОМУШХОТИР [фаромуш + хотир] эск. кт. Бирор нарсани тез унутиб юборадиган; паришонхотир. *Фаромушхотир одам. Фаромушхотир бўлмоқ.*

ФАРОСАТ [а. فراسات — самимият, зийраклик; заковат, ўтқир ақл] Кишидаги тез ва тўғри фаҳмлай олиш қобилияти, сезгиси; фаҳм; заковат; дид. *Фаросатни бефаросатдан ўрган. Мақол. Тил — ақлнинг қиличи, фаросат — ғилофи. Мақол. ■ Атиргуллар ҳовлиларга файз киритган — бу эса ҳовли эгасининг диду фаросатини кўрсатиб турарди. Мирмуҳсин, Умид. Болани тарбиялашга фаросати етмаган кишигина унинг устидан шикоят қилади. Р. Усмонов, Одобнома.*

ФАРОСАТЛИ Фаҳмли, ақлли, дидли. *Фаросатли одам. ■ Ўзи жуда фаросатли, доно, дostonчи чол. М. Осим, Карвон йўлларида. Баҳромбек оилада кўпроқ отасига тортган, хаёлчан, камган, ишни пишиқ қилдиган, фаросатли ўғил эди. «Ёшлик».*

ФАРОСАТСИЗ Ақл билан иш тутмайдиган; фаҳмсиз, дидсиз; пала-партиш. *Фаросатсиз бола. Фаросатсиз — фалокатга йўлиқар. Мақол. ■ Фаросатсиз, дидсиз, нодонда кўз доимо кўр, оёқ шолдир. Нурбек, Умид йўли.*

ФАРОФ [а. فراغ — тугаш, якун; бўш вақт, ишдан холи вақт] кам қўлл. кт. айн. **Фароғат.** *Ошифта Ҳабибийни ўз ҳолига қўймайдир, На бир дам олур ором, на лаҳза фароғ истар. Ҳабибий.*

ФАРОҒАТ [а. فراغت — дам олиш, бўш вақт, тинчлик, осойишталик, осудалик, роҳат] 1 Киши ором оладиган ҳол, шароит; осойишталик, тинчлик; роҳат. *Фароғатда яшамоқ. Фароғат қилмоқ. Уйда роҳати йўқнинг кўчада фароғати йўқ. Мақол. ■ Чолкампир бундай фароғатга қандай етишди? Ҳалол меҳнат, ҳалол лафз туфайли эришди. «Муштум». Қанча фароғат, қанча тароват, қанча латоғат ва қанча маъно бор эди бу кўз қарашларда. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

2 Фароғат (хотин-қизлар исми).

ФАРОҒАТЛИ Хотиржамлик, осойишталик бахш этувчи, ҳузур-ҳаловатли. *Фароғатли турмуш. ■ Тоғ булоғи. Ёнига чўккаласанг, бир ҳовуч шаффоф сувидан смирсанг, сўнгра осуда, фароғатли лаҳзалар оғушида тин олсанг. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Укечаги фароғатли дамларини яна эслади-ю, кўнгли кўтарилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

ФАРОҒАТСИЗ Ҳузур-ҳаловатсиз, тинчлиги, осудалиги бузилган. *Фароғатсиз кунлар.*

ФАРРОШ [а. فزاش — хизматкор; малай; йиғиштирувчи; қоровул] **1 тар.** Кўча-кўй, ҳовли ва боғларга сув сепиб, супуриб-сидириб юрувчи хизматкор; қоровул. *Ўнлаб фаррошлар ҳафсала билан ер сунурган, меш-кобчилар этакларини белбоққа қистириб, сув сепган. С. Сиеёв, Аваз. Эшикда қари фаррош Ҳожи Солиҳ пайдо бўлди. У дарвиш-намо, камтарин, хаёлчан киши эди. Ойбек, Навоий.*

2 Идора ёки муассасаларда хоналарни супуриб-сидирувчи ходим. *Фаррошларимиз етарли, ҳар куни пештахталар тозаланиб, хлор билан ювилади. Газетадан. Икки йилдан кейин бозорнинг фарроши унга одам қўйди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча.*

ФАРРОШЛИК Фаррош, супуриб-сидирувчи касби. *Жасура дарсгача бир жойда фаррошлик қилар экан. Э. Аъзамов, Жавоб. Меҳнат фаолиятини шу ерда фаррошликдан бошлаган эди. М. Муҳамедов, Қилни қирқ ёриб.*

ФАРСАНГ [ф. فرسنگ] *эск. кт.* Эскича ҳисобда бир тош; саккиз чақирим, янгича ҳисобда тахминан 6 километрга тенг бўлган узунлик (масофа) ўлчови. *Хусайн Бойқаро лашкари Мирзо Ёдгорнинг йигитларини бир неча фарсанг масофагача қувиб, асирлар билан қайтдилар. Ойбек, Навоий. Воҳанинг узунлиги нари борса — уч-тўрт фарсанг, кенлиги, қўп бўлса, бир фарсанг келар. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.*

ФАРСАХ [а. فرسخ] *айн. фарсанг.* Қишлоқдан чиқиб, бирор фарсах йўл босилгач, офтоб қиздириб, лоҳас қилди. *М. М. Дўст, Лолазор. Жаҳонда Фурқат каби тентимадим бемурод, Ватан тунроғин аммо кездим фарсах ва фарсах. А. Орипов, Ҳайрат.*

ФАРТУК [нем. Vortuch — бирор нарса олдидаги бир парча мато] **1** Одатда кийимни ифлос қилмаслик учун унинг устидан кийиладиган ёки иш пайтида белга боғлаб олинадиган иш кийими; пешбанд. *Бошида могор босган эски дўппи, олдида шакар қопдан тикилган фартук. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Тўрдаги стол ёнида хат ёзиб ўтирган оқ фартукли хушрўйгина қиз дафтардан бошини кўтариб: -Келинг, хизмат? — деб сўради. Ҳ. Фулом, Бинафша атри.*

2 Ўқувчи қизларнинг расмий мактаб кийими устидан кийиладиган оқ ёки қора рангдаги энгил кийими. *Ҳаворанг штапель*

кўйлак устидан оқ фартук кийган бир жажжи қиз олтинчи «В» синфининг қўштабақа.. эшиги олдида бир оз аланглаб турди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

3 с. т. айн. этак 2. *Иззатулла ўрнидан туриб, бир фартук пахта кўтариб келаётган Шоира исмли котиба қизга пешвоз чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

ФАРФОР [ф. فغفور — чинни буюмлар] Оқ лойнинг энг аъло навидан турли аралашмалар қўшиб, сунъий тайёрланадиган минерал масса ва ундан ясаладиган чинни буюмлар. *Фарфордан ясалган ваза. Фарфор идишлар.*

ФАРШ [а. فرش — уй жиҳозлари: гилам, палос, бўйра]: **фарш қилмоқ** *эск. кт.* Ҳовли, йўлка ва ш.к. га тош ёки гишт ётқизмоқ. *Пишиқ гишт билан фарш қилинган ҳовли.*

ФАРҚ I [а. فرق — ажралиш, узоқлашиш; айрилиқ, жудолик] Нарсалар орасидаги номувофиқлик, ноўхшашлик; айирма, тафовут. *Сўздан сўзнинг фарқи бор, ўттиз икки нархи бор. Мақол. ■ Марғилонлик келин билан сенинг бизга ҳеч бир фарқларинг йўқ, икковларинг ҳам боламизнинг қўшоғи — боламизси. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хаёл билан ҳаёт орасидаги фарқ қанчалик калта бўлишини Бобур энди билди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Илм билан амал ўртасида катта фарқ бор. С. Зуннунова, Олов.*

Фарқ қилмоқ **1)** бирор предметни, воқеа-ҳодисани унинг ўзига хос хусусиятларига кўра бошқаларидан ажрата билмоқ, улар орасидаги тафовутни сеза олмоқ. *Айниқса.. Элмурод бу ҳолатни бошқалардан кўра кўпроқ фарқ қилди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2)* ўзининг бирор хусусияти билан бошқалардан ажралиб турмоқ. *Писмиқ, телба фарқ қилар, Тинч оққан сув фарқ қилар. Мақол. ■ Куйганёрнинг табиати бошқа жойлардан фарқ қилар эди. С. Аҳмад, Уфқ. Масал лирикадан ўзининг воқеабандлиги билан фарқ қилади. «ЎТА». Фарқига бормоқ айн. фарқ қилмоқ. Чой навларининг фарқига бормоқ. ■ Аслида Аҳмад ёқут нима, дур, бриллиант, марварид нима, унчалик фарқига бормасди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Жувон бу гапни ҳазил аралаш айтдим, чин айтдим, Сидиқжон фарқига боролмади. А. Қаҳқор. Қўшчинор чироқлари.*

ФАРҚ II [а. فرق] Сочнинг икки томонга тарашдан бошда ҳосил бўладиган йўл,

чизиқ. *Фарқ очмоқ. Фарқни қийшиқ очмоқ.*
 ■ *Қутлуғ Нигор хонимнинг ранги хиёл ўчган. Унинг пешонасидан юқорида — сочининг фарқ очилган жойида Бобур бир тутам оқарган соч толаларини кўрди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Зулайҳо икки кафти билан сочларининг фарқини очиб, бошини кўтарди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

ФАРҚЛАМОҚ Бирор нарсани иккинчисидан ажрата билмоқ, фарқига бормоқ. *Кеча ва кундузни барча кўзи очиқ одамлар фарқлайди. «Саодат».*

ФАРҚЛАНМОҚ 1 **Фарқламоқ** фл. мажҳ. н. *Юлдузлар бир-бирларидан ўзаро фарқланадилар. ■ Янтоқлар бир-биридан ташқи кўриниши, барелари, тиканларининг узунлиги билан фарқланади. «Фан ва турмуш».*

2 айн. **фарқ қилмоқ 2** (қ. **фарқ 1**).

ФАРҚЛИ Бирор белги-хусусияти билан бошқасидан ажралиб турадиган, фарқланадиган, тафовут қиладиган, фарқи бор. *Гарчи бу икки эгачи-сингил бир қориндан талашиб тушган бўлсалар ҳам, бир-бирларидан фарқли эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Зағнакўз] Қамишкапаликларни.. таҳқир қилар ва уларнинг шаҳарликларникидан анчайин фарқли бўлган шева ва тилларини масхаралар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ФАРҚЛОВЧИ 1 Бирор нарса ва ҳодисани бошқасидан фарқлашга, ажрата олишга хизмат қилувчи. *Фарқловчи маъно. Фарқловчи белги.*

2 Фарқига борувчи. *Ақлли, доно кишилар, яхши-ёмонни фарқловчилар.. инсоний фазилатларларни яхши биладилар. Газетадан.*

ФАРҚСИЗ Фарқи йўқ, тафовутсиз. *Фарқсиз уйлар. Бу менинг учун фарқсиз. ■ Улар худди эгизаклардек, чехралари бир-бирларига гоят ўхшар, гавдалари қарийб фарқсиз, кўринишдан ювош одамлар эди. Ойбек, Қуёш қораймас.*

ФАРҒОНАЧА 1 Фарғонага, фарғоналикларга хос, Фарғонада бўладиган, Фарғона ҳудудига дахлдор. *Фарғонача ашула. Фарғонача тўн.*

2 Ўзбек халқ куйларидан бирининг номи.

ФАС [а. فاس — Марокашдаги Фас шаҳри номидан; ушбу бош кийим дастлаб шу ерда тайёрланган] Баъзи шарқ мамлакатларида кийиладиган, попук қадалган кесик конус шаклидаги бош кийим; ҳожи дўппи. *Вазир бахмал фас кийган. «Шарқ юлдузи».*

Абдулвоҳид кичкина, чўзинчоқ бошидаги тоза, кўркем саллани қозиққа илди-да, эски айниган фасни — «ҳожи дўппи»ни кийди. Ойбек, Нур қидириб.

ФАСАД [фр. facade < итал. facciata — олд] *архит.* Уй, бинонинг олд томони. *Халойиқ гуруллаб, фасаддаги сингари чироқлар билан ёритилган фойега ва ундан уч эшик орқали залга кирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ФАСИҲ [а. فصيح — гапга чечан, сўзамол, нотик] Равшан, равон, аниқ, ёқимли; адабий (нутқ ҳақида). *Аммо маърузангиз бисёр фасиҳ ёзилган эркан, ўқуб ҳузурлар қилдлар. А. Қодирий, Кичик асарлар. Таржималари оригинал даражада фасиҳ ва мукаммал. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.*

ФАСЛ [а. فصل — бўлим, қисм; йил вақти, мавсум; бўлиниш] **1** Бир йилни ташкил этадиган тўрт мавсумнинг бири (қиш, баҳор, ёз, куз). *Тошкентда уч фасл ёз: Баҳор — шошган ички ёз. Ёз — катта ва асл ёз. Куз — кечиккан кечки ёз. М. Шайхзода, Тошкентнома. Ҳар фаслнинг ўз хислати бор. Ҳар фаслнинг — ўз фазилати.. Уйғун. Ҳар фаслнинг ўз хусн-латофати бор, деган гаини йил фасллари тўғрисидагина эмас, умр фасллари тўғрисида ҳам айтса бўлар экан. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

Уйғониш фасли кўчма Эрта баҳор. *Аён бир хислатинг бордир азалдан, Сени атамишлар уйғониш фасли. А. Орипов, Йиллар армони. Фасли баҳор кўчма Умрнинг энг яшнаган, камолга етган даври. Ҳожихоннинг фасли баҳори ҳам, хусну малоҳати ҳам, кучу қуввати ҳам тугалишига қараб юз тутди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 эск. Асарнинг бирор боби, қисми. *Китоб тўрт фаслдан иборат. ■ Бу боришдан [Отабек] бирор иш чиқара олдим, йўқми, бу тўғрида биз келаси фаслларнинг бирида урганармиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳар ўлтирганда наҳот бир ҳикоя ёки бирон романнинг бир фаслини битиролмасам. А. Қаҳҳор, Сароб.*

3 кўчма Вақт, муддат, давр. *Ўт соласан қалбимга, эй гул, Севги фасл танламас экан. Ж. Жабборов, Тоғлар садоси. Севишмак гўзал фасл, севиги ёшлик муттасил. Файратий.*

Бир фасл Бирпас, бир оз. *Бир фасл жим бўлган меҳмонхона ичида яна тапир-туপুর, тўполон бошланди. С. Айний, Қуллар. Жа-*

ноблари бир фасл ўтириб турсалар, ҳозир олиб чиқаман. «Олтин бешик».

ФАСОД [а. فساد – чириш, йиринглаш; бузқлик, ахлоқсизлик] 1 Тирик организмнинг яллиғланиши, чириши туфайли вужудга келадиган қўланса ҳидли сарғиш-кўкиш қуюқроқ суюқлик; йиринг. *Фасод боғлаган яра. Яранинг фасодини чиқармоқ.* ■ *Дифтерит касаллиги юзага чиққанда, томоқда оқ фасод пайдо бўлади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Фасодни сиқиб чиқараман, деб ярани газак олдириб қўйдим.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Фасод олмоқ 1) фасод боғламоқ, йирингламоқ. *Яра фасод олди;* 2) кўчма оғирлашмоқ, мураккаблашмоқ. *Иш фасод олди.*

2 кўчма Фитналик билан қилинган гийбат, иғво. *..пойтахт осойшталигини бузган аҳли фитна ва фасод ҳам жазодан холи қолмаслиги лозим.* Ойбек, Навоий. *Ўзаро талашлар, фитнаю фасод Меҳнатни, савдони, қўшиқни эзди.* М. Шайхзода, Тошкентнома.

3 кўчма Ярамас, чиркин. *Туркистондан дарҳол қочиш каби фасод хаёлларга бормайлик.* К. Яшин, Ҳамза.

ФАСОДЛАМОҚ 1 Газак олиб, фасод ҳосил қилмоқ, фасод боғламоқ, йирингламоқ (яра ҳақида).

2 кўчма Оғирлашмоқ, чигаллашмоқ (иш, жиноят ҳақида).

ФАСОДЧИ Бузғунчи; гийбатчи, бўҳтончи. *Амир Темур айни вақтда қонунбузарларни, ўғри ва қароқчиларни шафқатсиз жазолатган, фасодчи, бузуқи, нафси ёмон кишиларни мамлакатидан ҳайдатган.* Газетадан.

ФАСОН [фр. façon] 1 Кийим, пойабзал ва ш.к. нинг бичими, ташқи кўриниши, шакли, модели. *Янги фасонда тикилган туфли.* ■ *Мижоз фасон танлагандан кейин, ундан ўлчовлар олинади ва бир неча соатдан сўнг кийим тайёр бўлади.* «Фан ва турмуш».

2 с. т. Янги бичим ёки моделда тикилган, илгари кўрилмаган нусхадаги. *Фасон кўйлак. Фасон туфли.* ■ *У [Ғойибжон] янгликни севади, янги фасонни ёқтиради.* М. Жўра, Изтироб. *Кўйлак учун юрган каби жаҳонда, Ўттиз кўйлак бари турли фасонда.* «Муштум».

3 с. т. Башанг бўлиб юрадиган; олифта. *Фасон йигит. Фасон бўлмоқ.* ■ *Бу Назо фасон бизга тинчлик берадими, йўқми? С.*

Аҳмад, Қадрдон далалар. *Ҳа, ана бу соат!.. Эртага фасон қилиб, районга тақиб борамиз.* Уйғун, Асарлар.

ФАСОНА [ф. فسانه – «афсона» с. нинг бошқача шакли] Афсона; ҳикоя, баён. *Чин ошиқ улки ишқин элга фасона қилмас.* Э. Воҳидов, Ёшлик девони. *Ҳақиқатларга айланди фасонам..* Ҳабибий, Девон.

ФАСОҲАТ [а. فصاحت – гапга чечанлик, нотиклик; нутқнинг тўғрилиги] 1 кт. Чиройли ва ёқимли сўзлаш қобилияти, нутқнинг аниқ ва равлонлиги. *Фасоҳат билан сўзламоқ.* ■ *-Унинг [Зокиржоннинг] нозик ҳаракатлари, шоирона муомалалари, заковати, малоҳати, жозибали фасоҳати мени ўзига мафтун қилди, – деди Муқимий.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

2 Лисоний хусусият, нозик қирралар. *Рус тилининг ҳам, ўзбек тилининг ҳам ўзига хос фасоҳати, жуда нозик нафосати бор.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

3 Фасоҳат (хотин-қизлар исми).

ФАСОҲАТЛИ 1 Лисоний жиҳатдан мукамал, равлон, содда. *Тўғри, унинг ғазаллари фасоҳатли, фикрлари тиниқ, назми ўзгаларнинг назмидан зебороқ.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Равлон нутқли, нотик. *..Назм кечаларининг сарвари бўлган фасоҳатли Феруз шоир ўтирарди олтин тахтда!* С. Сиёев, Ёруғлик.

ФАТАЛ [лот. fatalis – муқаррар, тақдирда бор бўлган] Албатта юз берадиган, бўлиши муқаррар. *Ҳозирда жаҳон бўйлаб фатал уруш хавфи йўқ.*

ФАТАЛИЗМ [лот. fatalis – муқаррар, пешонага ёзилган; тақдирда бўлган] Тақдирга, пешонада ёзилганига ишонишни, унга кўникишни тарғиб қилишдан иборат диний дунёқараш, эътиқод.

ФАТАЛИСТ Фатализмга берилган, тақдирга, пешонада ёзилганига ишонувчи одам.

ФАТАЛИСТИК 1 Фатализмга оид; фатализмга асосланган. *Фаталистик қарашлар.*

2 Албатта юз берадиган, юз бериши муқаррар бўлган, шак-шубҳасиз. *Фаталистик уруш.*

ФАТВО [а. فتوى / فتوا – муфтининг ҳукми, қарори; тушунтириш, изох] Шариат, дин қонун-қоидалари асосида руҳонийлар (муфти, шайхулислом, қози) томонидан бирор диний, ҳуқуқий, сиёсий ҳамда ижти-

мой масала юзасидан чиқариладиган ҳукм, қарор, изоҳ ёки бирор ишнинг шариат нуқтаи назаридан амалга ошириш мумкинлиги ҳақидаги кўрсатма, буйруқ. *Фатво ҳам нулингга яраша бўлади.* Мақол. ■ *Келинг, Вали ака, биргалишиб қозига борайлик, фатовосини олайлик.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Муфтилар фатво берсалар ҳам, ўз қалбингизга қараб иш тутинг.* «Фан ва турмуш».

2 *кўчма* Кафиллик, кафолат, ишонч. *Бунинг ҳалоллигига фатво бера оламан.* К. Яшин, Ҳамза.

3 *кўчма* Баҳона, важ, йўл-йўриқ. - *Эртага имомининг олдига бор, бу тўғрисида ҳам сенга бирон фатво топиб берар.* С. Айний, Қуллар. *Қара-я, тўрт йил писиб юришингга фатво ҳам топибсан-да, ҳе, ҳезалак!* Т. Малик, Ажаб дунё.

ФАТВОХОН [ф. فتواخوان – фатво ўқувчи, фатво берувчи] Шаръий ҳукм чиқарувчи, фатво берувчи. *Наҳот ўйламайсанки, фатвохон муфтилар халқ ривоятларида «фи сабилиллаҳ» муҳр босиб берсалар.* «Шарқ юлдузи».

ФАТИЛА [а. فتيله – эшилган пахта пилик; калава; жамалак, гажак] **1** Халқа-ҳалқа бўлиб турган ёки эшилган, жингалак (соч ҳақида). *Қизчанинг сочлари фатила-фатила бўлиб турарди.* ■ *У кишининг.. ўсиб кетган сочи фатила-фатила бўлиб, елкасига тушган эди.* Н. Аминов, Суварак.

ФАТТОН [а. فئاتن – мафтун қилувчи, мафтункор, жозибали; йўлдан оздирувчи] *эск. кт.* Кишини ўзига мафтун қиладиган, мафтункор, шахло (кўппинча севикли ёр кўзи ҳақида). *Ёниб турган, қорачиғи кенг фаттон кўзлар унинг [Қодирнинг] дамини қайтарди.* Шухрат, Олтин зангламас. *Ким яратмиш кўзу қошу ғамзаи фаттонини.. Мирмуҳсин, Меймор.* *Фитнагар олам аро фаттон ўзинг, қурбон ўзинг.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ФАТҲ [а. فتح – очиш, очилиш; эгаллаш, забт этиш; ғалаба] *кт.* Ўзига бўйсундириш, забт этиш, эгаллаш; босиб олиш. *Фатҳ қилмоқ (этмоқ).* ■ *Маҳмуд Ғазнавий Рай шаҳрини босиб олиб, уни ўғли Масъудга совга қилди-ю, Ҳамадон, Исфаҳон шаҳарларини фатҳ этишини унинг зиммасига юклади.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Қалғалар фатҳ этдик ер, кўк ва сувда, Улимни ҳам енгиб олсайдик омон.* Миртемир.

ФАТҲА [а. فتحه – забар] Араб ёзувида ундош ҳарф устига қўйилиб, ундан кейин келадиган «а» унлисини ифода этувчи белги, забар. «*А» товушини ифодалаш учун ҳарф устига қўйиладиган чизикча (/) «забар» ёки «фатҳа» дейилади.* «Ўқиш китоби».

ФАТҲ-НУСРАТ, **фатҳу нусрат** [фатҳ + нусрат] Зафар, ғалаба; зафар тантанаси. *Бўлиб даҳшатли жанглар, ўтди сонсиз давру давронлар, Бунингдек фатҳу нусрат кўрмаган бу гумбази атлас.* Ҳабибий.

ФАУНА [нем. Fauna – ҳайвонот дунёси < Рим мифологиясида дала ва ўрмонлар маъбудаси] Бирор ҳудуд, мамлакат ёки геологик даврнинг ҳайвонот дунёси, уларда яшagan ёки яшаётган ҳайвонлар мажмуи. *Ўзбекистон фаунаси. Африка фаунаси. Мезозой эрасининг фаунаси.*

ФАҲР [а. فخر – ўз-ўзини мақташ; гурур, ифтихор] **1** Мамнунлик ҳисси, мамнуният; гурур, гурурланиш. *Касбни севиш, унинг фаҳри билан яшаиш ва садоқат билан ишлаш бахт калитидир.* Р. Усмонов, Одбоннома. *Кўзларидан нозик бир нур чақнади. У фаҳр ўтими ё қаҳр ўти – билиб бўлмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Мақтанишга, кўз-кўз қилишга, гурурланишга арзийдиган нарса ёки кимса, энг яхши намуна; ифтихор объекти. *Пахта – ўзбек халқининг фаҳри.* ■ *Тарихий ва миллий ёдгорликлар бизнинг миллий бойлигимиз, чексиз фаҳримиздир.* Газетадан. *Бу шеър даҳосига минг йил умр бер! Бу элнинг фаҳридир, шоир Алишер. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

Фаҳр қилмоқ (ёки этмоқ) айн. фаҳрланмоқ. *Баъзи одамлар пайғамбар ёшига етдим, деб қувонса, Соли совуқ ҳам мингбоши ёшидаман, деб фаҳр қиларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Узоқ асрлардан келаётган маданиятли аجدодларим билан ҳам фаҳр этаман.* Мирмуҳсин, Умид.

ФАҲРИЙ [а. فخرى – хурматли, шарафли, муҳтарам] **1** Алоҳида, катта хурматга сазовор бўлган; энг хурматли. *Фаҳрий аъзолар. Жамоанинг фаҳрий аъзоси. Шаҳримизнинг фаҳрий фуқароси.*

Фаҳрий қоровул **1)** бирор давлат арбоби ёки расмий кишилар ҳурмати учун қўйиладиган (саф қилинадиган) ҳарбий бўлирма. *Ўзбекистон Республикаси Президентини Ислом Каримов шарафига фаҳрий қоровул*

саф тортди. Газетадан; 2) марҳум ҳурмати учун тобут қошида турадиган кишилар.

2 Алоҳида хизматлари учун ҳурмат юзасидан бериладиган, тақдирланадиган. *Фахрий ёрлиқ. Фахрий унвон.* ■ *Ўғлим билан катта майдонда Эгалладим букун фахрий жой.* Ҳ. Пўлат.

3 Ҳурмат юзасидан сайланадиган. *Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг фахрий аъзоси.*

4 Ҳурмат, шон-шараф ва шуҳрат бахш этадиган, гурурланишга арзийдиган. *Қисқа қилиб айтганимизда, ўзбек санъати ва адабиёти катта, лекин фахрий синовдан ўтди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

5 Ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг, касб-корнинг, Ватан мудофаасининг бирор соҳасида узоқ муддат фаолият кўрсатган шахс. *«Нуроний» фахрийлар жамғармаси.* ■ *Убарчанинг ҳурматига сазовор меҳнат фахрийсидир.* Газетадан.

ФАХРИЯ [a. فخرية – гурур, фахрланиш; мақтаниш] Шарқ мумтоз шеъриятида: шоир томонидан ўз ижоди, истеъдоди ва фазилатларини мақтаб ёзилган шеър, шоирнинг ўз ижоди билан фахрланиб айтган сўзларидан иборат жанр. *Фахрия десам ҳам лойиқдир шеърим, Ахир, она бўлдинг, ҳам бўлдинг қизлик!* Ҳ. Фулом, Гулдаста.

ФАХРЛАНМОҚ Бирор кимса, нарса ёки эришилган ютуқ туфайли мамнун бўлмоқ; гурурланмоқ. *Дўстларингнинг сони билан эмас, содиқлиги билан фахрлан.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Шундай йигитнинг ёри эканидан фахрланаётгани кўздан, чимирилган қошларидан билинар эди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ФАХРЛИ Ҳурмат, шон-шараф келтирадиган; фахрланса арзийдиган; шарафли. *Оналаримизнинг кундалик, тинимсиз меҳнати фахрли ва олижаноб меҳнатдир.* «Саодат». *Фахрли касб эгаси – химик бўлганим учун ич-ичимдан қувонаман.* Газетадан.

ФАШ [ф. فش – от ёли; салла печи] Салланинг елкага тушган қисми; печи, учи. *Хатиб домла кулумсираб.. оқ буйра устидаги тобут ёнига боради ва салласининг фашини тушириб, такбир учун қўл кўтаради.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Бошига кўк салла ўраб, фашини узун қилиб орқасига ташлаган бир киши котибга ариза берди.* С. Айний, Қуллар.

ФАШИЗМ [итал. fascismo < fascio – боғ, боғлам, даста; бирлашма, бирлашув < лот. fascis] Жангари ирқчилик, антисемитизм ва шовинизм мафкураси; унга таяниб иш кўрувчи сиёсий оқимлар, шунингдек, бир ҳукмрон партиянинг ошкор террористик диктатураси, у томонидан яратилган ва илгор ижтимоий ҳаракатларни, демократияни йўқ қилишга ва урушлар келтириб чиқаришга қаратилган қатағон режими. *Кекса авлод фашизм билан шафқатсиз олишувда урушнинг барча огирликларини енгди.* Газетадан.

ФАШИСТ [итал. fascista] Фашизм тарафдори; фашистлар ташкилотининг аъзоси; фашизм ғоялари, ҳаракатининг ижросиси. *Наинки фашист фақат душмангина бўлса, наинки унинг бутун қилмиш-қидирмишларини минг йиллардан бери одам боласига маълум бўлган «душман» калимаси ифода қила олса?* А. Қаҳҳор, Асарлар.

ФАЭТОН [юн. Phaethon – юнон мифологиясида: қуёш маъбуди Гелиоснинг ўғли Фаэтон исмидан: у икки ғилдиракли қуёш аравасини бошқаришни хоҳлаб, Ер юзини хавф-хатарда қолдирган < phao – ярқирайман, нур сочаман] *айн. файтон, фойтун.*

ФАҚАТ [a. فقط – атиги, ёлғиз; аммо; нукул] 1 *рвш.* Биргина, ягона, ёлғиз. *Меҳри касалхонада узоқ ётиб қолди. Ундан фақат Нисо буви хабар олиб турар эди.* А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. *Чувалчанг фақат ёмғир ёққандан кейингина ер юзасига чиқади.* «Фан ва турмуш». *Ёдгор сирларини фақат Зокиржонга айтарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 *зидл. боғл.* Чеклаш маъносини ифодалайди. *Ҳамма нарса тушунарли, фақат битта саволим бор.* ■ *Яна айтаман, фақат эҳтиёт бўл, ёмон кўздан ўзи асрасин.* Т. Ашуоров, Оқ от. *Фақат ожиз қаламим маним, Ўзбекистон, Ватаним маним.* А. Орипов, Юртим шамоли.

ФАҚИР [a. فقير – камбағал, қашшоқ, муҳтож] 1 *Моддий жиҳатдан ночор, камбағал, қашшоқ; муҳтож. Фақир одам. Амирнинг ошидан фақирнинг мушти яхши.* Мақол. ■ *Бировнинг мол-дунёси ошиб-тошиб ётса-ю, фақирга кўз олайтирса, ҳақиқат борми ахир, эй фалак!* Ж. Шарипов, Хоразм. *Жавоб олмади ҳеч ким ҳам зотан: На султон, на гадо, на шоҳ, на фақир.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 эск. Биринчи шахс ўрнида ёки «мен», «биз» олмошлари билан бирликда ишлатилиб, сўзловчининг камтарлик қилаётганини ифодалайди. *Табибий энтикди*: - Фақирингиз виждоним буюрган гапни айтдим. С. Сиёев, Ёруғлик. *Фақир у зотнинг суҳбатларидан баҳраманд бўлган найтларимни эсласам, юрагим эзилур!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Сиздек муҳтарам зот таклиф этади-ю, биздек фақир бош тортадими?* С. Сиёев, Аваз.

3 кўчма Ночор, бечора, чорасиз. *Кичик, хароб, фақир бир уй. Кампир ва ёш бир хотин жўхори тозалар эди. Ойбек, Нур қидириб. Фақир юрагим орқамга тортиб, пешонамни совуқ тер босди.* «Фан ва турмуш».

Бола фақир Ачинарли, қийин аҳволга тушган ёш бола; бечора бола. - *Бола фақирга қийин бўлди, — деди Жонузоқ оқсоқол. — Иссиқ-совуғига қарайдигани йўқ. Ёлғиз. С. Анорбоев, Оқсой. Бола фақирнинг қилган меҳнатига ҳали бу ҳосилалар ҳам оз, тақсир!* А. Қодирий, Обид кетмон.

ФАҚИРЛАШМОҚ Моддий жиҳатдан ожизланиб бормоқ, қашшоқлаша бормоқ, камбағаллашмоқ. - *Алишер мамлакатнинг фақирлашганининг сабабларини кўрсатиб, ўзича исботлаб, бутун давлат тартиботини ислоҳ қилмоқни тавсия қилади, — деди Мажиддин. Ойбек, Навоий.*

ФАҚИРЛИК 1 Моддий жиҳатдан ожизлик, қашшоқлик, камбағаллик. *Фақирликни бошдан кечирмоқ. ■ Содиқлар.. фақирликда яшаб, йил сайин менга оз-оз ерларидан сотиб, тирикчилик қилар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мутрибнинг ҳазилнамо байтида Аваз йўқчилик, фақирлик оиласини қуритган, аммо кўнгли қаноатга тўла некбин шoir қалбини кўргандек бўлди. С. Сиёев, Аваз.*

2 кўчма Хокисорлик, камтарлик. *Фақирлик йўлини ихтиёр қилдим, Шамшоднинг юртига бормоқчи бўлдим.* «Баҳром ва Гуландом».

3 кўчма Маънавий қашшоқлик. *Кишида уч хил сифат бордирки, улар фақирликдан-дир: Подшоҳқим, яхшилигинга шукр қилмайди, ёмонлигини кечирмайди. Қўшиқим, сендан яхшилик кўрса — яширади, ёмонлик кўрса — оширади..* «Фан ва турмуш».

ФАҚИРОНА [а. + ф. فقيرانه — камбағалона, эҳтиёжли ҳолатда] 1 *рвш.* Фақирга хос; фақирларча, камбағалларча, ночор. *Фақирона яшамоқ. Фақирона ҳаёт кечирмоқ. ■*

Шoir Ёрий деҳқончилик қилиб, фақирона ҳаёт кечирган. Газетадан.

2 кўчма Аҳволи ночор, кўримсиз. *Халқнинг ақлу иродаси ва қудрати билан фақирона каттакча кулбалор ўрнида бетондан, металлдан.. шахримиз қаддини кўтарди. Газетадан.*

ФАҚИР-ФУҚАРО [фақир + фуқаро] с. т. *Фариб, ночор, камбағал кишилар, бевабечоралар. Уста Маҳмуднинг теварак-атрофга донғи кетди, уни фақир-фуқаронинг дўсти.. сифатида таний бошладилар. М. Осим, Маҳмуд Торобий.*

ФАҚИХ [а. فقيه — шариат ҳуқуқшуноси, қонуншуноси; қуръон ўқувчи, қори] Дини ислом, шариат қонун-қоидаларини яхши билувчи ва таҳлил қилувчи. *Фақиҳлар маънавий баркамол, зўр иззат-ҳурматга сазовор, чуқур ақл-заковатга ва зарур маънавий фазилатларга эга бўлганлар.* Газетадан. *Мазкур кўчанинг охирида Алишербекнинг устозлари фақиҳ Абдулла истиқомат қилар эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

ФАҲМ [а. فهم — англаш, тушуниш; фаросат; билармонлик] Инсоннинг тушуниш, англаш, онгли сезиш қобилияти; идрок, фаросат; ақл. *Аждоду боболарнинг фаҳмига балли: Илк деворни урганлар, кулба қурганлар. М. Шайхзода. Фаҳмини еб қўйган қай бир ногирон Демшики, кўр бўлсин буткул бу дунё. А. Орипов, Йиллар армони.*

Фаҳм қилмоқ 1) фикр юритмоқ, ўйламоқ, тушунмоқ. - *Албатта, хўжайинники ноҳақ. Боласи билан ўралиб қолди, энди ишлай олмайди, деб ўйласа керак у. Мен шундай фаҳм қилдим, — куйиниб сўзлади Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар; 2) айн. фаҳмламоқ. Фаҳмига етмоқ (ёки бормоқ) Идрок этмоқ, англамоқ; фарқига бормоқ, тушунмоқ. *Ҳа, майли, укажон, ҳали ёшсиз, кўп нарсанинг фаҳмига бормайсиз.* «Гулдаста». *Ҳа, фақат табиблик қилолмайди. Ундан бўлак ҳамма нарсанинг фаҳмига етади. Мирмуҳсин, Меймор.**

ФАҲМЛАМОҚ 1 Гап, воқеа, ҳодиса ва ш.к. нинг маъносига, моҳиятига тушуниб етмоқ, англамоқ; сезмоқ, уқмоқ. *Китобхон сохталикни дарров фаҳмлайди.* Газетадан. *..шиқдан кирган киши бу ерда соҳибжамол жонон туришини дарров фаҳмлайди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 ..деб билмоқ, ўйламоқ. *Мен сени дўст фаҳмлаб юраддим.* ■ *Отабек бу терс жавобни ҳазил фаҳмлаб, кулди ва Кумушнинг манглайига қўлини текизди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аравакаш, Меъмор ўғлини камган, димоғдор фаҳмлаб, орқасига қайрилиб, яна бир қараб қўйгандек бўлди..* Мирмуҳсин, Меъмор.

ФАҲМЛИ Идрокли, фаросатли; сезгир. *Фаҳмли бола. Фаҳмли жонивор.* ■ *Ана шундоқ зийрак, фаҳмли.. пок йигитчани худонинг ўзи етказди..* К. Яшин, Ҳамза.

ФАҲМСИЗ Фаросатсиз, дидсиз, палапартиш; бефаҳм. *Фаҳмсиз бола.*

ФАҲМ-ФАРОСАТ, **фаҳму фаросат** Фаҳм ва фаросат, ақл, идрок. *Ақл, фаҳм-фаросат билан кўнгилни йўлга солиб туриш керак.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо. *У шу маҳалгача ҳеч ким пайқаммаган ҳақиқатга идроки етган шогирдининг фаҳм-фаросатига қойил қолди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

ФАҲШ [а. *فحش* — беадаблик, ахлоқсизлик, бузуқлик, зино] Зино ишларига ҳаддан ташқари берилиш; бузуқлик, ахлоқсизлик. *Фаҳш ишлар, фаҳш сўзлар исломда йўқ нарсадир.* «Фан ва турмуш». *Тангри фаҳш ишларни қилувчи ва беҳаё сўзларни гапирувчи кишиларни ёмон кўради.* «Фан ва турмуш».

ФАҲШИЯТ [а. *فحشيت* — бузуқлик; шаҳвоният] Бузуқлик, ахлоқсизлик; шаҳвоний нафс. *Тошпўлат, ёзувчининг ўз таъбирича, фақирлик орқасида ўғрилик ва фаҳшият денгизиди сузиб, тажанланган холис бир чапанидир.* А. Қодирий, Отам ҳақида.

ФАҲШХОНА айн. **фоҳишахона**. - *Тушинг эмас, ўнгинг. Бу кушхона, фаҳшхонага сендан беизн кирганим учун мени маъзур тутасан, бойвачча.* К. Яшин, Ҳамза.

ФЕВРАЛЬ [лот. *februarius* — тозаланиш, ҳалолланиш оий] Янгича (календарь) йил ҳисобида иккинчи ой номи. *Февралнинг ўрталарида ҳаво юмшаб, дала-тошни, тўқайларни босиб ётган қалин қор ёпиғи тешила бошлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ФЕДЕРАЛ [лот. *federalis* — иттифоқ, уюшмага оид] айн. **федератив**. *Федерал органлар. Федерал марказ. Федерал қўшинлар.*

ФЕДЕРАЛИЗМ [фр. *federalisme* < лот. *foedus* — иттифоқ, уюшма; боғланиш] сиёс. 1 Федерация системасига асосланган давлат тузуми.

2 Шундай давлат тузуми ўрнатишга интилувчи сиёсий ҳаракат, оқим.

ФЕДЕРАЛИСТ [фр. *federaliste*] Федерализм тарафдори, федералчи

ФЕДЕРАТИВ [фр. *federatif* — иттифоққа оид, асосланган] сиёс. Федерация асосида тузилган. *Федератив давлат.*

ФЕДЕРАЦИЯ [лот. *foederatio* — иттифоқ, бирлик] 1 сиёс. Алоҳида мустақил давлатлар ёки республикаларнинг бирлашуви асосида тузилган яхлит давлат, давлат ёки республикалар бирлашмаси. *Россия Федерацияси.*

2 Айрим жамиятлар ёки ташкилотлар уюшмаси; иттифоқи. *Жаҳон демократик ёшлар федерацияси. Хотин-қизларнинг халқаро демократик федерацияси.* ■ *Тошкент биродарлашган шаҳарлар жаҳон федерациясининг аъзосидир.* Газетадан.

ФЕЛЬДМАРШАЛ [нем. *Feldmarschall*] Бир қатор мамлакатлар (Австрия, Пруссия, чор Россияси ва б.) армияларида жорий қилинган олий ҳарбий (генераллик) унвон ва шу унвонга эга бўлган киши (бу унвон Буюк Британия ва б. баъзи мамлакатларда сақланган).

ФЕЛЬДШЕР [нем. *Feldscher* < *Feldschere* — жарроҳ; ҳарбий қисм сартароши] Ўрта тиббий маълумотга эга бўлган тиббиёт ходими, врач ёрдамчиси. *Зебо госпиталга ўз хоҳиши билан фельдшер бўлиб киргач, онасига ҳам иш топилиб қолди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Хуллас, Отажон йигирма олти ёшида фельдшер бўлди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

ФЕЛЬДЪЕГЕРЬ [нем. *Feldjäger*] Армия ёки ҳукуматнинг ўта муҳим, кўпинча махфий қоғоз-ҳужжатларини тегишли жойга етказиб берувчи курьер.

ФЕЛЬЕТОН [фр. *feuilleton* < *feuille* — варақ; дастлабки фельетонлар Францияда алоҳида варақларда чоп этилган] Кундалик ҳаётда рўй берадиган салбий ҳодисаларни ёки бирор кимсани ўткир тил билан танқид қилиб, унинг устидан кулиб, долзарб мавзуда ёзилган газета ёки журнал мақоласи; публицистик жанр. *Сатира ва юморнинг жанрлари жуда кўп: фельетон, ҳажвий ҳикоя, памфлет.. ва ҳоказолар.* «Муштум». *Комил Алиевнинг фельетонлари дўстларни қувонтирар, душманларга даҳшат соларди.* М. Жўра, Ноширнома.

ФЕЛЬЕТОНЧИ Фельетонлар ёзиш билан шуғулланувчи шахс; фельетонлар муаллифи. *...қизиқчиларимиз, фельетончи ва адабиётшуносларимизнинг теша тегмаган ҳангомаю ҳажвияларини мазза қилиб ўқийсиз.* Газетадан.

ФЕН I [ингл. fan < лот. vannus – елпиғич (машина)] Сочни қуритишга мўлжалланган, ҳавони илиқ қилиб ҳайдовчи электр асбоб. *Фен сочни қуритишга жуда қулай, боши оғрийдиганларга фойдаси бор.* Газетадан.

ФЕН II [юн. rhaino – кўрсатаман, намоеън этаман] биол. Организмнинг ирсий (генлар билан боғлиқ) белгиси, хусусияти.

ФЕНОЛ [юн. rhaino – кўрсатаман, намоеън қиламан + лот. ol(eum) – мой] ким. Тошқўмир қатронидан, бензолдан ёки синтетик йўл билан ҳосил қилинадиган, техникада кенг қўлланадиган кристалл модда. *Бетон қоришмага ўювчи натрийнинг сувли эртмаси билан аралаштирилган полимер – фенол қўшилади.* Газетадан.

ФЕНОЛОГ Фенология мутахассиси.

ФЕНОЛОГИЯ [юн. rhaino – кўрсатаман, намоеън қиламан + logos – билим] Биологиянинг жонли табиатга йил фасллари алмашинувининг таъсирини ва шу билан боғлиқ ҳолда юз берувчи ўзгаришларни (қушларнинг учиб келиши ва кетиши, ўсимликларнинг гуллаши ва б.) ўрганадиган бўлими.

ФЕНОМЕН [юн. rhainomena – туюладиган, кўринадиган нарса] I флс. Ҳис-туйғу тажрибаси билан билинадиган ҳодисани англатувчи тушунча.

2 Ғайриодатий, камдан-кам учрайдиган ҳодиса, факт, шахс.

ФЕНОМЕНАЛИЗМ [«феномен» с. дан] Обьектив оламнинг мавжудлигини инкор қилувчи, у фақат инсон тасаввурида, хаёлида мавжуд бўлади, деб ҳисобловчи фалсафий таълимот.

ФЕОДАЛ I [лот. feodalis < feodum < қад. юн. fihu, fehu – ер-мулк + od – эгалик] тар. Феодализм даврида: ҳукмрон синф вакили – катта ер-мулк эгаси; заминдор; помешчик. *Бу даврда асосий бойлик ҳисобланган ер, сув, ўрмон ва ўтлоқлар феодалнинг қўлида эди. «Янги тарих». Шундан кейин аламзада феодалларнинг шахзодага рағбати ошди. «Фан ва турмуш».*

2 кўчма Шафқатсизларча, қўпол муносабатда бўлувчи; эскича фикрловчи. *Сен дес-*

пот бўлиб, мени турткилайверма. Феодал бўлма, азизим! Мирмуҳсин, Умид. Ҳа, дарвоқе, олти ойлик ярашув муддатида бу феодал, муттаҳамнинг устидан ўн бешта ариза бердим. Н. Аминов, Қажқаҳа.

ФЕОДАЛ II [лот. feodalis] Феодализмга, феодалларга хос; феодализм принципларига асосланган. *Феодал муносабатлар.*

ФЕОДАЛИЗМ [ингл. feudalism < лот. feodum – ер-мулкка эгалик] тар. Деҳқонлар мустақил хўжалик юритадиган, лекин шахсан ва иқтисодий жиҳатдан ҳукмрон синфга – катта ер-мулк эгаларига қарам бўлиб, уларга феодал рента тўлайдиган, тарихан капитализмдан олдинги ижтимоий-иқтисодий формация.

ФЕОДАЛЛАРЧА рвш. Феодалга хос, зўравонликка асосланган, феодаллардай. *Феодалларча синфий муносабат. Феодалларча қараш.*

ФЕРМА I [фр. ferme < лот. firmus – мустаҳкам] I Бозор иқтисодиёти мамлакатларида ўз мулкида ёки ижарага олинган ерда хўжалик фаолияти билан шуғулланадиган фермерга тегишли бўлган хусусий қишлоқ хўжалик корхонаси.

2 тар. Чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва чорва молларини парвариш қилиш билан шуғулланадиган ихтисослашган қишлоқ хўжалик корхонаси ёки бўлинмаси. *Паррандачилик фермаси. Чорвачилик фермаси. Наслчилик фермаси. ■ Ҳар куни тонг қоронғисида қорининг хотини Тўпанисо билан сигир соққани фермага борар эди. А. Қажҳор, Қўшчинор чироқлари. Сатторов кассани ҳисоблаб чиққач, товуқ фермасига ўтди. «Муштум».*

3 Чорва моллари ва паррандаларни етиштириш (боқиш ва сақлаш) учун мўлжалланган бино.

ФЕРМА II [лот. firmus – мустаҳкам] Том ёпиш, бостирмалар ва кўприк қуришда ишлатиладиган, металл, темир-бетон, ёғочдан бўлган таёқ(ча)ларни бир-бирига бириктириб ясаладиган қурилиш конструкцияси.

ФЕРМЕНТ(ЛАР) [лот. fermentum – ачитқи] биол., ким. Ҳайвон, ўсимлик ва микроорганизмларнинг тирик ҳужайраларида катализаторлик вазифасини бажариб, ундаги кимёвий жараёнларни миллион мартадан тезлатишга ёрдам қиладиган

оқсил моддалар (кундалик турмушда, енгил, озиқ-овқат ва кимё саноатларида кенг қўлланади). *Асалнинг шифобахи модда бўлишининг бирдан-бир сабаби таркибида ферментларнинг кўплигидир.* Л. Икромов, Минг дардга даво. *Турпдаги ферментлар киши организмиде модда алмашинишига.. ёрдам қилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ФЕРМЕНТАТИВ Ферментга оид; фермент хоссаларига эга, ферментлар таъсирида юзага келадиган. *Ферментатив модда. Ферментатив жараёнлар. Ферментатив фаолик.*

ФЕРМЕНТАЦИЯ [лот. fermentare – ачитмоқ, бижғитмоқ] биол., ким. Тегишли микроорганизм турлари ишлаб чиқарадиган ферментлар таъсирида хомашё моддалар (узум шираси, чой, тамаки барглари)ни қайта ишлашдаги биокимёвий жараён; ачиш, бижғиш, ачитиш. *Тамаки ферментацияси. Чой барглари ферментацияси.* ■ *Қора чой яхши пишган барглардан тайёрланади. Бунда улар аввал қуритилади ва эзилади, сўнгера ферментация қилиниб, яна қуритилади.* «Фан ва турмуш».

ФЕРМЕР [ингл. farmer] Ўзига қарашли ёки ижарага узоқ муддатга олинган ерда зироат, чорва, парранда маҳсулотларини етиштириш билан шуғулланувчи майда ёки ўртача қишлоқ хўжалик корхонаси эгаси. *Фермерларга аталган ерларни мерос қилиб қолдириш шарти билан узоқ муддатга ижарага олиш ҳуқуқи мустақамланиб қўйилди.* Газетадан. *Уша куни.. Аҳмад Қодиров деган фермер укамизни учратиб қолдим.* Газетадан.

ФЕРМИЙ [лот. fermium < итал. Fermi – италиялик физик Энрико Ферми номидан] ким. Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; сунъий йўл билан олинган радиоактив металл.

ФЕРРО- [лот. ferrum – темир] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, темирга оидлик, темир билан алоқадорлик каби маъноларни ифодалайди, мас., *ферромагнит, ферроқотишмалар.*

ФЕРРОМАГНИТ [ферро.. + магнит] Кучли магнит хусусиятига эга бўлган, тез магнитланадиган (темир, пўлат, чўян, никель, кобальт ва б.).

ФЕРРОҚОТИШМАЛАР [ферро.. + қотишма] ким. тех. Темирнинг бошқа элементлар (кремний, марганец, хром, молибден, ванадий ва б.) билан қотишмалари.

ФЕРРУМ [лот. ferrum – темир] Темирнинг кимёвий формулаларни айтганда (ўқиганда) фойдаланиладиган номи.

ФЕРУЗ [а. فيروز < ф. فيروز / پیروز – голиб, музаффар, зафарли; бахтли] 1 Бахтли, толели; голиб, музаффар.

2 Ўзбек халқ мумтоз куйларидан бирининг номи (Феруз – Муҳаммад Раҳимхон II ва Муҳаммад Раҳим I даврларида яратилган).

3 Феруз (эркаклар исми).

ФЕРУЗА [ф. فیروزه / پیروزه – яшил рангли қимматбаҳо тош] Заргарликда безак буюмлар учун ишлатиладиган, кўк-яшил, ҳаворанг-яшил рангли қимматбаҳо тош. *Феруза ва забаржад тошлар кўз қамаштириб ётади.* Ойбек, Навоий. *Меъморнинг ҳаёлидан.. мирзо ҳадя этган феруза кўзли тилла узуги ўтди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Мағриб мамлакатларида феруза «шарқ тоши» деб аталган.* «Фан ва турмуш».

2 *Кўчма* Мовий, ҳаворанг. *Феруза сув тағларида сузар олтин балиқлар.* Миртемир, Асарлар. *Унинг.. ярим очик кўзлари мусаффо, феруза осмонга қадалган.* Н. Аминов. Ёлғончи фаришталар.

3 Феруза (хотин-қизлар исми).

ФЕСТИВАЛЬ [фр. festival < итал. festivus – байрамона, шод, қувноқ] Санъатнинг мусиқа, кино, театр, цирк ва б. соҳаларида эришилган энг яхши ютуқлар бўйича вақтивақти билан ўтказиладиган танлов, кўриқдан иборат оммавий байрам, тантана, сайил. *Мусиқа фестивали. Ўзбек кинофильмлари фестивали.* ■ *Фестиваль халқлар билимини оширишга, бир-бирларини яхшироқ билиб олишларига ёрдам беради.* «Саодат». «Тошкентнинг олтин кузи» фестивали ўз номига гоят муносиб. Газетадан.

ФЕТИШ [фр. fetiche – бут, санам < порт. fetico – тумор; сеҳргарлик] 1 Ибтидоий қабилалар муқаддас, ғайритабиий кучга эга, деб сиғинган, топинган жонсиз нарса.

2 *Кўчма* Кўр-кўрона ишониб, қаттиқ ёпишиб олинган нарса, гоя ва ш. к.

ФЕТИШИЗМ [«фетиш» с. дан] 1 Ибтидоий қабилаларда фетишларга – илоҳийлаштирилган нарсаларга топиниш, сажда қилиш (ҳозирда ҳам иконаларга, рамзий

хайкалчаларга, баъзи жониворларга сифти-ниш, сажда қилиш тарзида учраб туради).

2 кўчма Бирор нарсага кўр-кўрона, берилиб эътиқод қилиш, бундай нарсага маҳкам ёпишиб олиш. *Пул фетишизми.*

ФЕЪЛ I [a. فعل – ҳаракат, таъсир кўрсатиш; иш, амал] **I** Киши характери-ни ташкил этувчи руҳий хусусиятлар ва ундан юзага келувчи хатти-ҳаракатлар мажмуи; хулқ, характер, хулқ-атвор. *Ҳар ким феълига яраша олар.* Мақол. ■ -*Бу ойимчанинг феълини биласиз-ку!* – деди *Мастура кўзига ёш олиб.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Зайнабнинг шу феъли балоғатга етиб, эрга теккандан кейин ҳам ўзгармади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Инсоннинг маълум пайтдаги руҳий ҳолати, кайфияти, авзойи. *Феъли бузилмоқ. Феъли айнимоқ. Феъли озмоқ.* ■ *Шундай феъли бузилдики, худодан ҳам хафа бўлиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бироқ раиснинг феъли бирданига айниб қолди.* С. Зуннунова, Олов.

Ит феъл, итфеъл Ёмон хулқли, ярамас. *Самоварчининг «ит феъл» эканини пайқаган бўлса ҳам, ноилож унинг олдига борди.* Ойбек, Танланган асарлар. -*Ит феъл, бадбахт!* қошу қовоғингдан нарқ қор ёғади.. Ойбек, Танланган асарлар. **Феъли айнамоқ** кўчма Ўзгармоқ, ёмонлашмоқ (об-ҳаво ҳақида). *Шамол эсиб, ҳавонинг феъли айниб бирпасда..* Файратий, Танланган асарлар. *Гоҳо кулиб, осмон ҳаммани хурсанд қилади, гоҳо бирдан феъли айниб, деҳқон дилини сиёҳ қилади.* Н. Сафаров, Оловли излар. **Феъли кенг** Бор нарсани биров билан баҳам кўрадиган, бировдан аямайдиган, сахий. *Тегирмонда тугилган сичқоннинг феъли кенг.* Мақол. *Ўлганда гўринг кенг бўлсин, тирикликда – феълинг.* Мақол. ■ *Темирчининг уйи тор бўлса ҳам, феъли кенг эди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Эй, феъли кенг қишлоқ ўғли, куйлайин сени!* А. Шер, Қадимги куй. **Феъли тез қ. тез 5.** -*Хотининг, бунақа феъли тез экан, [болани] олиб кетмагани ҳам дуруст.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Феъли тор** Ҳаддан ташқари зикна, хасис. *Қадим ўтган замонда, Каттақўрғон томонда, Бир очкўз бой бор эди, Феъли жуда тор эди.* Уйғун. -*Уларда пул бўлади, биламан. Лекин аёлларнинг феъли тор.* Ойбек, Танланган асарлар. **Феъли қайтмоқ** айн. тўнини тесқари киймоқ қ.

тўн. *Ё тавба, ё тавба! Мунча феълинг қайт-маса, қизим?* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

3 кўчма Одат, хулқ, қилиқ; иш, хатти-ҳаракат. *Ёлгончилик шундай бир шум феълдирки, имонга, ризққа, умрга, эътибор ва обрўга зиёни бордур.* Ҳамза, Танланган асарлар. *Қойил қолдим энди қилган феълингга, Ўғил кўргин, қўлин солсин бўйинингга.* «Эрали ва Шерали». *Ҳали ҳам тавба қил қилган феълингга, Тўхта, ойим, етолмайсан элингга.* «Муродхон».

Хуш феъл қ. хушфеъл. [Ўроз] *Мирзакаримбойга қарол бўлиб ёлланган, кет-боши кир, увада бўлишига қарамай, чиройли, хуш феъл, ёқимтой йигит эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ФЕЪЛ II [a. فعل – иш, ҳаракат] тлш. Ҳаракат, шунингдек, ҳолат ва ҳодисани билдирадиган сўзлар туркуми ва шу туркумга оид ҳар бир сўз. *Феъл замонлари. Келаси замон феъли. Ўтган замон феъли. Утимли феъл. Утимсиз феъл.*

ФЕЪЛАН [a. فعلاً – феълига, иши, ҳаракатига кўра] рвш. кам қўлл. Характер, хулқига кўра, шу жиҳатдан. *У [Умид] бошқа ўртоқларига қараганда анча тежамкор, феълан босиқ.* Мирмуҳсин, Умид.

ФЕЪЛ-АТВОР [феъл + атвор] Шахсинг атроф муҳитга ва ўз-ўзига муносабатида намоён бўладиган, ўзигагина хос хусусияти; характер. *Одамнинг феъл-атвори унинг қисмати дир.* Газетадан. *Боланинг хатти-ҳаракати ва феъл-атвори маълум даражада отонасининг кимлигидан далолат беради.* Р. Усмонов, Умр сабоғи.

ФЕЪЛДОР [a. + ф. فعلدار – маълум феъл-атворга эга] кам қўлл. Феъл-атвори ёмон, дағал муомалали; асабий. *Ўз хотининг феълдор бўлса, бировни газаблаш ҳам ярашмас экан.* И. Раҳим, Ҳилола.

ФЕЪЛЛИК тлш. Феъл туркуми хусусиятларига эғалик; феълга хослик. *Сифатдошлар феъллик ва сифатлик хусусиятларига эга бўлади.* «Ўзбек тили» дарслиги.

ФЕЪЛ-ХҲЙ айн. феъл-атвор. *Мулла Муҳсин Хатиб домланинг феъли-хўйига яхши тушунганликдан, унинг ҳамма сўзларига ҳам батамом ишониб етолмайди.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Бу йигит деҳқонларнинг феъл-хўйини яхши билганидан, улар билан тез тил топишиб кетди.* Ойбек, Навоий.

ФЁН [нем. Föhn < лат. favonius — илиқ гарбий шамол] *геогр.* Тоғли ўлкаларда тоғлардан водийларга, юқоридан пастга томон эсувчи кучли, илиқ ва қуруқ шамол. *Фённинг зарарли таъсирини камайтириш учун ихота дарахтзорлари барпо этилади.* «ЎЗМЭ».

ФИБРА [лат. fibra — тола] *тех.* Кимёвий йўл билан ишланиб, бир неча қатламли прессланган, букилувчан, жуда пишиқ қалин қоғоз; ўраш, изоляциялаш материали сифатида ҳамда тери ўрнида ишлатилади. *Сиртига фибра сирилган чамадон.*

ФИБРОМА [лат. fibra — тола + юн. -ома — шиш, ўсмани билдирувчи қўшимча] *тиб.* Толадор бириктирувчи тўқимадан пайдо бўлган, тананинг ҳар қандай қисмида учраши мумкин бўлган хавфсиз ўсма.

ФИГОР [ф. فگار — «афгор» с. нинг бошқача шакли] *қ. афгор.* Қилма кўнғулум хори ҳижрондин *фигор*, эй сарвиноз. Фурқат. *Муҳаббатдин бўлурман фигор*, майлигаму? *Тараҳхум айламасанг*, эй нигор, майлигаму? Муқимий.

ФИГУРА [лат. figura — образ, кўриниш] *с. т. 1* Гавданинг тузилиши, бичими; қаддиқомат, жусса. *Фигураси ниҳоятда чиройли.* ■ *У қўғирчоқлар ясайди.. сувенир фигураларнинг нодир коллекциясини яратади.* Газетадан.

2 Муайян ҳаракат (рақс, ҳавода учиш, сувда сузиш, конькида учиш ва ш.к.) ни бажаришда кимса ёки нарса томонидан ҳосил қилинган ҳолат, вазият.

3 Шахмат ўйинида: пиёдалардан бошқа асосий сипоҳлар; қарта ўйинида: туз, қирол каби асосий қарталар. *Зухра шахмат фигураларидан кўзларини узмасди.* Ибохон, Улуғ кун.

4 Геометрик шакл. *Симметрик фигура.* ■ *Алоҳида ёки бир-бири билан турли комбинацияларда олинган нуқта, чизиқ ва сиртлар геометрик фигуралар ҳосил қилади.* «Геометрия» дарслиги.

5 кўчма Бирор иш, соҳа, жабҳадаги асосий, ҳал қилувчи, етакчи сиймо. *Таълим-тарбия ишида ўқитувчи бош фигура саналади.* ■ *Теримчи ва механик-ҳайдовчи пахта йигимтеримида марказий фигура, ҳал қилувчи кучдир.* Газетадан.

ФИГУРАЛИ 1 Фигуралар ҳосил қилиб бажариладиган (*қ. фигура 2*). *Фигурали учиш мусобақаси ҳақидаги суратли афишаларни*

кўздан кечирди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

2 Кўплаб геометрик шаклларга эга бўлган. *Маълумки, кўп фигурали картиналар яратиш муаллифдан юксак маданият талаб қилади.* «Гулистон».

ФИГУРАЧИ *спрт.* Конькида турли фигуралар ҳосил қилиб учувчи, рақс тушувчи спортчи. *Мусобақада фигурачиларимиз бешта совринли ўринни эгалладилар.* Газетадан.

ФИДЕИЗМ [фр. fideisme < лат. fides — ишонч, эътиқод] *филс.* Имон-эътиқод ақлидрокдан устун туради, деб ҳисобловчи, фан ва илмий билишни чекловчи диний дунёқараш.

ФИДО [а. فداء — қутулиш, қутултириш; товон, эваз; қурбонлик, қурбон бериш, фидо бўлиш] Бирор кимса, нарса ёки гоёга учун ўзини бағишлаш; бахшида, қурбон қилиш. *Жонингни фидо қилсанг қил, номусингни фидо қилма.* Мақол. ■ *Мустақиллик учун жонини фидо қилган шаҳидларни ғам-андуҳ билан эслаймиз.* Газетадан.

ФИДОЙИ [а. فداىى — ўз жонини қурбон қилувчи] **1** Бирор кимса, нарса ёки гоёга астойдил берилган ва улар учун жондан кечишга ҳам тайёр; содиқ. *Меҳнаткаш, фидойи, ҳалол инсонни ўлимидан кейин эъзозлаш тириклар қўлига чироқ тутқазиш билан баравардир.* «Саодат». *Бизнинг кишилар мард, камтар, фидойи, Саботига айтсанг тасанно арзир.* М. Бобоев.

2 Кўнғилли, ўз ихтиёри билан келган (қолган) аскар. *Ёш Аҳмад янги тузумни мустақамлашга бел боғлаган фидойилар сафига қўшилди.* Газетадан.

ФИДОЙИЛИК Ўз танлаган йўли, маслаги, гоёсига, касбу корига ёки бирор кимсага содиқлик, ўзини бахшида этиш. *Фидойилик бор жойда ғалаба бор, дейдилар.* «Шарқ юлдузи». *Ўзига шунчалар фидойилик қилган мана шу гўзал қизнинг — жондан ортиқ Азизасининг олдидаги қарзини қандай узсин?!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ФИДОКОР [а. + ф. فداكار — ўз жонини қурбон қилувчи; фидойи] Бирор кимса, нарса ёки эътиқод учун ўз жонини фидо қиладиган; чексиз садоқатли, фидойи. *Фидокор одамнинг йўли доим ойдин бўлади.* Газетадан. *Бобуржон, сизнинг дилингиз бегубор, сиз нодир истеъдодли фидокор йигитсиз!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ФИДОКОРЛИК Ўз иши, касб-кори, маслаги, эътиқодига ёки бирор кимсага ўта берилганлик, ўта содиқлик. *Ўзгаришларнинг ҳаммаси осонликча бўлмади. Бутун халқимиз ғоят зўр фидокорлик кўрсатди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Йўлчи қизнинг бундай туйғунлиги ва фидокорлигига қандай баҳо беришни.. билмай қолди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бутун борлиғи билан берилиб ишлаш-лик, жонбозлик. *..ҳамма, мижжа қоқмай, фавқулодда фидокорлик билан ишлади.* Ойбек, Куёш қораймас. *Сут соғувчиларимиз фидокорлик намуналарини кўрсатиб меҳнат қилдилар.* Газетадан.

ФИДОКОРОНА [а. + ф. فداكارانه — жонини фидо қилган ҳолда, жонбозлик кўрсатиб] *рвш.* Жонини фидо қилиб, бутун борлиғи билан, садоқат билан, берилиб. *Хўжалик муваффақияти соҳибкорларимизнинг фидокорона меҳнати билан яратилди.* Газетадан.

ФИЗИК I Физика фани мутахассиси. *Мен физикман, фазо қонунлари ҳақида фикр юрита оламан.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

ФИЗИК II Физикага доир, физика билан боғланган; физикавий. *Жисмларнинг физик хоссалари. Физик ҳодисалар. Физик жараёнлар.* ■ *Бир неча кун ўтгач, Солиҳ ўзи ишлайдиган физик проблемалар институти томон йўл олди.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

ФИЗИКА [юн. physike < physis — табиат] Моддий дунё (материя)нинг тузилишини, энг умумий хоссаларини ҳамда унинг ҳаракат қонунларини ўрганувчи фан. *Назарий физика. Атом ядроси физикаси. Физика кабинети.* ■ *Физикада жисмларнинг ҳаракати, товуш, иссиқлик, электр, магнит ва ёруғлик хоссалари ўрганилади.* «Физика» дарслиги. *Унинг ўзи ёшликданоқ физикага қизикар, онаси эса Юнусовга [тоғасига] суянади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ФИЗИКАВИЙ Физикага оид, физикага хос; физик. *Жисмларнинг физикавий хусусиятлари.*

Физикавий кимё Кимёвий ҳодисаларни физикавий усуллар ёрдамида ўрганувчи фан.

ФИЗИОЛОГ Физиология олими, мутахассиси. *Баъзи физиологларнинг фикрича, узоқ вақт қанд емаслик ҳатто фикрлаш*

қобилиятини ҳам сусайтирар экан. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

ФИЗИОЛОГИК Физиологияга оид; физиологияга дахлдор бўлган. *Физиологик жараён.* ■ *Ҳозирча титрашнинг инсонга қиладиган физиологик ва руҳий таъсири хусусида узил-кесил хулоса йўқ.* «Фан ва турмуш».

ФИЗИОЛОГИЯ [юн. physis — табиат + logos — билим] **1** Одам, ҳайвон ёки ўсимлик организми ва унинг алоҳида бўлаклари — муайян системалари, аъзолари, тўқималари, ҳужайралари ҳаёт фаолиятини (пайдо бўлиш, ўсиш, ривожланиш, кўпайиш, атроф муҳитга мослашиш каби жараёнларни), улар ўртасидаги ўзаро алоқадорликни ўрганувчи фан. *Умумий физиология. Қиёсий физиология. Ўсимликлар физиологияси.*

ФИЗИОТЕРАПЕВТ Физиотерапия мутахассиси, врач.

ФИЗИОТЕРАПЕВТИК Физиотерапияга оид. *Даволашнинг физиотерапевтик усули.*

ФИЗИОТЕРАПИЯ [юн. physis — табиат + терапия] Тиббиётнинг хилма-хил физик омиллар (сув, ёруғлик, иссиқлик, электр энергияси ва ш.к.) нинг организмга таъсирини ўрганувчи ва уларни касалликларни даволаш ва олдини олиш мақсадида қўллаш усулларини ишлаб чиқувчи соҳаси. *Физиотерапия йўли билан даволаш.* ■ *Зарур тиббиёт инвентарлари билан жиҳозланган физиотерапия кабинети дам олувчилар хизматида.* «Саодат».

ФИЗКУЛЬТУРА [р. физическая культура («жисмоний маданият») бирикмасининг қисқартмаси] **1** Инсон соғлигини мустаҳкамлашга ва умуман организмни ҳар томонлама чиниқтириш ва такомиллаштиришга қаратилган жисмоний машқлар. *Физкультура билан шуғулланмоқ.*

2 Шу йўналишдаги фан ва таълим. *Физкультура ўқитувчиси.* ■ *Физкультура институтига кириш ҳам осонмас, дейишади-ку!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Биринчи дарс тарих, кейин она тили, алгебра, рус тили, физкультура.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ФИЗКУЛЬТУРАЧИ Доимий равишда ёки танланган касб сифатида физкультура билан шуғулланувчи шахс, спортчи. *Физкультурачилар паради.* ■ *..Истироҳат боғидаги кўл бўйига физкультурачи қиз ҳайка-*

ли қўйилганда, «яхши жой банд бўлиб қолди», деб бўйилган эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

ФИКР [а. فكر — тафаккур, гоё, ақл, ўйлаш, ўй, хаёл, мулоҳаза] 1 Бирор нарса, ҳодиса ёки кимса ҳақида ўй, хаёл. *Фикри равшаннинг сўзи равшан. Мақол. ■ Ханифанинг фикри бир зумда айқаш-уйқаш бўлиб қолди. «Саодат». [Нури] Тили билан Фазлидинга ҳар хил ёқимли сўзлар сўзласа ҳам, фикри бошқа ёқларда кезди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Фикрга толмоқ (ёки кетмоқ, чўммоқ, шўнғимоқ) Қаттиқ ўйланиб, хаёл суриб қолмоқ. *Ташқарига чиққандан кейин, [Кумуш] айвоннинг тумшугига ўтирди ва ўнг қўлининг кафтига юзини олиб, фикрга толди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Афлотун танбурни чалиб, фикрга шўнғибди. Ойбек, Танланган асарлар. [Отабек] Бирмунча вақт фикрга кетиб ўтиргандан сўнг сўради.. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Бирор нарсага нисбатан муносабатни, уни баҳолашни ифодалайдиган ҳукм, ҳулоса. *Яхшини кўриб, фикр қил, ёмонни кўриб, шуқур қил! Мақол. ■ Боринг, қозингизни топиб, ўз фикрингизни айтинг. У. Исмоилов, Сайланма. У Бўтаевнинг фикрига қўшила олмади. «Ёшлик».*

Фикр юргизмоқ (ёки юритмоқ) Бирор ҳулосага келиш мақсадида нарса ёки ҳодисаларни таққосламоқ; улар ҳақида ўйламоқ, мулоҳаза қилмоқ. [Шоқосим:] *Хотинимни ҳам камбағаллик йиқитди, бу ердаги оғир иш нобуд қилди. Бу томонларга андак фикр юргизиб, кейин гапиринг, Ёрмат ака. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Бирор масала, иш юзасидан бериладиган таклиф; маслаҳат. *Бу иш юзасидан қандай фикр берасиз? ■ Моҳира ойим эрдан фикр сўраш ўрнига қизига арз қилади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аламазон газетадан Акбарнинг туркум шеърларини ўқиб, фикр билдириси келиб қолди. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.*

Фикр олишмоқ Бирор масала юзасидан бир-бири билан маслаҳатлашмоқ, фикрлашмоқ. *Фикр олишув натижасида улар шундай қарорга келишди: Ҳақимбойвачча онасининг арвоҳига «хатми қуръон» қилади. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Бирор нарсага эришиш, бирор ишни амалга ошириш ҳақидаги ният, мақсад. [Са-

лимбойвачча] *Гулнорнинг ахлоқсиз қиз эканини ўша вақтда фош этишга жазм қилган бўлса-да, бу фикрдан дарров воз кечишга мажбур бўлган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Қўрчибоши уч томони девордай тик қоятош бўлган.. тоққа тахтиравон ишлатиш фикрдан қайтди. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.*

Фикрига тушмоқ Бирор нарсага эришишга, бирор ишни амалга оширишга бел боғламоқ, жазм қилмоқ, шу ишнинг пайига тушмоқ. *Шундан кейин бир неча ёрдўстлари, тўй чиқимини ўзаро устларига олишиб, уни уйлантириш фикрига тушдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

5 Нарса ва ҳодисаларни таққослаб ўрганиш, мулоҳаза юритиш натижаси; тўхтам, қарор. *Демак, эркаклар ҳамма нарса тўғрисида ўйлаб, бир фикрга келишган. Ойбек, Танланган асарлар. -Мен ўзим ҳам шу фикрга келган эдим, — деди Меъмор. Мирмуҳсин, Меъмор. Ҳар қандай инсон ўз фикрини билдириб, қалбини ёзишга ҳақли. О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув. Бошлиқ ўз фикрига эа бўлмаса, қўғирчоққа айланади. «Шарқ юлдузи».*

6 Тушунча, билим; онг, ақл. *Оламнинг тузилиши ҳақидаги фикримиз такомиллашмоқда. ■ -Агар киши ақлни, фикрни китобдан олмаса, қаяёқдан олади? — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи. Ақли, фикрининг теранлигини кўзлари айтиб турарди. С. Зуннунова, Олов.*

7 Жамият ҳаёти ва табиатни тушуниш йўсини; дунёқараш, маслак. *Отамнинг, ҳам ўзимнинг қандай фикр ва маслак кишиси эканлигимизни айтиб ўтмоқчи бўламан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уни ўқидингизми, инсоф билан айтинг, асарда қандай зарарли фикр бор. Ойбек, Нур қидириб.*

8 (эғалик қўшимчаси ва -ча аффикси билан) крш. с. өзф. Айтилаётган фикрнинг қайси шахсга тегишли эканлигини билдиради. *Менинг фикримча, ватанпарварлик тарихни ўрганишдан бошланади. «Фан ва турмуш».*

ФИКРАН [а. فکراً — фикр юритган ҳолда, ўйлаб] рвш. кт. Хаёлда тасаввур қилиб, хаёл билан, хаёлан. *Фикран суҳбатлашмоқ. ■ У фикран худога нола қиларди. К. Яшин, Ҳамза. Бувниси хола фикран оламни кезиб чиқди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

ФИКРАТ [а. فکرت – фикр, ғоя, ўй-хаёл, тасаввур] эск. Фикр қилиш, фикр юритиш, ўйлаш. *Модомики бу рўйи жаҳонда беш кунлик меҳмон экансан, атрофингга боқиб, фикрат қилсанг бўлмайдимиз? С. Сиеев, Ёруғлик.*

ФИКРДОШ Бирор кимса билан бир хил фикрда, маслакда бўлган киши; ҳам-фикр, маслакдош. *Кўрдингми, катта одамлар бир-бирлари билан қандай фикрдош бўлар эканлар? С. Айний, Эсдалиқлар.*

ФИКР-ЁД айн. **фикр-зикр**. Қизнинг фикри-ёди фронтда, шиддатли жанглар кетаётган ерларда эди. «Саодат».

ФИКР-ЗИКР [фикр + зикр] Бутун вужуд билан орзу қилинган ўй-хаёллар. Унинг барча фикри-зикри янгилликлар билан банд эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Яхшиларнинг топган моли тўй бўлар, Фикри-зикри эли учун ўй бўлар. «Кўшиқлар».

ФИКРИЙ [а. فکرى – фикрга, ғояга асосланган, ғоявий] Фикрлаш, фикр юритиш нуқтаи назаридан; маъно жиҳатдан; маъновий. *Фикрий изчиллик. Гаплар орасидаги фикрий боғланиш. ■ ..шоир мисраларда ранг сўзини такрор келтириш орқали.. фикрий изчилликни таъминлайди. «ЎТА».*

ФИКРЛАМОҚ Бирор кимса, нарса ёки ҳодиса, жараён ҳақида муайян бир хулосага келиш мақсадида мулоҳаза юритмоқ; ўйламоқ. *Кўрбоши бу хабарни эшитиб, фикрлаб, нор дегани Гўрўгли бўлиши керак.. деб Авазхонни қамаб, банди қилади. «Нигор ва Замон». Ҳаёт фақат жанг, меҳнат эмас, фикрлашдан ҳам иборат. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

ФИКРЛАШМОҚ Биргаликда ўйлаб кўрмоқ, мулоҳаза қилмоқ, фикр олишмоқ, маслаҳатлашмоқ. *Улар даставвал бажарилиши лозим бўлган ишлар хусусида фикрлашиб олгач, машинага ўтиришди. «Ўзбекистон кўриқлари». Уша кун сеvimли устозим билан.. кўп нарсалар ҳақида фикрлашиб олдик. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.*

ФИКРЛАШУВ 1 Фикрлашмоқ фл. ҳар. н. 2 Бирор иш, муаммо, тадбир, режа ва ш.к. ҳақида ўзаро фикр олишув, суҳбат. *Фикрлашув дўстона вазиятда ўтди.*

ФИКРЛИ Ўйлаб, ақл билан иш тутадиган; мулоҳазали. *Хаёллар дунёси кенг, ўтқир фикрли бу ҳассос қиз берилиб кичик-кичик ҳикоялар ёзар эди. Ойбек, Нур қидириб.*

Ўзинг фикрли эдинг, ўзинг олима эдинг, халқнинг маърифатсиз, илмсизлигидан ўзинг яхши хабардор эдинг-ку! Ҳамза, Танланган асарлар.

ФИКР-МУЛОҲАЗА Муайян шахс, воқеа-ҳодиса ҳақидаги, одатда, шахсий қарор, хулоса. *Бу мулоим, қоши қора, унча сўзамол бўлмаса ҳам, фикр-мулоҳазаси кучли бу олим.. жамоат ишларига фаол қатнашарди. Мирмуҳсин, Умид. Томошабинларнинг жуда кўплаб фикр-мулоҳазалари унинг шубҳасиз муваффақиятидан далолат берарди. Газетадан.*

ФИКР-ХАЁЛ, **фикру хаёл** айн. **фикр-зикр**. [Йўлчи] Куннинг иссиғида кетмон ташларкан, фикру хаёли ҳалиги дехқонда бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳозир ўзим шу ерда ўтирибман-у, фикру хаёлим бошқа нарса билан банд. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

ФИКР-ЎЙ айн. **фикр-хаёл**. *Шу фикр-ўй билан Пошшахон бозор қизи бўлиб ўсди, вояга етди. Д. Нурий, Осмон устунни.*

ФИКСАЖ [фр. fixage – мустаҳкамлаш < лот. fixus – мустаҳкам, барқарор, қатъий] Фотоқоғоз, пластинка ёки плёнкага туширилган расмларнинг тасвирини сақлаш, мустаҳкамлаш учун ишлатиладиган кимёвий эритма.

ФИЛ [а. فيل < ф. пил] зоол. 1 Африка ва Осиёда яшайдиган, сүтэмизувчилар синфига мансуб, сиртга чиққан иккита узун, курак тишли ва бақувват хартумли, ўсимликлар билан овқатланувчи улкан жуссали ҳайвон. *Куруқда яшовчи ҳайвонларнинг энг йириги филдир. «Зоология». Чивин кўплашса, филни йиқитади, деган гап бор. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Шахмат тахтасида бурчак ҳаракати (диагональ) бўйича истаган катакка юра оладиган сипоҳ. [Шайхулислом] Э. Э. *ғалат, филнгизни кўрмабман. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

3 *кўчма* Бақувват, қудратли, катта имкониятларга эга. *Халилов билан баҳслашиб ўтириш шартми! Халилов – фил, сен – кўчқор. И. Раҳим, Ихлос.*

Филдан пашша ясамоқ ёки **пашшани фил қилмоқ** Ошириб юбормоқ, кўпиртирмоқ; муболага қилмоқ. *Сиз, ўртоқ Рафиқ, пашшадан фил ясамоқчи бўласиз!* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *-Уззукун пашшани фил қилиб, қаёқдаги гапларни чулғатиб юрдин-*

гиз. А. Муҳиддин, Ҳада. У. *рост-ёлгон хабарларнинг паишасини фил қилиб етказиб, уйимизни куйдирди.* С. Айний, Қуллар.

ФИЛ-, ФИЛО- [юн. *philos* — дўст, меҳрибон, севувчи < *phileo* — севаман] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, бирор нарсани севувчи, бирор нарсага мойил, мужлис; бирор нарсани дўст тутувчи каби маъноларни билдиради, мас.: *филармония, филология.*

ФИЛАНТРОП [юн. *philanthropos*] Филантропия билан шуғулланувчи, хайр-эҳсон қилувчи, саховатли киши

ФИЛАНТРОПИЯ [юн. *philanthropia* — одамсеварлик < *фило..* + юн. *anthropos* — одам, инсон] Хайр-саховат, эҳсон, муҳтожларга ёрдам.

ФИЛАРМОНИЯ [фило.. + юн. *harmonia* — уйғунлик, оҳангдошлик] Мусиқа санъатини тарғиб қилувчи ва концертлар қўйиши билан шуғулланувчи маданий муассаса. *Ўзбек давлат филармонияси.* ■ *У шу ниятини филармониядаги оғайнисига айтган эди, бу гап унга ҳам ёқди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

ФИЛАТЕЛИСТ Филателия билан шуғулланувчи шахс; филателия ишқивози.

ФИЛАТЕЛИЯ [фило.. + юн. *ateleia* — тўловдан озод қилиш] Почта маркалари ва гербли маркаларни, умуман маркали, штамп-ли конвертларни коллекция учун йиғиш, сақлаш ва ўрганиш.

ФИЛБОН [ф. *فيلبان / پيلبان* — фил боқувчи, сақловчи] Фил боқувчи ва филни ҳаракат пайтида бошқарувчи киши. *Филбондан ошнанг бўлса, дарвозангни катта қил.* Мақол. ■ *Филбонларнинг ҳайқириги остида азамат йигитлар юкни тушириб, бурунлари ерга теккундай букчайиб ташийдилар.* Ойбек. Навоий. *Фил ҳайдовчилар, яъни филбонлар уни ювинтириб, қашлаб боқади.* Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

ФИЛЖУМЛА [а. *فی الجملة* — хулласи калом] *кт. кам қўлл.* Қисқасини айтганда, хулласи калом, сўзнинг қисқаси; ҳаммасини бирга олиб айтилса. *Филжумла, мазкур шеър Исфандиёр тўра хусусинда бўлмай, зоти наст, бадфеъ бир бетавфиқ борасиндадир.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ФИЛИАЛ [лот. *filialis* — ўғилга оид, ўғилники] Бирор йирик корхона, муассаса ёки жамоат ташкилотининг мустақил бўлими, шўъба. *Илмий-тадқиқот институтининг*

филиали. ■ *Бешёғочда «Семурғ» фирмасининг филиали бор.* Газетадан.

ФИЛМОЙ зоол. Каспий, Орол, Қора денгиз ҳавзаларида яшайдиган, ов қилинадиган, осётрсимонлар оиласига мансуб йирик балиқ.

ФИЛОГЕНЕЗ [юн. *phyle* — уруғ, қабила, тур + *genesis* — келиб чиқиш, тарқалиш] *биол.* Бутун органик дунёнинг, жумладан, унинг айрим гуруҳлари (тип, синф, оила, тур ва ш.к.) нинг тарихий тараққиёт жараёни.

ФИЛОЛОГ [юн. *philologos* — доноларча суҳбатни севувчи] Филология соҳаси тадқиқотчиси, филология мутахассиси; филолог-олим. *Сиз филологсиз-ку, билсангиз керак: кўз ёшини қақраган ташина ерларга эмас, боғу бўстонга қуйган булутни сахий демаслар..* С. Зуннунова, Қўк чироқлар.

ФИЛОЛОГИК Филологияга оид. *Филологик тўплам. Филологик тадқиқот.* ■ *Филологик изланишлар.. қилаётган кишилар.. махсус филологик тайёргарлик кўрган, юқори ихтисосли мутахассислардир.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

ФИЛОЛОГИЯ [фило.. + юн. *logos* — сўз] У ёки бу халқнинг у ёки бу даврда тил ва адабиётда ифодаланган маданияти ҳақидаги фанларнинг умумий номи; тил ва адабиёт ҳақидаги билимлар мажмуи. *Ўзбек филологияси. Роман-герман филологияси. Университетнинг филология факультети.* ■ *Атиги уч йил илгари филология факультетини битирган эди.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

ФИЛОСОФ [юн. *philosophos* — доноликни, донишмандликни севувчи] қ. **файласуф.**

ФИЛОСОФИЯ [юн. *philosophia* < *фило..* + юн. *sophia* — донишмандлик] қ. **фалсафа.**

ФИЛЬМ [ингл. *film* — парда, қобик] **кино** 1 Теле-, видео- ёки кинокартина: ягона сюжет билан боглиқ, кетма-кет плёнкага олинган ва экранда намойиш қилишга мўлжалланган фототасвирлар мажмуи (*яна қ. кинофильм*). *Овозсиз фильм. Бадиий фильм.* ■ *Дастлаб кинотомошабинлар ўзбекчалаштирилган фильмларни кўриб, ҳайрон бўлишган.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Кеча охирида «Кўринмас киши» бадиий фильми намойиш қилинди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Кинофильмнинг кинотеатрларда намойиш қилинадиган бир нусхаси.

ФИЛЬМ-КОНЦЕРТ Муסיқавий томошанинг, концертнинг кинофильмга олинган ҳолати; кинофильмларда ижро этилган куй ва қўшиқлардан иборат алоҳида фильм. *..суриштириб кўрса, машҳур.. «Дутор-гитар» ансамбли ҳақида фильм-концерт суратга олинаётган экан.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

ФИЛЬМОСКОП [фильм + юн. skopeo – қарайман] Диафильмдаги қўзғалмас тасвирларни дурбинсимон трубка орқали ёки оқ пардага тушириб намойиш қилишга мўлжалланган аппарат. *Ҳайвонларга овқат бўладиган бир турли ўт. Куй ейдиган филгон билан.. ерга ёпишиб ўсадиган ўтлар ҳам онда-сонда кўриниб қолади.* А. Шермуҳамедов, Ўт-ўланлар водийси.

ФИЛЬМОТЕКА [фильм + юн. theke – қути; омбор] 1 Кинофильмларни тўпловчи ва сақловчи, уларни тарғибот қилувчи жой, омбор; муассаса. *..қурилажак мактаб лойиҳаси тузилганда, ўқув фильмлари сақланувчи фильмотекалар ва фильмлар кўриги утказиладиган махсус заллари ҳам эсдан чиқармаслик керак.* А. Иброҳимов, Фильм ҳам китоб.

2 Киноленталар йиғиндиси, мажмуи.

ФИЛЬТР [фр. filtre < лот. filtrum – кигиз, намаг] 1 Суяқлик ёки газларни кераксиз аралашмалардан тозалаш учун хизмат киладиган мослама, сузгич. *Тўр филтр. Противогаз филтри. Винони филтрдан ўтказмоқ.* ■ *..сувар шағал, қумлар ва ер остидаги бошқа жинслар орасидан сизиб, филтрдан ўтгандек тозаланиб келади, натижада чучук, зилол сув бўлиб қолади.* Газетадан.

2 Электр занжирига уланадиган ва маълум частотадаги электр токи, электромагнит, ёруғлик нурлари ёки товуш тўлқининигина ажратиб ўтказадиган асбоб. *Акустик филтр. Электр филтри.*

ФИЛЬТРАЦИЯ [ингл. filtration < лот. filtrum – кигиз] 1 Филтрдан сиздириб ўтказиб тозалаш, филтрлаш.

2 Сувнинг говак қатламлардан табиий ҳолда сизиб, тозаланиб ўтиши, филтрланиши.

ФИЛЬТРАМОҚ Филтрдан ўтказмоқ, сузмоқ. *Филтрлаш лабораториясида лойқа суюқликларни тозалаш учун улар филтрланади.* «Фан ва турмуш». *Корхона мутахассислари ишлаб чиққан махсус мослама*

цехлар ҳавосини филтрлаб беради. «Фан ва турмуш».

ФИЛЬТРИ Тозалаш мосламасига эга; тозалаш хусусияти мавжуд. *Заводнинг бош корпусида, цехлар ва участкаларда филтрли камералар ўрнатилган.* Газетадан. [Қиз] *Филтрли сигарет чекиб ўтирибди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ФИЛГОН бот. Ҳайвонларга овқат бўладиган бир турли ўт. *Куй ейдиган филгон билан.. ерга ёпишиб ўсадиган ўтлар ҳам онда-сонда кўриниб қолади.* А. Шермуҳамедов, Ўт-ўланлар водийси.

ФИЛҲАҚИҚАТ [а. فى الحقيقت – ҳақиқатдан, аслини олганда] рвш. эск. кт. Ҳақиқатан ҳам, чиндан ҳам; дарҳақиқат. *Филҳақиқат, она тилининг асли туганмас олтин конларини ёш Навоийнинг мўъжизали қалами кашф этди.* Ойбек, Навоий.

ФИЛҲОЛ [а. فى الحال – дарҳол, дарров] рвш. эск. кт. Тезлик билан, ҳозирнинг ўзида; дарҳол. *Отаси буюрдики, филҳол анвои лазиз таомлардин пиширгайлар.* А. Қаҳҳор, Миллатчилар. *Филҳол тилини кестиринг, қулоғимиз тинсин!* К. Яшин, Ҳамза.

ФИМОЗ [юн. phimosis – тортишиш, торайиш] тиб. Эркаклар таносил аъзоси чекка кертмак қисмининг тор бўлиши, торайиши (кўпинча болаларда учрайдиган бу нуқсон туғма ёки яллиеланиш, жароҳат натижаси бўлиши мумкин).

ФИН қ. **финлар.** Фин тили. Фин халқи. Фин аёли.

ФИНАЛ [ингл. finale < лот. finis – охири, сўнгги] 1 Муסיқа, драма, опера, балет, кинофильм ёки адабий асарнинг охири, тугалланувчи қисми, хотимаси. *Комедиянинг финали. Операнинг финали. Поэманинг финали.* ■ *Поэманинг финалида эса Зайнаб билан Омоннинг бахти бутун халқнинг бахти каби янграйди.* «Ўзбек адабиёти» дарслиги. *Киноочеркдаги олтин туй эпизоди аслида фильмнинг финали ҳисобланади.* Газетадан.

2 Спорт мусобақаларида ўйин ғолибини белгилайдиган охириги, ҳал қилувчи босқич. *Шахмат мусобақасининг финали. Финалда ўйнамоқ. Финалга чиқмоқ. Ярим финал. Чорак финал.*

ФИНАЛИСТ айн. **финалчи.**

ФИНАЛЧИ Спорт мусобақасида финалга – охириги маррага чиққан ўйинчи.

Бугун.. бошланадиган якунловчи учрашувлардан кейин финалчилар аниқланади. Газетадан.

ФИНЖОН [a. فنجان < ф.] эск. Дастанли (сопли) пиёла, чинни кружка. *Хайрлашаётиб бир финжон тутди. Улар сопли пиёлани шунақа дейишади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ФИНИШ [ингл. finish – тугаш, тугалланма] 1 Югуриш мусобақаларининг ва пойгаларнинг охириги, ҳал қилувчи босқичи, қисми. *Финиш мусобақаларида қатнашмоқ.*

2 Шундай мусобақаларининг охириги марраси; марра. *Финишга биринчи бўлиб етиб келмоқ.*

ФИНКА [р.] Енги калта ёзлик кўйлак. *Кейин эшик зарб билан очилди-да, катта енгил гулдор финка кийган Карим кўринди.* Ҳ. Фулом, Бинафша атри.

ФИНЛАР Финляндиянинг туб аҳолиси; фин халқи.

ФИНЧА 1 Финляндия ҳудудига, фин халқига оид, тегишли. *Финча уй. Финча кўшиқ.*

2 Фин тили. *Сен финча(ни) биласанми? Финча гапирмоқ.*

ФИРДАВС [ф. فردوس – жаннат, жаннат боғи] *кт. айн. жаннат* 1, 2. Қани, илоҳим, додоҳнинг бу дунёда мансаб ва раванқлари сарбаланд бўлиб, охиратда фирдавсга сазовор бўлсинлар. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ФИРДАВСМОНАНД Жаннатга ўхшаган, жаннатсимон. *Аммо Хўқанди фирдавсмонанднинг ўзида ул саховатпешалар беҳад ва беҳисоб.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бугун қутламоқда сизни Самарқанд, Самарқандки, шаҳри фирдавсмонанд.* Н. Нарзуллаев, Ёғду.

ФИРИБ [ф. فريب – алдовчи; алдамчилик; йўлдан оздириш; ҳийла, макр] Кишини қасдан адаштириш, қўлга тушириш, алдаш; ҳийла-найранг, макр. *Ишинг фириб, ҳийла экан сўзларинг, Юзинг қонсиз, ола экан кўзларинг.* «Равшан». *Унинг чақчайганроқ кўзларида муаллим қандайдир шайтоний фириб ва нафрат сезди-да, аламдан қалтираб, деворга суянди.* Ойбек, Нур қидириб.

Фириб бермоқ (ёки қилмоқ) Найранг ишлатмоқ, алдамоқ, қўлга туширмоқ. *Насим, кўзингизни лўқ қилиб, фириб беради.* Т. Мурод, Кўшиқ. *Гоҳ кимнингдир пинжиги кириб, Сездирмасдан берарди фириб.* А. Пўлкан, Изҳор. **Фириб емоқ** Бировга алданмоқ, алданиб қўлга тушмоқ; панд емоқ. *Соддадиллик*

қилиб, фириб еди-ю, қаҳрамонлик қилиб, ўзини оқлади. Н. Сафаров, Жангчи шоир. *Душман фирибин ема ва маддоҳ хушомадин чин дема.* «Ҳикматли сўзлар». **Шайтонга фириб беради** Ҳийла-найрангга шайтонни ҳам йўлда қолдирадиган, ўтакетган фирибгар. *Баъзи бировлардай шайтонга фириб берадиган маккор, устомон бўлгандан, аслида шунақа соддалик ҳам дуруст.* С. Сиёев, Эркалар эртаги.

ФИРИБГАР [ф. فريبگار – фириб берувчи, ҳийлагар, алдоқчи] *салб.* Алдамчилик, товламачилик, макру ҳийла билан шуғулланувчи кимса; товламачи, ҳийлагар. *Фирибгар ёндиради, ҳақиқатчи қондиради.* Мақол. *Заргар фирибгар бўлса, олтин занлар.* Мақол. ■ *Рузвон отин жуда фирибгар хотин экан.* «Юнус пари».

ФИРИБГАРЛИК Алдамчилик, ҳийлагарлик. *У [Навоий] ўз рубоийларида.. мунофиқлик, ёлгон сўзлаш, дангасалик ва фирибгарлик каби хислатларни қаттиқ қоралади.* «Ватан адабиёти». *Фирибгарлик йўли билан илмий унвон олган кишининг умри руҳий азобда ўтади.* Р. Усмонов, Одобнома.

ФИРМА [итал. firma – имзо] 1 Юридик шахс ҳуқуқларидан фойдаланувчи хўжалик, саноат ёки тижорат корхонаси (компанияси). *Марғилон «Атлас» фирмаси.* «Қизил тонг» фирмаси. ■ *Иккинчиси, чет эллардаги илғор фирмалар билан алоқа боғламаган биронта ҳам корхона бўлмаслиги лозим.* Газетадан.

2 *с.т. сфт.* Юқори сифатли маҳсулот тайёрлайдиган ёки хизмат кўрсатадиган. *Жиззахдаги пластмасса заводининг янги фирма магазинидан харид қилинган чашка қўлингиздан тушиб кетса ҳам синмайди.* Газетадан.

ФИРОҚ [a. فراق – айрилиқ, жудолик, ҳижрон; ташлаб кетиш] 1 Энг яқин, сеvimли кишидан жудо бўлиш, айрилиш ва бу туфайли тортиладиган руҳий азоб; айрилиқ, жудолик, ҳижрон. *Мардни ўлдирар фироқ, Номарддан номус йироқ.* Мақол. ■ *Қайси дилдор ўз ёрига фироқ изтиробини раво кўради.* М. Жўра, Изтироб. *Волидамиз бедом-дарақ кетган икки ўғлининг.. фироқда куйиб, ётиб қолибдилар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Инжиқлик, эркалик; тантиқлик, нозу истиғно. *Туфахон, фироқ билан қош чимириб, «билганингиз» дегандай елка учуриб кўй-*

ди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Уҳам сал нарсага зарда, фироқ қиладиган бўлиб қолди.* «Муштум».

3 Жаҳл, зарда. *Хадича хола фироқ қилиб, уйга кириб кетди.* Т. Алимов, Совға. - *Ийе, ҳа, фироғинг кимга, ҳазил ҳам қилиб бўлмайди-ми ёки арпангизни хом ўриб қўйдикми? — деди Шахло Зухрага.* Р. Файзий, Дугоналар.

ФИРУЗ айн. феруз 1-3.

ФИРУЗА 1 айн. феруза 1. *Фирюза кўзли узук.* ■ *Фирюза, лағл, зумрад каби нодир тошлар Шарқда жуда машҳур ва қадрли бўлган.* М. Мирбобоев, Конлар юрти.

2 айн. феруза 2. *Фирюза осмон ҳаддан ташқари тоза эди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Ҳар оқшом фируза каби уфқлар, зардан қулоғига сирға тақади.* Уйғун.

3 Фирюза (хотин-қизлар исми).

ФИРЪАВН [а. *فرعون* — золим, мустабил < *қад. миср. рег-о* — подшоҳ саройи] *тар.* Қадимги Миср подшоҳларининг унвони, фахрий номи. *Мисрни биласизми, Эски Мисрни? Шунда фиръавнларнинг эҳромлари бор.* Ғ. Фулом. *Фиръавнлар, шаҳаншоҳлар кетдилар ҳам йўқ бўлиб, Нигоҳларни то бу чоғлар ёндирасан чўғ бўлиб.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

ФИРҚА [а. *فرقه* — гуруҳ, тўда; партия; жамоа] *эск.* **1** Мақсади, гоёси, дунёқарашининг муштарақлиги жиҳатидан бирлашган кишилар гуруҳи; гуруҳ, тўда. *Мусулмонқул кутмаган жойда кўшинидан бир туркуми ўз устига ҳужум бошлаб ва бир фирқаси Тошкент йигитлари томонига қочиб ўтди.* А. Қодирий, Утган кунлар.

2 айн. партия 1. *Агар шундай қилсанг, фирқасининг сиёсатини бузиб ўтган бўласан.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ФИРҚАВИЙ [а. *فرقه‌وى* — фирқага оид] *эск. айн. партиявий.*

ФИРҚАЛИ *эск. айн. партияли.* *Фирқалилар билан қишлоқ камбағалларининг бирлашган мажлисида 44 киши иштирок этди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ФИРҚАСИЗ *эск. айн. партиясиз.* *Биринчи орзуим шуки, бундан сўнг фирқасиз бўлиб юрмасанг, фирқага кирсанг.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ФИСК [а. *فسق* — бузуқлик, ахлоқсизлик, фаҳш] **1** Бировнинг орқасидан ёмонлаб тарқатилган уйдирма гап-сўз; гийбат, иғво. [*Қодиров билан Султонов*] *Даъволарини ис-*

бот қилиш учун далил тополмай, энди фиск, тухмат, иғво йўлига қадам босганлар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Ахлоқий бузуқлик, фаҳш. *Кеча фиск ўлса, кундуз зулм пеша. Тишу тирноғи қайралган ҳамиша.* Ҳабибий. *Ҳақиқатгўйлар оёқ остида, Мўътабар бўлди фисқу коримиз.* Ҳамза.

ФИСК-ФАСОД, фиску фасод [фиск + фасод] Бирор кимса тўғрисида тарқатилган уйдирма гап; тухмат, бўхтон. *Улугбекнинг илм билан шугулланишини руҳонийлар даҳрийликка йўйиб, унга қарши фиск-фасод уюштирдилар.* «Фан ва турмуш». *Ҳожар холининг муомаласидан ҳам иғво, фиск-фасод анқиб туради.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

ФИСК-ФАСОДЧИ Ёлғон-яшиқ гапларни тарқатувчи, гийбатчи; иғвогар; бўхтончи.

ФИСК-ФУЖУР, фиску фужур [фиск + а. *فجور* — ахлоқсизлик, бузуқлик, шаҳват] **1 айн. фиск-фасод.** *Шербек ўзи ҳақида бир вақт Акрамнинг Нигорага айтган фиск-фужур гапларини эслаб, кинояли жимлайди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Саройнинг фисқу фужурга, разолатга тўла рутубатли ҳавосию мрамар ҳовузлардаги салқини — барча-барчаси ўтмишга чекинди.* С. Сиёев, Аваз.

2 Ношаръий, гуноҳ ишлар, ахлоқий бузуқликлар; фаҳш. *Фиск-фужур, май ёлғиз Ҳусайн Бойқаронинг гавдасига эмас, балки бутун маънавий сиймосига ҳам тавсир этган эди.* Ойбек, Навоий.

ФИТНА [а. *فتنه* — мафтун этиш; йўлдан оздириш; исён, галаён] *салб.* **1** Ғаразли мақсадга эришиш йўлида бировни қоралаш учун қилинадиган яширин хатти-ҳаракат, бузғунчилик. *Фитна тўқимоқ.* *Орага фитна солмоқ.* *Фитна қўзғамоқ.* ■ *Шу фитнани уюштирган одам Бўтанинг саводсизлигидан, узоқни кўролмаслигидан фойдаланиб, шу ишни қилган.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Қораилон билан ўйнашиб бўлмайди! Амирзодалар орасига нифоқ солиб, фитна билан не-не кишиларни ёқалаштирадиган ҳам Қораилон!* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Маълум сиёсий мақсадга эришиш ниятида яширин тил бириктириш йўли билан давлатга, сиёсий раҳбарга, ташкилотга ёхуд шахсга қарши қилинган ҳаракат. *Фитна уюштирмоқ.*

3 кам қўлл. айн. фитначи. *Фитна одам.* ■ *Бундай фитна хотинни кўрмаганман.* С. Зуннунова, Олов.

4 с. т. Уришқоқ, жанжалкаш. *Ўзингиз биласиз, фитна одамлар кўп. А. Қаҳҳор, Сароб. - Одамзоднинг фитнаси ёмон бўлади. Кўнгли очикликка не етсин, - деди Иноғомжон. Мирмуҳсин, Умид.*

ФИТНАГАР [*а. + ф. فتنه گار* - фитначи, фитна қилувчи] Фитна иши билан шуғулланувчи; фитнаю фасодни ҳунар қилиб олган, фитначи. *Фитнагар олам аро фаттон ўзинг, қурбон ўзинг. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.*

ФИТНАКОР [*а. + ф. فتنه کار* - фитна қилувчи] *айн. фитнагар. Ичи ушинг гўё мудҳиш жаҳаннам, Кўп яхшидир бир фитнакор бўлса кам. Ҳ. Олимжон.*

ФИТНАКОРЛИК Доимий равишда фитна билан шуғулланиш, фитнани ҳунар қилиб олиш. *...муфти олиб борган барча фитнакорлик ишлардан хабардорлиги Мирзони ажаблантирмас, муфти сўзларининг туб мақсади устида ўйларди. А. Ҳакимов, Илон изидан.*

ФИТНАЛИК *айн. фитнакорлик. Кўмади разиллар ўз фитналигин. Ф. Фулом, Ташаккурнома.*

ФИТНА-ФАСОД [фитна + фасод] Ғаразли мақсад билан қилинадиган иш, хатти-ҳаракатлар мажмуи. *Ўзинг бир вақт фитна-фасоддан нолиган эдинг. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ФИТНА-ФАСОДЧИ Ғаразли ҳаракатлар, уйдирма гап-сўзлар билан шуғулланувчи шахс, ғаламис, иғвогар.

ФИТНАЧИ Бузғунчилик ва тўполонлар сабабчиси, фитна уюштирувчи; ғаразли ҳаракатлар иштирокчиси. *Фитначилар амир Шохмалик жўнаб кетган куннинг эртаси тунда аркка ҳужум қилдилар. Б. Аҳмедов, Улугбек. Фарғонада мени Азизбекнинг шеригидир, деб ўйлашлари ва сени бир фитначининг ўғли, деб танишлари эҳтимолдан йироқ эмасдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ФИТО- [*юн. phytos* - ўсимлик] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўсимликларга ёки ўсимликлар ҳақидаги фанга алоқадорликни билдиради, мас., *фитобар, фитопатология.*

ФИТОБАР [фито.. + бар] Дорихоналарнинг, баъзан магазинларнинг ўсимликлардан тайёрланадиган маҳсулотлар (йиғма, дамлама, қайнатма, бальзам) билан савдо қилувчи бўлими. *Краснодарда аҳоли хоҳиши-*

га кўра «Флора» фитобари очилди. «Фан ва турмуш».

ФИТОНЦИД [фито.. + caedere - ўлдирмоқ] *биол. Ўсимликлар ажратиб чиқарадиган зарарли микроорганизмларнинг кўпайиши ва ривожланишига қаршилик қилувчи модда, суюқлик. Уй ўсимликлар ўзидан фитонцидлар чиқариб, зарарли микроорганизмларни ўлдиради. Газетадан.*

ФИТОПАТОЛОГИЯ [фито.. + патология] Ўсимлик касалликлари, уларнинг олдини олиш ва бартараф этиш чора-тадбирлари ҳақидаги фан.

ФИТОТЕРАПИЯ [фито.. + терапия] Тиббиётнинг касалликларни ўсимликлар ёрдамида даволаш усуллариини ўрганувчи бўлими.

ФИТОФАГЛАР [фито.. + *юн. phagos* - ютувчи, емирувчи] Фақат ўсимликлар билан озиқланувчи ҳайвонлар.

ФИТР [*а. فطر* - рўзанинг тугаши, оғиз очиклик; рамазон ҳайитида бериладиган эҳсон, садақа] *дин. 1* Рўзанинг тамом бўлиши; рўза тамом бўлиши билан одатдагича овқатланиш ҳуқуқига эга бўлиш.

2 Рўза охирида камбағалларга, муллаларга бериладиган садақа, эҳсон. *Ҳосилнинг ўндан бири ҳисобида мачитга бериладиган ушур, моҳи рамазонда жон бошига бериладиган фитр, имомга, миробга, сартарошга бериладиган капсан.. қўйинг-чи, ҳаммаси ана шу шўрлик чоракорга тегадиган тўртдан бир бўлак устида. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўтган ҳафта мулла Қудратга ўттиз сўм фитр пулиям бердим. М. М. Дўст, Галатепая қиссаси.*

Фитр(и) рўза *1)* рўза тамом бўлиши билан камбағалларга бериладиган садақа; *2)* рўза тутмаган кишиларнинг ўз гуноҳларини ювиш учун мулла, имомга берадиган садақаси. *Аммо мен бўлсам, топган фойдаларимнинг ярмини ҳаммиша хайру садақага сарф қиламан: имомга фитри рўза бераман, халқни қурбонлик гўштидан зиёфат қиламан.. Буларнинг бари садақа. С. Айний, Дохунда.*

ФИҚҲ [*а. فقه* - билим, тушунча; мусулмон ҳуқуқи] *эск. Дин, шариат қонун-қоидалари ҳақидаги фан, ислом ҳуқуқшунослиги, илоҳиёт. У мантик, фикҳ, фалакиёт илмларини четлаб ўтолмади. «Шарқ юлдузи». Бобур фикҳнинг баъзи бир масалалари юза-*

сидан олимдан фикр сўради. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ФИҚҲИЙ [а. *فقہى* — фикҳга оид, тегишли] Шариат қонун-қоидаларига оид. *Ҳадисларнинг биринчи тўйлами кўпинча фикҳий-ҳуқуқий масалаларга оид ҳадисларни ўз ичига олган.* Газетадан.

ФИҒОН [ф. *فيغان* — бақирӣқ, дод-вой; фарёд, йиғи] Қаттиқ хафа бўлиш, қайғуриш, алам чекиш туфайли юз берадиган йиғи-сиги; нола, фарёд. *Она фиғон билан югуриб келиб, миришаб қўлига осилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Қурбонинг бўлайин, эй онажоним, Сенинг фарёдларинг — менинг фиғоним.* М. Юсуф, Уйкудаги қиз.

ФИҒОН ЧЕКМОҚ (*ёки тортмоқ*) Дод-фарёд кўтармоқ, нола қилмоқ, мунгли товуш чиқармоқ. *Танбур мунгли товушда фиғон чека бошлади.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Қандайдир ҳашарот чийшлаб фиғон чекади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Бу ерларда қайғу муттасил кезар. Бу ерда шамоллар тортарди фиғон.* Ф. Гулом. **Фиғони ошмоқ** (*ёки чиқмоқ*) Жуда жадли чиқмоқ, жигибийрон бўлмоқ. *Буни кўрган Гулчеҳранинг фиғони ошди, чин юракдан ачинди.* Газетадан. *Ашурали қизнинг бўш келмаётганлигидан фиғони ошди.* «Шарқ юлдузи». *Фиғони чиқиб Жалиловнинг ўзи етиб келди.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. **Фиғони фалакка** (*ёки кўкка, осмонга*) **чиқмоқ** (*ёки кўтаришмоқ*) Ҳаддан ташқари хафа бўлмоқ, тутақиб кетмоқ. *Инобатнинг фиғони фалакка чиқди.* Ж. Шарипов, Саодат. *Чолнинг фиғони кўкка чиқиб, уларни олдига солиб қувиб кетди.* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

ФИҒОНЛИ Қайғу-ҳасратга тўла; қайғули, ғамгин. *Солистлар Фурқат ғазалига ёзилган фиғонли, ғамгин қўшиқларни ижро этадилар.* Газетадан.

ФЛАГМАН [нем. *Flaggemann* < голл. *vlag* — байроқ + *man* — одам] **1** Флот ёки йирик ҳарбий кемалар жўшилмаси кўмондони.

2 Кўмондон жўйлашган ва унинг байроғи кўтариладиган кема.

3 кўчма Илғор, етакчи; бош, асосий, муҳим. *Навоий кон-металлургия комбинати — Ўзбекистон кимё саноатининг флагмани.*

ФЛАГШТОК [нем. *Flaggenstok* < голл. *flaggestok*] Кемада байроқни кўтариш учун хизмат қиладиган тик ёғоч, хода.

ФЛАКОН [фр. *flacon* < лот. *flasco, flaconis* — шиша идиш, бутилка] Атир, оде-

колон, вино, дори қуйиш учун ишлатиладиган кичикроқ шиша идиш. *Муқаддам флакондаги дорини шприцга тортиб олди-да, игнасини юқорига кўтарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ФЛАМИНГО [порт. *flamingo* < лот. *flamma* — аланга, олов] зоол. Тропик ва субтропикларда тарқалган, пушти ёки қизил патли, узун бўйинли ва узун оёқли қуш тури.

ФЛАНГ [фр. *flanc* — ён томон] ҳарб. Кўшин ёки кемалар сафининг ўнг ёки сўл томони, ён томони, қаноти. *Ражабов ўз нулёмети билан немис флангидан айланиб ўтиб, душманнинг орқа томонидан уриб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ФЛЕЙТА [итал. *flauto*, нем. *Flöte*] Ёғочдан ясалган, найсимон, пуфлаб чалинадиган мусиқа асбоби. *Флейта — оркестрнинг юқори товушларини берадиган, ёғочдан ясалган духовой [пуфлама] асбоб.* И. Акбаров, Музика саводи.

ФЛЕЙТАЧИ Флейта чалувчи созанда.

ФЛЕКСИЯ [лот. *flexio* — эгилиш, букилиш] тлш. Сўз ўзгаришларида намоён бўладиган грамматик категориялар мажмуи кўрсаткичи; қўшимчалар қўшилиши ёки асос (негиз)даги баъзи товушларнинг ўрин алмашилиши натижасида сўзларнинг дастлабки шаклини йўқотиши ёки ўзгартириши.

Ички флексия Сўз шакллариининг, баъзан янги сўзларнинг асос таркибидаги (кўпинча унли) товушларни ўзгартириш орқали ҳосил қилиниши.

ФЛЕКТИВ тлш. Флексия хусусиятига эга бўлган; флексияга оид.

Флектив тиллар Морфологияда, баъзан сўз ясалишида флексия ҳодисаси устунлик қиладиган тиллар.

ФЛОМАСТЕР [ингл. *flowmaster* < *flow* — оқим + *master* — хўжайин, соҳиб] Найчасимон говак стерженга шимдирилган махсус бўёқ билан ёзиш ёки расм чизиш учун хизмат қиладиган асбоб; бўёққалам. *Саодатнинг фломастери йўқолиб қолди.* *Мамаюсуфнинг қистови билан портфеллар тинтув қилинди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

ФЛОРА [лот. *Flora* — Рим мифологиясида: гуллар, баҳор ва ёшлик маъбудаси < *flos, floris* — гул] Ер қуррасининг бирор қисмида ёки бирор геологик даврда мавжуд бўлган барча ўсимликлар мажмуи; ўсимлик-

лар дунёси. *Ўзбекистон флораси. Зарафшон флораси. Денгиз флораси.*

ФЛОТ [голл. vloot, фр. flotte] **1** Муайян бир вазифа бажарадиган ёки маълум бир соҳага, худудга мансуб кемалар мажмуи. *Ҳарбий-денгиз флоты. Балиқ овлаш флоты. Денгиз флоты. Дарё флоты.* ■ *Ривоятларга қараганда, Архимед Сиракузи шахрини қамал қилган Рим флотининг барча кемаларини ботиқ кўзгулар ёрдамида ёндириб юборган. «Фан ва турмуш».*

2 Ҳарбий-денгиз кемаларининг катта кўшилмаси (айн. флотилия).

Ҳаво флоты Мамлакатнинг ҳарбий ҳамда фуқароларга хизмат кўрсатадиган учиш аппаратлари мажмуи; авиация. *Ҳабиб.. уруш тамом бўлгач, албатта, ҳаво флоты хизматига ўтиб кетишини тўлиб-тошиб ёзган эди. С. Зуннунова, Олов.*

ФЛОТИЛИЯ [фр. flottille] **1** Дарё ва кўлларда, баъзан эса ёпиқ денгизда хизмат қиладиган ҳарбий кемалар кўшилмаси. *Амударё флотилияси. Каспий флотилияси.*

2 Муайян вазифа бажарувчи (ов, экспедиция ва ш.к.) кемалар отряди. *Кит овловчи флотилия. Сувосты флотилияси.*

ФЛЮГЕР [нем. Flügel, голл. vleugel — қанот] Кема мачтасига ёки баланд хода, бино гумбазы учига ўрнатилган, шамолнинг йўналиши ва тезлигини ўлчаш учун хизмат қиладиган қурилма, асбоб.

ФЛЮОРОГРАФИЯ [лот. fluo — оқим + юн. grapho — ёзаман] Рентгенодиагностика усули: инсон аъзоларининг нурланувчи экрандаги рентген тасвирини унчалик катта бўлмаган фотоплёнкага кўчириш.

ФЛЯГА [нем. Flasche — шиша (идиш)] **1** Елкага, камарга осиб ёки чўнтакда олиб юриладиган кичик япалоқ сувдон. *Ҳар куни эрталаб, йўлга чиқишда олиннадиган бир фляга сув сал ўтмасданоқ исиб қолади. О. Ёкубов, Излайман. Ориф флягасидаги охириги қултумни ярадорнинг сувсизликдан тарсиллаб ёрилиб кетган лабига тутди. А. Эшонов, Тонготар таронаси.*

2 Суюқ нарсалар (сут, ёғ ва ш.к.) ни сақлаш ёки ташиш учун ишлатиладиган, бандли катта идиш. *Сут қуйиладиган фляга.* ■ *Хотин-халаж даладан чиқиб, ўчоқ бошидаги катта флягадан чўмичлаб сув ича бошлади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

ФОЖЕ айн. **фожи(ъ), фожиали.** ..*Кечаги фоже кунларимни сўрамай қўя қол. Миртемир, Тингла, ҳаёт! Унуттишга арзир бахт, шон-шухрат, бошқа.. Унутилмас нарса фақат фоже Ватандир. Р. Парфи, Кўзлар.*

ФОЖЕЙИ айн. **фожиавий.** *Гулсара ўзининг чуқур фожейи ариясида ҳалок бўлган онасини айтиб йиғлайди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек кизиман.*

ФОЖИА [а. فاجعه — бахтсиз ҳодиса, бахтсизлик; ҳалокат] **1** Ўта аянчли, мудҳиш аҳвол, ҳолат; фалокат. *Мен сизни кишиларнинг фожиясида бу қадар энгил қарайдиган киши, деб ўйлама эдим. Уйғун, Асарлар. Боланинг фожияси мени тамоман қарахт қилиб қўйган эди. «Шарқ юлдузи».*

2 эск. айн. **трагедия 1.**

ФОЖИАВИЙ Фожа руҳи билан суғорилган; фожиали ҳолатга дахлдор. *Вазиятнинг фожиявий руҳи мусиқий кириш қисмидаёқ акс этиб туради. Газетадан.*

ФОЖИАЛИ Ўта аянчли, мусибатли, қайғули. *Муҳсинали дадасининг фожиали ўлимидан кейин ўзларига ҳамроҳ бўлиб турган кекса нўғай кампир билан қолди. Д. Нурий, Осмон устунни. Шунда мен кеча беҳтиёр қилган номаъқул ишимнинг қанчалик фожиали эканини биратўла англадим. А. Мухтор, Туғилиш.*

ФОЖИОНА [а. + ф. فاجعانه — бахтсизларча, ҳалокатли] *рвш. кт.* Фожиали, аянчли равишда; мудҳишларча. *Фожиона ҳалок бўлмоқ. Фожиона ҳодиса.* ■ *Уруш ўзининг фожиона изини қолдирмаган оила бизнинг мамлакатимизда камдан-кам учрайди, деса бўлади. Газетадан.*

ФОЖИР [а. فاجر — фоҳиш, уятсиз; бевтавфиқ, гуноҳдор, бузуқ; ёлғончи] *эск. кт.* Ёмон йўлга юрувчи, зино қилувчи; ахлоқсиз. *«Айбсиз» деганинг жаноби олий — фожи, фожир, халқнинг молини уриб олиб егувчи бир золим, қонхўр бир жаллод. С. Айний, Жаллодлар.*

ФОЖИ(Ъ) [а. فاجع — оғриқ-азобли, мусибатли, қайғули; оғир] Мусибатли, фожиали, қайғули. *Бу воқеа мени ё ўта бахтиёрликка ёки фоживъ бир фалокатга олиб борар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

ФОЗИЛ [а. فاضل — ҳурматли, иззат-ҳурматга сазовор; бенеқсон, баркамол] **1** Илмфан асосларини яхши эгаллаб олган киши; олим. *-Агар у йигит сен айтгандек оқилу*

фозил бўлса, бир қизим эмас, ўн қизим бўлса, беришга тайёрман, — дебди чол. Т. Жалолов, Олтин қафас. *Гўзал Зарафшон водийси қадим замонлардан бери ўзининг шоир ва фозиллари билан машҳур.* Газетадан.

2 Фозил (эркаклар исми).

ФОЗИЛА [а. *فاضله* — фозил аёл] 1 Илм-фан асосларини яхши эгаллаган аёл; олима. *Оқила ва фозила аёлларнинг барчасида ажиб тароват, бахтидан шукроналик.. сезилиб туради.* Газетадан. *Бегим ой деса ойдек, кун деса кундек, оқилаю фозиладирлар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Фозила (хотин-қизлар исми).

ФОИЗ [а. *فائز* — мўл-кўл, лабо-лаб, ортиқча, тўла; мўллик; процент] *эск.* 1 Бирор сон ёки миқдорнинг юздан бир ҳиссаси, улуши (% белгиси билан ифодаланади). *Корхонамиздаги хизматчиларнинг эллик фоизи — хотин-қизлар.* ■ *Биров бировни ёмонласа, камида ўша заҳоти саксон фоиз ишонамиз!* Ю. Шомансур, Қора марварид.

Юз фоиз Тўла-тўқис; бутунлай, бошдан-оёқ. *Гапнинг юз фоиз тўғри.* ■ *Эмин Усмоновнинг асари тўғрисидаги фикрларингизга юз фоиз қўшиламан.* «Шарқ юлдузи».

2 Қарзга олган пулдан фойдаланганлик учун пул эгасига тўлаб туриладиган ҳақ, фойда. *Яқинда бир миллион саккиз юз минг сўм пулини банкка қўйибди. Яна йилга олти фоиз фойдаси билан.* К. Яшин, Ҳамза.

3 Даромадга қараб тўланадиган ёки олинадиган ҳисса.

ФОЙДА [а. *فائده* — афзаллик, имтиёз; ҳаён, наф, баҳра] 1 Бирор кимса ёки нарса учун бўладиган наф, манфаат; ижобий натижа. *Ёлғон айтиб, фойда кўрсанг, охири зарар топарсан.* Мақол. ■ *Сирингизни менадан яширманг, балким фойдам тегиб қолар.* К. Яшин, Ҳамза. *Навоий эл фойдаси ва давлат манфаати учун бўлган бу вазифага, ўз одати бўйича эътироз қилмади.* Ойбек, Навоий.

2 Қилинган харж билан олинган даромад ўртасидаги фарқдан ташкил топган сумма, маблағ; даромад. *Қамишқаликлар Зокирхўжа қассоб тўғрисида гап борса, «хар бир сўйилган қўйдан икки ҳисса фойда кўрмаса, ўзини чангакка осад», деб таърифлар эдилар.* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Менимча, тижорат пайдо бўлган замондан бошлаб*

бундай мўл фойдани ҳеч ким кўрган эмас. Ойбек, Танланган асарлар.

Фойда қилмоқ 1) ижобий натижа бермоқ, ўзининг фойдали таъсирини кўрсатмоқ. *Дори фойда қилди.* ■ *Халқ жуда кўп ишиларни пахтадоғ билан даволайди. Агар бу иши газак ишии бўлса, пахтадоғ фойда қилади, лекин рақ ишии бўлса, авж олдирди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) бирор иш, соҳадан иқтисодий манфаат топмоқ, даромад олмақ. *Тадбиркор деҳқончиликдан катта фойда қилади.*

3 Қарзга берилган пулдан фойдаланганлиги учун қарздордан кредитор оладиган қўшимча пул, ҳақ; фоиз. *Қарзимни узганман, фақат фойдаси қолган.* С. Абдулла, Танланган асарлар.

Фойдаланмоқ Бирор нарса ёки имкониятдан баҳраманд бўлмоқ, уни ўз талаб ва эҳтиёжи учун ишлатмоқ. *Газдан фойдаланмоқ.* *Китобдан фойдаланмоқ.* *Луғатдан фойдаланмоқ.* ■ *Бунинг учун.. энг муҳими машиналардан, электрдан фойдаланиб, кучни, вақтни тежаш лозим.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Вақт ҳар кимнинг ўз қўлида. Гап ундан тўғри фойдаланишида.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

Пайтдан (ёки фурсатдан, дақиқадан) фойдаланмоқ Фурсатни, имкониятни қўлдан бермай, бирор иш-ҳаракатни дарров амалга оширмақ. *Миркомил пайтдан фойдаланиб, ўзини дарвозадан боққа отди.* Ҳ. Гулом, Машғал. *Фурсатдан фойдаланиб, Пулат ота уни узиб-узиб олди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ҳар бир дақиқадан фойдаланиб, хотирангда ажойиб из қолдиришга ҳаракат қил.* Газетадан.

Фойдали 1 Моддий фойда, наф келтирадиган. *Фойдали қазилмалар.* *Фойдали меҳнат.* ■ *Зайтун дарахтининг турганбитгани киши оранизми учун фойдали.* Газетадан. *Соз тупроқлар инсонларнинг ер юзида биринчи бўлиб таниган фойдали қазилмасидир.* Газетадан.

2 Кўчма Маънавий жиҳатдан бирор манфаати, нафи тегадиган. *Фойдали гап.* *Фойдали фикр.* ■ *-Йўқ, жуда қизиқ, жуда фойдали китоб, — ёлвориб тушунтиришга бошлади хотини.* Ойбек, Танланган асарлар.

Фойдасиз 1 Бирор моддий фойда ёки даромад келтирмайдиган, бефойда. *Фойдасиз меҳнат.* *Фойдасиз ҳаракат.* ■ *Офтоб*

ойим бўғилиб, фойдасиз тортишиб ўтириш-ни тарк қилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Фойдасиз сел бўлгандан, одамларга обиҳаёт улашадиган сокин ариқ бўлган яхши. Газетадан.

2 кўчма Маънавий, руҳий манфаати йўқ, нафи тегмайдиган. **Фойдасиз гап.** ■ Зеро, ўзининг бу ўтинчини [илтимосини] қуш учган сўнг отилмоқчи бўлган сопқон қабилдан ҳисоблар ва фойдасиз бир алтимос деб чўчир эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Фойдаталаб [фойда + талаб] Фақат фойда кўришни ўйлайдиган; фойда кетидан қувувчи. *Ўзингизга маълум, савдо аҳли зарарни ёқтирмайдиган, фойдаталаб халқ бўлади.* К. Яшин, Ҳамза.

Фойдахўр [а. + ф. فائدهخور – фойда еовчи, кўрувчи] 1 Бирор нарсени фойдасига сотиш билан шугулланувчи ва шунинг ҳисобига яшовчи киши. *Фойдахўрнинг моли шундай кўпайди, Бойлар олган юртнинг баланд-пастини.* «Фольклор».

2 айн. **судхўр.** *Фойдахўр Шейлок ижарага берган пулини қайтармаган кишидан, пулинг бўлмаса, бир қадоқ гўштингни кесиб бер, деб талаб қилган.* Газетадан.

Фойе [фр. foyer – ўчоқ] Театр, кино ва б. хил биноларда томоша бошланиши кутиладиган, танаффус, антракт вақтларида томошабинлар дам оладиган махсус жой, хона. *Театрларнинг фойеларида ёки истироҳат боғларида Марғилон атласини кийиб, сайр этиб юрган қизларни ким кўрмаган? «Саодат». Шоиста она билан Рашид туғурқхонанинг чорсигина фойесига киришди.* «Шарқ юлдузи».

Фойтун [қ. фазтон] эск. Тўрт гилдиракли, очилиб-ёпиладиган соябонли енгил арава. *Бир куни фойтунда уйга қайтаётганимда, қаршимдан Муаззам чиқиб қолди.* Л. Эргашев, Вафодор. *Нойиб шошилиб чиқиб, фойтунга ўтирди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Фойтун Ферузанинг жияни Ҳусайн Мурдобекники эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Фойтунчи с. т. Фойтун эгаси; фойтун ҳайдовчи. *Аллонхўжа.. отбоқару фойтунчиларни, текинтомоқ, ялқовлар, деб сўкиб, жувозга қувди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

Фокстрот [ингл. foxtrot < fox – тулки + trot – тез юриш, йўртиш: тулки қадами] Майда қадам билан оёқни судраб босиб

ижро этиладиган тўрт қисмли рақс (танца) ва шу рақснинг мусиқаси. *Вика дафнинг зарбига.. фокстрот ўйнай бошлади.* Мирмуҳсин, Она.

ФОКУС I [лот. focus – ўчоқ, олов] 1 физ. Оптик система орқали ўтган параллел нурлар дастасининг ўзаро кесишган ёхуд тўпланган нуқтаси. *Линза фокуси. Ботиқ кўзгуну фокуси.* ■ *Ҳар бир планета эллипс бўйлаб ҳаракат қилади ва бу эллипснинг фокусларидан бирида қуёш туради.* «Астрономия».

2 Фотографияда: сурати олинаётган нарсанинг объективда энг аниқ ва равшан кўринадиган нуқтаси. *Фокус масофаси. Фокусни тўғриламақ. Фокусда турмоқ.*

ФОКУС II [нем. Nokus pokus] с. т. Кўз илғамас даражадаги, кўзни алдайдиган чаққонлик, моҳирлик билан қилинадиган, ўзининг ғайритабиийлиги билан томошабинларни ҳайратга соладиган ҳийла: кўзбойлоқчилик, найрангбозлик. [Мунира:] *Биринчи курсликларнинг номини кўтариш учун битта фокус кўрсатасиз концертда.* Ф. Мусажонов, Лофчи.

ФОКУСЧИ I Фокус кўрсатувчи артист (қ. **фокус II**). *Фокусчи артист.* ■ [Мунира:] *Бекитмай кўя қолинг. Сизнинг уста фокусчи эканлигингизни ҳамма билади.* Ф. Мусажонов, Лофчи.

2 кўчма Ҳар хил найрангбозликлар кўрсатувчи шахс; ҳийлагар. *Прокуратура узоқ қидирувдан сўнг бу фокусчини эндигина қўлга туширган эди.* Газетадан.

Фол [а. فال – яхши аломат, хайрли белги, нишона] 1 Бирор нарсага (мас., қўл, китоб, майда тош, қарта, ойнага) қараб, киши илоҳий қизиққан нарса ёки ҳодисани оидан «айтиб бериш», башорат қилиш. *Бир тангани кўриб, димоғи чоғ бўлиб, олдидаги фол ёғочини қўлига олиб, суф-куф, деб дам солиб, китобнинг устига ташлабди.* «Эртақлар». *Бахтиниз бор эканки, мендай қўли енгил, дами ўткир ромчига йўлиқдингиз: мана, фол айтиб турибди, сизни юк босибди..* К. Яшин, Ҳамза.

Фол очмоқ (ёки **боқмоқ, кўрмоқ**) 1) киши билишга қизиққан номаълум воқеа, ҳодисаларни гўё олдиндан айтиб беришга уринмоқ ёки олдиндан «билмоқ», айтиб бермоқ. *Узоқ варақлаб ўлтирди-да, сўнгга отасининг китобга қараб фол очиши эсига тушди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Одамлар Аҳмад махдумни*

«мунажжим», яъни юлдузлар юзидан фол кўрадиган деб билардилар. С. Айний, Эсдаликлар; 2) бирор нарса ҳақида тахмин; фарз қилмоқ. *Турли-туман миш-миш гаплар. Одамлар аниқ бир тасаввурга эга бўлмагани учун ҳар ким ўз ҳолича фол очарди.* Н. Сафаров, Оловли излар. **Фол очтирмоқ** (ёки **боқтирмоқ**, **кўрсатмоқ**) Ўзи қизиққан номаълум воқеа, ҳодисани (бирор кимса ёки нарса тақдирини) билиш учун фолбинга мурожаат қилмоқ. *Мен кетай. Дадамга фол очтиргани кетяпман..* С. Зуннунова, Гулхан.

2 кўчма Бирор нарса ҳақидаги тахмин; чама, фараз. *Ҳақиқатан, бирон ой ўтмасдан, Уринбой отанинг фоли тамоман тасдиқланди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

3 кўчма Бирор иш ёки хатти-ҳаракатнинг қандай тугалланганини кўрсатувчи белги, нишона. [Қулмуҳаммад:] *Бугун тонг билан Жалолiddинни ҳибсга олибдилар.* [Гули:] *Ё раббий! Бу ёмон фол.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Айниқса мулла Абдураҳмон ҳануз Раънонинг эрга берилмаганлиги хабарини эшитгач, бу тасодиғни истиқболнинг хайрли фоллари сирасига киритди.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ФОЛБИН [а. + ф. فالبين – фол кўрувчи, фол очувчи] Фол очувчи шахс. *Фолбиннинг сўзига аҳмоқ ишонар.* Мақол. ■ *Фолбин бу тугунчакни Гулнорнинг остонасига кўмиш кераклигини уқтирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Францияда олтмиш мингта фолбин бўлиб, уларнинг даромади йилига уч миллиард франкни ташкил қилади.* Газетадан.

ФОЛБИНЛИК Фолбин фаолияти, касби.

Фолбинлик қилмоқ 1) фол очиш билан шуғулланмоқ; 2) бирор нарса, ҳодиса тўғрисида тахминий мулоҳаза юритмоқ, тахмин, фараз қилмоқ. *Даштдаги қизлар Адолатнинг авзойини кўриб, кечаси билан фолбинлик қилиб чиқдилар.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Фолбинлик қила бериш ҳам яхши эмас! Ҳафиза ақлли қиз, мана, эртага бориб кўрасан.* Мирмуҳсин, Умид.

ФОЛЧИ айн. **фолбин.** *Ўшанда фолчи кампир қандайдир дуоларни ўқиб, бир ойнага қараб, нималарнидир гапирган эди.* Газетадан.

ФОЛЬГА [пол. folga < лот. folium – ва-рақ, япроқ] Рангли металллар ва қотишмалардан тайёрланадиган, техникада, ёзув ёки нақшни босиб (сиқиб) акс эттиришда,

озиқ-овқат маҳсулотларини ўрашда ишла-тиладиган юпқа varaқлар.

ФОЛЬКЛОР [ингл. folklore < folk – халқ + lore – билим; фан] Халқ ижодиёти; халқ томонидан яратилган ва халқ орасида кенг тарқалган асарлар (эртақ, достон, қўшиқ, лапар, масал, мақол, матал, топишмоқ ва б.). *Халқнинг кўп асрли тарихи мобайнида яратилган ҳикматли сўзлар – миллий фольклорнинг энг яхши намуналаридир.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

ФОЛЬКЛОРИСТ («фольклор» с. дан] Фольклоршунослик соҳаси мутахассиси; халқ озгаки ижодини ўрганувчи шахс. *Н. Ганиев моҳир адиб ва фольклорист ҳам эди.* Газетадан.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА [«фольклор» с. дан] Фольклор ҳақидаги фан; фольклоршунослик. *Ўзбек фольклористикаси ўзининг илк тонгидаёқ жиддий ютуқларни қўлга киритди.* «ЎТА».

ФОЛЬКЛОРЧИ с. т. Фольклоршунос. *Фольклорчи олима Музайяна Алавия ўзбек халқ кўшиқлари устида қарийб 15 йилдан буён тинимсиз илмий иш олиб боради.* Газетадан.

ФОЛЬКЛОРШУНОС [фольклор + ф. شناس – ўрганувчи] Фольклоршунослик мутахассиси. *Ўзбек фольклористикасининг кекса намояндлари сафига кўлаб ёш фольклоршунос олимлар келиб қўшилди.* Газетадан.

ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК Халқ ижодиётини ўрганиш, фольклор асарларини тўплаш ва нашр этиш билан шуғулланувчи фан. *Ўзбек фольклоршунослиги. Фольклоршунослик равнақи.* ■ *Ўзбек фольклоршунослиги – ривож топган илмий соҳалардан биридир.* «ЎТА».

ФОН I [фр. fond < лот. fundus – асос, таг, замин] I Сурат чизиладиган (солинадиган), бирор нарса тасвирланадиган, сурат бўёқларидан ажралиб турадиган асосий ранг. *Оқ фонга чизилган қизил гуллар. Осмон фонда олинган сурат.*

2 Кўзга ташланиб турган кимса ёки нарса орқасидаги кўриниш; асосий расм, сурат ортидаги манзара. *Бу уй ҳайвонининг расми яшил ўтлар фонда қизил бўёқ билан ишланган.* Газетадан. *Юсуф ўзининг ибратомуз киноларида кишиларнинг идеал образларини уйдирма бўлмаган, жонли кишилар фонда тасвирлайди.* «ЎТА».

3 кўчма Умумий шароит, вазият, муҳит. *Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий тарихий шахс сифатида.. ўзбек маданиятининг ривожланиш тарихи фондида кўрсатилади.* Газетадан. *..миллий онг ва миллий тафаккур она тили бойликлари фондида, бевосита ёрдамида шаклланади.* Газетадан.

ФОН II [юн. phone – товуш, овоз] То-вушнинг баландлик даражаси бирлиги, ўлчови.

ФОНАРЬ [юн. fanari(o)n – ёруғлик, нур тарқатувчи < fanos – чироқ, машғала] 1 Ёритувчи қисми шар, қутича, найча ва б. шакллардаги шиша ёки шаффоф материал билан ўралган чироқ. *Чўнтак фонари. Қўл фонарь.* ■ *Мунира югуриб, вагонга чиқди-да, қўл фонарини олиб тушди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Козим ака.. столнинг тортмасини очиб, у ердан электр фонарь олиб, менга кўрсатди.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.

2 Фонус. *Фонарь яна тутай бошлади, керосин тугай деб қолган эди.* Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар. *Фуломжоннинг кулгиси шу қадар беғубор эдики, ҳужрада қирқинчи фонарь ёқилгандай бўлиб кетди.* М. Исмои-лий, Фаргона т. о.

Фонарь ёғи эск. айн. керосин.

ФОНД [фр. fond < лот. fundus – туб, асос] 1 Давлат, муассаса ва ш.к. нинг муайян мақсад учун ажратилган пули, маблағи, моддий бойликлари мажмуи; жамғарма. *Валюта фонди. Иш ҳақи фонди. Бўлимас фонд.* ■ *Фондимизда бир юз минг сўм пул бор.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Бўлимас фондимизда нақд бир ярим миллион сўм пул бор.* «Ўзбекистон қўриқлари».

2 Қатъий, барқарор даромад келтирувчи қимматбаҳо қоғозлар. *Фонд биржаси. Фонд бозори.*

3 □амлаб, эҳтиётлаб қўйилган захира, бойлик. *Жамоа хўжалигининг уруғлик фонди. Музей фонди. Уй-жой фонди. Китоб фонди. Тилнинг лугат фонди.* ■ *Музейимиз фондида Ўроқовнинг шахсий буюмлари, суратлари сақланмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Бирон-бир ижтимоий қатлам, аҳоли гуруҳига (булалалар, ногиронлар, бадиий-ижодий уюшмаларнинг аъзоларига) моддий ёрдам кўрсатиш мақсадида ташкил этилган муассаса, ташкилот. *Архитекторлар фонди. Бадиий фонд.*

Олтин фонд 1) олтин захираси; 2) кўчма жамият ёки унинг бирор қисмининг энг яхши интеллектуал кучлари. *Ватан, инсон – бу каби мангу, боқий мавзуларда битилган асарлар жаҳон шеърятининг олтин фонди-ни ташкил этади.* «ЎТА». *Агроном – давлатимизнинг олтин фондини ташкил қилувчи кадрларимиздандир.* Газетадан.

ФОНЕМА [юн. phonema – овоз, товуш] тлш. Бирор тилда сўз ёки морфемаларнинг маъно фарқини белгиловчи, уларни бири-бирдан фарқлашга хизмат қилувчи товуш бирлиги. *Угли фонемалар. Ундош фонемалар.* ■ *Ниҳоят, олтига угли фонема тилимиз учун мезон сифатида қабул қилинди.* «ЎТА».

ФОНЕМАТИК тлш. Фонемага оид. *Тилнинг фонематик таркиби.*

ФОНЕНДОСКОП [юн. phone – товуш + endon – ички, ичида + skopeo – кўраман] Одам ва ҳайвон организмда юзага келадиган юрак уриши, нафас шовқинлари ва б. табиий товушларни эшитишга хизмат қиладиган, қулоққа тутиладиган икки найча ҳамда овоз кучайтирувчи мембранали мосламадан иборат тиббий асбоб.

ФОНЕТИК 1 Фонетикага оид. *Фонетик қонунлар. Тилнинг фонетик тизими. Фонетик транскрипция.* ■ *Уйчи шеvasи ўзининг характерли фонетик хусусиятлари билан кўпгина ўзбек шеваларидан ажралиб туради.* «ЎТА».

ФОНЕТИКА [юн. phonetike, phonetikos – товушга оид] тлш. 1 Тилшуносликнинг нутқ товушларининг ҳосил бўлиш усуллари, акустик хусусиятлари ва таркибини ўрганадиган бўлими. *Умумий фонетика. Тарихий фонетика. Қиёсий фонетика.* ■ *Поэтик фонетикада текишириётган бадиий усуллардан бири – аллитерация.* «ЎТА».

2 Муайян тилнинг товуш таркиби, товушларнинг акустик ва артикуляцион хусусиятлари. *Ўзбек тили фонетикаси.*

ФОНЕТИСТ Фонетика соҳаси билан шуғулланувчи тилшунос.

ФОНИЙ [а. فانی – кўҳна, эски, кекса; ўткинчи, муваққат, омонат] эск. кт. Тез ўтиб кетадиган; тезда барҳам топувчи; ўткинчи, омонат. *Шундай қилиб, мадраса қураётган яхши одамлардан бири фоний дунёдан боқий дунёга кетди.* Мирмуҳсин, Меймор. *Неча шоҳлар ўтди фоний дунёда: Баъзиси отли-ю баъзиси – пиёда.* «Зулфизар билан Авазхон».

ФОНО- [юн. phone — овоз, товуш] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шундай сўзларнинг товушга, овозга алоқадорлигини билдиради, мас., *фонограмма, фонетика*.

ФОНОГРАММА [фоно.. + юн. gramma — ёзув, ёзма белги] *махс.* Махсус техник восита ёрдамида грампластинка, магнит тасма, кино- ёки видеоплёнка, лазер диск ва ш.к. га ёзилган товуш садолари (нутқ, ашула, куй). *График фонограмма.* ■ *Газетада фонограмма билан қўшиқ айтиш каби қусур қайта-қайта тилга олинади.* Газетадан.

ФОНОГРАФ [фоно.. + юн. grapho — ёзма] *махс.* Товуш, овозлар (муסיқа, ашула, нутқ ва ш. к.)ни ёзиб олиш ва қайта эшитириш учун хизмат қилувчи аппарат.

ФОНОГРАФИК 1 Фонографга, товуш ёзиб олиш ва қайта эшиттиришга оид. *Фонографик плёнка. Фонографик материаллар.*

2 Алоҳида товушни ифодаловчи. *Фонографик ёзув.*

ФОНОЛОГИК Фонологияга оид. *Фонологик тизим. Фонологик текшириш.*

ФОНОЛОГИЯ [фоно.. + юн. logos — билим, тушунча] *тилш.* Тилшуносликнинг нутқ товушларини, яъни фонемаларни сўз ва морфемаларнинг товуш қобигини фарқловчи восита сифатида ўрганувчи соҳаси. *Тарихий фонология маълум бир тил фонологик тизимининг тарихий тараққиётини.. ўрганади.* «ЎЗМЭ».

ФОНОМЕТР [фоно.. + юн. metreo — ўлчайман] Товуш ёки шовқиннинг тебраниш кучини, унинг баландлики даражасини ўлчайдиган асбоб.

ФОНОТЕКА [фоно.. + юн. theke — омор; кути] **1** Муайян тартибда сақланадиган овоз ёзувлари, фонограммалар тўплами.

2 Овоз ёзувларини тўпловчи, қайта ишловчи, сақловчи муассаса.

ФОНТАН [итал. fontana < лот. fons, fontis — манба, булоқ] **1 айн.** **фаввора 1.** *Театр майдони узра кўк буйи Шалола отарди ранго-ранг фонтан.* Т. Тўла. Қайнаб чиқар зўр булоқлари, Фонтан бўлиб отилар тикка. Ё. Мирзо. «Шимолий Сўх» деб аталган ёш конда яна бир табиий газ фонтани ҳосил қилинди. Газетадан.

2 айн. **фаввора 2.** *Алижон зинапоядан настга тушиб, фонтан четига ўтирди.* Мир-

муҳсин, Чиниқиш. *Нарироқда фонтандан шариллаб отилган сув Ориф акани ҳушига келтирди.* А. Мухтор, Чинор. *Фонтан атрофи одамлар билан гавжум.* С. Аҳмад, Пойқадам.

ФОНУС [а. فانوس — шишали чироқ < rhanos — ёруғлик, нур] Қўлда кўтариб юриладиган ёки бирор жойга ўрнатиладиган, шамол ва ёгиндан муҳофаза қилинган, ичига чироқ ёки шам қўйиладиган ёритиш асбоби, чироқ. *Ҳар маҳаллага биттадан шаҳар думахонаси ўтқазган хира фонусларнинг ичида еттинчи пиликли керосин лампа ёнар эди.* Ф. Фулом, Шум бола. *Ҳовли ўртасидаги улкан машъала ёқилди.* *Дарахтларга кичкина фонуслар осилди.* С. Сиёев, Аваз.

ФОРИНТ [венг. forint] Венгрия давлатининг асосий пул бирлиги.

ФОРИФ [а. فارغ — холи, бўш; эгалланмаган; бефойда]: **фориғ бўлмоқ** *эск. кт.* Бирор иш-ҳаракатдан холи бўлмоқ, бўшамоқ, қутулмоқ. *Ота-онасининг наздида, Ҳафиза юрагидаги дардлардан фориғ бўлгандай кўринди.* Мирмуҳсин, Умид. *Сен шу ерда тургин, мен намоздан фориғ бўлайин, сўнгра гаплашамиз.* «Ойсулув». **Фориғ қилмоқ** Бирор нарсдан, иш-юмушдан холи қилмоқ, қутултирмоқ. *Қатра май гадолардин, соқиё, дариг этма, Ақлдин қилиб фориғ, мастлиғда султон қил.* Увайсий.

ФОРИҒБОЛ, фориғулбол [а. فارغالب — ўй-хаёллардан холи, тинч, хотиржам] *эск. кт.* Ташвишдан холи, озод; хотиржам, осойишта; ҳузур-ҳаловатли. *Фориғбол яшамоқ.* ■ *Ёзилурми энди, фориғбол, Тарқалгандай кузги туманлар? М. Али, Боқий дунё.*

ФОРМА [лот. forma — шакл; ташқи кўриниш] **1 қ.** **шакл 1-5.**

2 Маълум тоифадаги кишилар учун мўлжалланган, ранги, тикилиши ва б. белгилари жиҳатидан бир хил кийим. *Ҳарбий форма. Мактаб формаси. Милиция формаси.* ■ *Пўлатжон учувчи формасида тушган суратини ҳам юборибди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ФОРМАЛ 1 қ. **шаклий.** *Аниқ нисбат ҳеч қандай формал кўрсаткичларга эга эмас.* «ЎТА».

2 қ. **шаклан; юзаки.** *..бу соҳада улар кўп вақт формал яқинликларни, тўғриси, қофия, вазн уйғунлигини асос қилиб келтирадилар.* «ЎТА».

ФОРМАЛИЗМ [ингл. formalism < лот. forma — шакл; ташқи кўриниш] **1** Инсоннинг турли фаолият соҳаларида шакл (форма)ни мазмундан устун қўйиш, шаклни афзал билиб, мазмун ва моҳиятга зарар етказиш. *Ёшлар билан ишлашда кўпинча формализм, расмиятчиликка йўл қўйилмоқда.* Газетадан.

2 Санъат ва адабиётда: «соф» шаклни энг муҳим яғона бадний унсур, деб тан олишдан, шаклнинг алоҳидалиги ва устунлиги ни таъкидлашдан иборат, реализмга зид бўлган метод.

ФОРМАЛИН [ингл. formalin < лот. aciditas formica — чумоли кислота] Дезинфекция қилиш ёки тозалаш учун ишлатиладиган ўткир ҳидли модда (чумоли кислотанинг сувли эритмаси). *Формалин эритмаси. Чигитни формалин билан дориламоқ. ■ Ўз навбатида унга ўткир ҳидли дори — формалин, ультратовуш ёки ультрабинафша нурлар таъсир эттирилади.* «Фан ва турмуш».

ФОРМАЛИНЛАМОҚ Формалин билан дезинфекция қилмоқ, тозаламоқ, дориламоқ. *Экиш олдидан чигитни формалинламоқ.*

ФОРМАЛИСТ **1** Бирор ишда расмиятчиликка йўл қўювчи шахс; расмиятчи, расмиятпараст. *Сен унча формалист бўлма.*

2 Формализм тарафдори (қ. **формализм 2**).

ФОРМАЛИСТИК **1** Расмиятчиликдан иборат. *Ишга формалистик муносабатда бўлиш.*

2 Формализм тамойилларига асосланган, бўйсунган (қ. **формализм 2**). *Формалистик асар.*

ФОРМАТ [фр. format < лот. forma — шакл; ташқи кўриниш] Китоб, дафтар, варақ, карточка ва ш.к. нинг энига ва бўйига кўра катта-кичиклиги, ўлчови. *Қоғоз формати. Катта форматга эга бўлган китоб.*

ФОРМАТЛИ Муайян шакл, ўлчамга эга бўлган. *Кичик форматли китоб. Катта форматли варақ.*

ФОРМАЦИЯ [лот. formatio — ташкил бўлиш; шакл, кўриниш] **1** Бирор нарсанинг муайян тараққиёт босқичи, поғонасига мос келувчи типи, тузилиши.

Ижтимоий-иқтисодий формация Кишилик жамияти тараққиётидаги муайян ишлаб чиқариш усули ва унга боғлиқ ишлаб чиқариш, ижтимоий ва сиёсий муносабатлар, ҳуқуқий меъёрлар ва мафкура билан характерланадиган тарихан шаклланган

босқич, давр (қулдорлик, феодализм, капитализм). *Туркистон халқлари феодализм формациясидан капиталистик формацияга аста-секин ўта бошладилар.* Газетадан. *Замонлар ўтди, ижтимоий-иқтисодий формациялар алмашди, одамлар ўртасидаги муносабатлар ўзгарди.* Газетадан.

2 геол. Ҳосил бўлиш шароитларининг умумийлиги билан ўзаро боғлиқ бўлган, Ер пўсти асосий структуравий ривожланишининг муайян босқичларида вужудга келган тоғ жинслари йиғиндиси, геологик чўкиндилар.

ФОРМОВКА [лот. forma — шакл; ташқи кўриниш] *тех.* Бирор нарсага ишлов бериш, уни тайёрлаш баробарида унга қандайдир шакллар бериш; керакли шакллар ясаш (қуйиш) учун тайёрланган қолип. *Формовка цехи. Формовка машинаси. ■ Уни [Меҳринисони] формовка машинасида ишлаётган қиз олдига бошлаб келди.* «Саодат».

ФОРМУЛА [лот. formula — шакл, қоида] **1** Бирор қоида, воқеа-ҳодиса, қонун ва ш.к. нинг барча хусусий ҳолатлар учун татбиқ этиладиган аниқ, қисқа ва умумий таърифи, ифодаси. *Абдужалил бой ўзининг бу кашфиётини қуйидаги «формула»дан келтириб чиқаради.. А. Қодирий, Обид кетмон.*

2 *мат.* Бирон-бир гап, фикр, тасдиқни ифодаловчи математик белгиларнинг ўзаро уйғун бирикмаси, комбинацияси. *Алгебраик формула. Қушиш формулалари. ■ Йўлдош қўлида тайёр тутиб турган ён дафтарчасини Элмуроднинг олдига қўйиб, ундаги формулани бир чеккадан ўқитира бошлади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *У бир варақ қоғозга тажрибанинг формуласини шошапиша ёзиб кўрсатди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

3 *ким.* Бирор бирикманинг элементлар номи ўрнида қўлланувчи логича ҳарфлар ҳамда элементларнинг айна бирикма таркибидаги миқдорий нисбатини кўрсатувчи рақамлар билан ёзилган қисқача ифодаси; мас., $NaCl$ — ош тузининг формуласи.

ФОРМУЛИРОВКА [«формула» с. дан] Бирор фикр ёки қарорнинг қисқа ва аниқ ифодаси. *Теореманинг формулировкаси. ■ У ҳозирги Шарқ тарихидан жуда зерикарли лекция ўқирди. Гапи сийқа ибораларга, қуруқ формулировкаларга.. тўла.* П. Қодиров, Уч илди.

ФОРМУЛЯР [нем. Formular < лат. formula – шакл, қоида] 1 Бирор иншоот, механизм ва ш.к. нинг ҳолати ва уни ишлатиш бўйича маълумотлар батартиб ёзиб бориладиган махсус дафтар ёки варақа.

2 Кутубхоналарда ҳар бир китоб ичига солиб қўйиладиган ва шу китоб ҳақидаги асосий маълумотлар ёзилган ҳисоб варақаси.

ФОРПОСТ [нем. Vorposten < голл. voerpost – олдиндаги пост] 1 *ҳарб.* Ҳарбий қисмни ҳимоя қилиб туриш учун қўйилган илгор (етакчи) соқчилар гуруҳи.

2 *кўчма кт.* Бирор нарсанинг олдинги, илгор қисми, таянчи; авангард. *Уч йил олдин ташкил қилинган хўжалик.. чўлга бошланган янги ҳужумнинг форпости бўлиб қолди.* Газетадан.

ФОРС [ф. فارس – эронлик; Эрон жанубидаги вилоят номи] қ. **форслар.** Форс тили. Форс қизи. ■ У араб, форс тилларини яхши эгаллаган. Ойбек, Навоий. Ҳамза отасидан таълим олиб, ўн беш ёшида форс, араб тилларидаги китобларни ўқийдиган бўлди. К. Яшин, Ҳамза.

ФОРСИГҮЙ [ф. فارسىگوۈى – форсча сўзловчи] Форс тилида ижод қиладиган, ёзадиган, гапирадиган. *Форсигүй шоир.* ■ Соҳиб Доро замонанинг кўзга кўринган форсигүй шоирларидан бўлиб, ёш қаламкашларни ўз маслаҳатлари билан баҳраманд қилиб турарди. М. Осим, Сехрли сўз.

ФОРСИЙ [ф. فارسى – форсларга, форс тилига оид, алоқадор] 1 Форс тили. *У зот забони арабийни – фасих, туркистонийни – саҳих, форсийни малиҳ [гўзал].. биладурғон донишманд.* Мирмуҳсин, Темури Малик.

2 Форс тилида айtilган ёки ёзилган; форсча. *Ҳақиқатан ҳам Навоий форсий девони билан Жомийдан сўнг форс-тожик адабиётини янги бир босқичга кўтарди.* «ЎзТА».

ФОРСИХОН [ф. فارسىخوان – форсча ўқувчи] Форс тилида битилган асарларни ўқий оладиган, уни тушунадиган ва талқин қила оладиган шахс. *Анвар ўн беш ёшида.. яхшигина форсихон ва бир даража араб тилига ошна эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ФОРСЛАР Эроннинг асосий, туб аҳолиси ва уни ташкил қилувчи халқ; эронийлар.

ФОРСУНКА [ингл. force-pump – босим берувчи, ҳайдовчи насос] *тех.* Суюқ ёнил-

ғини ёки кукун ҳолидаги ёқилғини босим билан зарралар тарзида пуркаш, сочиш учун мўлжалланган мослама, насос.

ФОРСЧА *айн. форсий.* Форсча-русча луғат. Форсча сўзлашмоқ. ■ *Ашотда русча, форсча ва арманча шеърлар бор экан-у, улар Баширжонга ўтиришмади.* Н. Аминов, Суварак.

ФОРТЕПЬЯНО [нем. Fortepiano < итал. forte – қаттиқ + piano – аста, кучсиз] Клавишлари бармоқ билан босиб чалинадиган торли мусиқа асбоби (рояль ва пианинонинг умумий номи). *Фортепьяно чалмоқ.* ■ *Сози бузуқ фортепьянонинг баланд овози янгради.* «Ёшлик».

ФОРТОЧКА [нем. Pforte < лат. porta – дарвоза] Уйни шамоллатиш мақсадида даразага ўрнатиладиган кичкина дарча. *Саодатхон форточкани очиб юборди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ФОРУМ [лат. forum] 1 *тар.* Қадимги Римда халқ йиғинлари, ярмаркалар, суд мажлиси ва б. тadbирлар ўтказиладиган майдон.

2 Кенг ваколатли йиғилиш, анжуман. *Бутун дунё ёшлар форуми. Журналистлар форуми.* ■ *Икки қитъа ёзувчилари форуми дўстлик ва бирдамлик байрамига айланиб кетди.* Газетадан.

ФОСГЕН [юн. phos – ёруғлик + genos – насл, авлод; келиб чиқиш] *ким.* Нафас олиш аъзоларига зарар етказувчи, чиринган пичан иси келадиган рангсиз, заҳарли газ. *Фосген жуда заҳарли модда, нафас йўлларига кучли таъсир қиладди.* «ЎЗМЭ».

ФОСИД [а. فاسد – бузилган; айниган; йўлдан алашган; бузуқ, ахлоқсиз, ярамас] 1 *эск. кт.* Ёмонлик қиладиган; жирканч; бузуқ, ярамас. *Фосид хаёл. Фосид мақсад.* ■ *Тўғри айтасан. Лекин бу фосид рақс, ашула, мусиқийларни мажусийлар, оташпарастлар.. ижод этганлар.* К. Яшин, Ҳамза. *Бериб фатво, «уришинглар», демай қози калон ўлсин, Ҳаммани йўлдин оздирган ўшал фосид хаёл ўлсин.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 *дин.* Ислам анъанасида диний мажбуриятларни адо этмаган гуноҳкор. *..Аллоҳ фосидлардан рози бўлмайди, эҳсонларини қабул этмайди ва ўзларини ҳидоятга эриштирамайди..* «ЎЗМЭ».

ФОСИҚ [а. فاسق – бузуқ, фоҳиш, ахлоқсиз; муртад, кофир] *эск. кт.* Бузуқ, гуноҳ,

ҳаром ишлар билан шуғулланувчи, ёмон йўлга юрувчи; ахлоқсиз. *Фосиқдан ҳаё тилама, зolimдан — вафо.* Мақол. ■ *Ва уларнинг юракларида Ғараз, фосиқ ҳаваслар тунар.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *Нусратилло фосиқ эканлиги устига порани қилдек суғуриб, иликдек ютмоғи махфий эмас.* А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш.

ФОСФАТЛАМОҚ Металл ва металл буюмларни атмосферавий емирилишдан сақлаш мақсадида улар сиртида эримайдиган фосфатлар пардаси (плёнкаси)ни ҳосил қилиш.

ФОСФАТЛАР [ингл. phosphate < юн. phosphoros — нурафшон, нур сочадиган] *ким.* Фосфат кислота тузлари ва эфирлари (асосан ўғит сифатида, шунингдек, тиббиёт ва техникада ишлатилади). *Кальций фосфати.*

ФОСФАТЛИ Таркибида фосфати бўлган. *Ўзбекистонда фосфатли ўғитлар — аммофос ва аммонийлаштирилган суперфосфат ишлаб чиқарадиган жуда катта корхоналар барпо этилган.* Газетадан.

ФОСФОР [юн. phosphoros — нурафшон, нур сочадиган < phos — ёруғлик + phoros — олиб боровчи] **1** Менделеев даврий системасининг V гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оқ, қизил ва қора рангда бўладиган, суюқланиш температураси ва б. баъзи хоссаларига кўра ўзаро фарқланувчи, кимёвий фаол металлмас модда (ўғит, гутурт ишлаб чиқаришда, металлургияда, органик синтезда қўлланади). *Она сутида оксиллар, ёғлар.. кальций ва фосфор каби тўйимли моддалар етарли бўлади.* «Саодат». *Тупроқда фосфор тақчил бўлса, картошканинг гуллаши ва ҳосил пишиши секинлашади.* «Фан ва турмуш».

2 с.т. Фосфатли ўғит тури. *Фосфор янаги ҳафта келади. Иккинчи чопиқни тамомладингми?* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ФОСФОРИТЛАР [ингл. phosphorite < юн. phosphoros] Таркибида фосфат кўп бўлган чўкинди тоғ жинслари; асосан минерал ўғитлар ишлаб чиқаришда ишлатилади. *Геологларнинг айтишича, фосфоритларнинг тахминий захиралари чексиздир.* Газетадан. *Бизда фосфорит конларининг энг йирик манбалари мавжуд.* Газетадан.

ФОСФОРЛИ Таркибида фосфор мавжуд бўлган; фосфор аралаш(тирил)ган. *Фосфорли туз. Фосфорли руда. Фосфорли ўғитлар.* ■ *Фосфорли ва калийли ўғитларнинг асосий*

қисми ерга кузда гўнг билан бирга солинади. «Фан ва турмуш».

ФОТИХ [а. فاتح — очувчи, бошловчи; босқинчи, забт этувчи] **1** Бирор шаҳар, давлат, мамлакатни урушиб қўлга киритган, забт этган; голиб; жаҳонгир. *..ўжар Сирдарё қарийб бутун жаҳонни забт этган, тарихларда «жаҳон фотиҳи» деб ном олган Искандарга ҳам бўйсунмади.* Газетадан. *Йўллarda ётарди кўп беғуноҳлар, Фотиҳлар излари, бесон қабрлар.* М. Шайхзода.

2 Фотиҳ (эркаклар исми).

ФОТИХА [а. فاتحه — очиш, очилиш, бошланиш, ибтидо, муқаддима; Қуръоннинг биринчи сураси] **1** *дин.* Қуръоннинг биринчи, бошланғич сураси, бошланиши.

2 Кимсага эзгулик тилаб айтиладиган дуо, олқиш. *Чоллар Қудратга тани-жони соғлик, ишига баракат тилаб, фотиҳага қўл кўтардилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Раҳим домла фотиҳага қўл очиб, ёшларни дуо қилди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

Фотиҳа ўқимоқ **1)** қуръоннинг қисқа сураларидан бирини ўқиб, марҳумнинг руҳига худодан меҳру шафқат, эзгулик тиламоқ. *Мирзакаримбой қўллари билан соқолини энгилгина сийпаб, марҳумга фотиҳа ўқиган бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кампир теңасини бурган босган қабр олдида тўхтаб, ҳассасига суяниб, ерга ўтирди-да, нималарнидир пичирлаб, фотиҳа ўқиди.* И. Раҳим, Ихлос; **2)** қўл очиб ва уни юзларига тортган ҳолда, ўзи ёки бошқалар учун яхшилиқлар, эзгулик, тинчлик, саломатлик тиламоқ, дуо қилмоқ. *Ошдан сўнг уста Олим шундай фотиҳа ўқиди: -Душманларингизнинг йўқ бўлганлари чин бўлсин, севганингиз билан энди масъуд яшанг!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Фотиҳа қилмоқ** *с. т.* Фотиҳа ўқимоқ. *Қаландар пойгакка чордана қурди. Ичида ниманидир пичирлади, фотиҳа қилди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Юзига фотиҳа тортмоқ** Фотиҳа ўқиб бўлингач, икки қўлнинг кафти билан юзни юқоридан пастга томон энгилгина силамоқ. *Насиба креслога ўтириб, юзига фотиҳа тортди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Ботир ҳам бобосига қўшилиб, юзига фотиҳа тортди.* А. Дилмуродов, Осмоннинг бир парчаси.

3 Бирор иш-ҳаракатни бажаришга киришаётган кишига омад, бахт тилаган ҳолда бериладиган руҳсат, ижозат. *Фотиҳа бер-*

моқ. *Фотиҳа олмоқ.* ■ *Мен рози, куёв қиламиз, фотиҳа беринг.* У. Исмоилов, Сайланма. *Ориф сардор халқдан фотиҳа олиб, отини югуртириб, тўдага кетди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

Оқ фотиҳа Бирор ишни бажаришга киришиш учун рози бўлиб, мамнунлик билан бериладиган рухсат, ижозат. *Ота, сиздан оқ фотиҳа тилайман, Ширвон элда Зулхуморга бораман.* «Равшан». [Тангриқул ҳожми:] *Менга оқ фотиҳа беринг, сафар отини эгарлаб, йўлга чиқай* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. **Фотиҳа сўрамоқ** Бошқалардан олдинроқ туриб кетиш учун йиғилиш аҳлидан ёки ёши каттароқ кишидан рухсат сўрамоқ. *Абдураҳмон сардор.. қайтмоқчи бўлиб, халифадан фотиҳа сўради.* С. Айний, Қуллар.

4 этн. Қиз билан йигит турмуш қуришга рози бўлгандан кейин, буни қариндош-уруғ, маҳалла аҳлига маълум қилиш мақсадида никоҳдан олдин ўтказиладиган маросим; унаштириш. *Фотиҳа — гуё ярим никоҳ, у икки томоннинг келажак ҳаётига тақдир муҳрини босади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мусулмон бўлсаларинг, қизимга тегманглар! Бировнинг омонати! Бировга фотиҳа бўлган.* П. Қодиров, Юлдузи туллар.

Фотиҳа тўйи Қиз билан йигитнинг унаштирилганлиги муносабати билан ўтказиладиган кичик тўй; унаштириш тўйи. *Келинг.. катта тўйдан илгари фотиҳа тўйини ўтказиб олайлик.* Ҳамза, Ким ўғри? *Ичкарида бир оқсоч кампир, ташқарида бир карқулоқ отбоқар қолган, бошқа ҳеч ким йўқ, ҳамма фотиҳа тўйига кетган.* К. Яшин, Ҳамза.

5 этн. Ўлик чиққан хонадонда ўлимнинг дастлабки уч куни ҳамда ҳайит кунлари марҳумнинг хотираси учун ўтказиладиган маросим; таъзия. *Фотиҳага кириб чиқмоқ.* ■ *Улигим кафансиз қолмаса, дуойи фотиҳага келанларнинг олдига битта-иккита қаттиқ-қуттиқ нон қўйсангиз бўлгани.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Шу пайт уч киши фотиҳага кирди.* С. Сиёев, Аваз.

6 кўчма Табриклаш, муборакбод қилиш, яхши тилаклар билдириш. [Маҳдум:] *Сен қизларингни озод қўй, Нигор, дастурхон тайёрлаб, чой қайнат! Фотиҳага одамлар келса керак.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ФОТИҲАЛИ Ўлик чиққан, фотиҳа ўқилиши лозим бўлган; таъзияли. *Ҳайит кунлари қишлоққа бир бориб келсанг бўларми-*

ди, — деди ниҳоят Мавжуда хола, — фотиҳали хонадонлар кўпайиб қолган. Т. Маҳмуд, Оқар дарё оқмасмиди жимгина.

ФОТИҲАХОН [а. + ф. فاتحهخوان — фотиҳа ўқувчи] Ўлимнинг дастлабки уч куни ва ҳайит кунлари ёки умуман ўлик чиққан хонадонга кириб, фотиҳа ўқувчи киши.

2 Бирор хурсандчилик, ижобий воқеа-ҳодиса муносабати билан кимсанинг хонадонига бориб, уни табрикловчи, муборакбод қилувчи, дуо қилиб, яхши тилаклар билдирувчи. *Шу кун кечгача шаҳарнинг ҳамма табақаларидан ҳам фотиҳахонлар келиб турдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Иккинчи, учинчи туркум фотиҳахонлар келгандан сўнг, маҳдум.. уни [Анварни] чақиртириб келишга дамжуб бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ФОТИҲАХОНЛИК Белгили кунларда ўлик чиққан уйга кириб, фотиҳа ўқиш, таъзия изҳор қилиш жараёни, маросими.

2 Бирор воқеа-ҳодиса муносабати билан кимсани табриклаш, муборакбод қилиш. [Абдураҳмон] *Уйига бориб тушди. Бир неча кунгача фотиҳахонлик, ҳордиқ чиқариш маросимлари давом этди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ФОТИҲАЧИ айн. фотиҳахон.

ФОТИҲЛИК Бирор ҳудуд, мамлакатни забот қилишлик, босқинчилик. *Ўрта Осиё халқларининг воқеаларга бой тарихида Искандарнинг фотиҳлик юришлари ҳам маълум ўрин эгаллайди.* А. Қаюмов, Навоийнинг «Садди Искандарий» достони. *Ҳар қандай фотиҳлик қурол билан, қон билан амалга оширилса-да, бу усул фотиҳлар ғалабасини барқарор қилади, деган гап эмас.* Ш. Ризаев, Жаид драмаси.

ФОТМАЧУМЧУҚ зоол. шв. Тўрғай; сўфитўрғай. *Жар ичида сув милтирайди, у ердан фотмачумчуқ.. қушининг чиқ-чиқ, қийқ-қийқ овозлари келади.* Ш. Холмирзаев, Ўн саккизга кирмаган ким бор.

ФОТО [юн. phos, photos — ёруғлик] айн. **фотография.** *Янги экспонатлар тоқчасининг охириги бурчагида эса бир фото жилваланиб турарди.* «Муштум».

ФОТО- [юн. phos, photos — ёруғлик, нур] Байналмилал ўзлашма, шунингдек, ярим калькаланган қўшма сўзларнинг биринчи қисми: 1) ёруғлик ҳодисаларига, ёруғлик таъсирига, умуман, ёруғликка тааллуқли-

ликни кўрсатади (мас., *фотосинтез, фотокимё, фотоэлемент*); 2) фотография, суратга алоқадорликни, фотография усулида тайёрланганликни билдиради (мас., *фотоаппарат, фотомонтаж, фотоқоғоз*).

ФОТОАППАРАТ [фото.. + аппарат] Фотосурат оладиган оптик-механик қурилма, фотография аппарати. *Фотоаппарат бир лаҳзада киши тасвирини қандай илиб қолса, унинг тасаввури ҳам қизнинг ўша қиёфасини шундай эслаб қолган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.*

ФОТОБИОЛОГИЯ [фото.. + биология] Биологиянинг ультрабинафша ва инфракизил нурлар, умуман, ёруғлик таъсирида организмларда содир бўладиган жараёнларни ўрганувчи бўлими.

ФОТОГРАФ Фотография мутахассиси, фотография билан шуғулланувчи. *Қарсақ тиниб, зал энди жимиган эди, киночилар, фотогафлар чаққонлик билан ишга киришиб кетдилар. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ФОТОГРАФИЯ Фотографияга оид, алоқадор. *Фотографик санъат. Фотографик камера. Фотографик кўрғазма.*

ФОТОГРАФИЯ [фото.. + юн. grapho — ёзаман] 1 Махсус оптик аппарат — фотоаппарат воситасида объектларнинг кўз илғайдиган тасвирини ёруғликсезгир материаллар (қоғоз, пластинка ёки плёнка)га тушириш, суратга олиш усули. *Фотография тўғараги. ■ 20-асрда фотография асосий ахборот ва ҳужжатлаштириш воситаси бўлиб қолди. «ЎЗМЭ».*

2 Шундай усулда олинган сурат. *Рангли фотография.*

3 Шундай усулда сурат оладиган ишхона, устахона. *Фотографияга келмоқ.*

ФОТОГРАФЛИК Фотограф касби, машғулоти. *Фотографликни ўрганиб олмақ.*

ФОТОКАМЕРА [фото.. + камера] айн. фотоаппарат.

ФОТОКИМЁ [фото.. + кимё] Физик кимёнинг ёруғлик таъсирида содир бўладиган кимёвий реакцияларни ўрганувчи бўлими.

ФОТОКОПИЯ [фото.. + копия] айн. фотонусха. *Биз фотокопиясига эга бўлган лугатда рўйхати берилган рус сўзлари қаршисига ўзбек ва тожик сўзлари араб алифбосида ёзиб қўйилган. «ЎТА».*

ФОТОКЎРҒАЗМА [фото.. + кўрғазма] Фотосуратлар қўйиладиган, фоторасмлар билан безатиладиган кўрғазма; фотовитрина.

ФОТОЛАБОРАТОРИЯ [фото.. + лаборатория] Фотосурат олиш ва кўпайтириш учун махсус жиҳозланган хона, кабинет, лаборатория; суратхона. *Фотолaborатория ва зарур жиҳозларнинг йўқлиги ҳаваскор сураткашлар учун катта қийинчилик туғдирди. Газетадан.*

ФОТОЛАМПА [фото.. + лампа] 1 Фоторасмларни ишлашда қўлланадиган қизил шишали лампа.

2 айн. фотоэлемент.

ФОТОЛЕНТА [фото.. + лента] Фоторасмлар туширишга мўлжалланган лента. *Анализ натижалари 12 см кенгликдаги фотолентага.. эгри чизиқлар асосида ёзиб олинади. «ЎТА».*

ФОТОЛИЗ [фото.. + юн. lysis — ажралиш, парчаланиш; бузилиш] ким. Суюқ, қаттиқ ва газсимон моддаларнинг ёруғлик нури таъсирида парчаланиши.

ФОТОЛИТОГРАФИЯ [фото.. + литография] плгрф. Литография учун босма қолип тайёрлаш усули: тасвирни ёруғлик сезгир қатлам билан қопланган тош ёки металлга тушириш (босиш); шундай усулда тайёрланган босма қолипдан олинган нусха. *Фотолитография усули.*

ФОТОМАТЕРИАЛ [фото.. + материал] 1 Фотосурат ва кино олишда ишлатиладиган материаллар (фотоқоғоз, плёнка, хилма-хил ёруғликсезгир химикатлар). *Станция биносига почта, озиқ-овқат, янги приборлар, кино ва фотоматериаллар олиб ўтилди. Газетадан.*

2 Бирор мақсад учун фойдаланиш мумкин бўлган турли фотосуратлар, фотография маҳсулотлари. *Кўрғазма учун фотоматериал тайёрлаш.*

ФОТОМЕТР [фото.. + юн. metreo — ўлчаيمان] физ. Фотометрик (ёруғлик) катталиклар (ёруғлик кучи, ёруғлик энергияси, ёритилганлик ва б.)ни ўлчайдиган оптик асбоб.

ФОТОМЕТРИК Фотометрияга оид. *Фотометрик методлар ёрдамида олиб борилган кузатишлар Марс сирти жуда текис эканлигини ва унда ҳеч қандай тоғлар йўқлигини кўрсатди. Газетадан.*

ФОТОМЕТРИЯ [фото.. + юн. metreo – ўлчаيمان] *физ.* Оптиканинг ёруғлик катталикларини ҳамда электромагнит нурланишнинг энергетик тавсифларини ўлчаш билан шуғулланувчи бўлими.

ФОТОМОНТАЖ [фото.. + монтаж] Фотосуратлар ёки уларнинг айрим қисмларидан, баъзан бошқа расмлар кўшган ҳолда бадиий ва мазмуний жиҳатдан яхлит композиция тузиш; шу усулда тайёрланган фотоплакат, реклама ва б.

ФОТОМУХБИР [фото.. + мухбир] Газета ва журналларга долзарб масалалар юзасидан фотосуратлар тайёрлаб берадиган мухбир. *Айрим журналистлар, фотомухбирлар ва табиат ҳаваскорлари пул мукофотлари ва дипломлар билан тақдирланди.* Газетадан.

ФОТОН [юн. phos, photos – ёруғлик] Электромагнит нурланишнинг кванти, энг кичик зарраси.

ФОТОНУСХА [фото.. + нусха] Бирор асар, ҳужжат ва ш.к. нинг фотографик нусхаси, айнан кўчирмаси.

ФОТОПЛАСТИНКА [фото.. + пластинка] Фотографиянинг расм тушириш учун мўлжалланган, ёруғликни тез илғовчи ойнаси.

ФОТОРАСМ [фото.. + расм] *айн. фотосурат.* - Бу одамнинг жиноят қилганига ҳечам ишонмайман, – деди Нигора қўлидаги фоторасмга тикиларкан. С. Анорбоев, Оқсой.

ФОТОРЕПОРТАЖ [фото.. + репортаж] Фотография воситасида тайёрланадиган репортаж.

ФОТОРЕПОРТЁР [фото.. + репортёр] Репортаж учун сурат олиш билан шуғулланувчи фотограф, суратқаш.

ФОТОСИНТЕЗ [фото.. + синтез] *бот., биол.* Яшил ўсимликлар, сувўтлар ҳужайраларида ва баъзи микроорганизмларда ёруғлик таъсирида карбонат ангидрид ва сувдан органик моддаларнинг ҳосил бўлиш жараёни; куёш энергиясининг органик моддалардаги кимёвий энергияга айланиши.

ФОТОСУРАТ [фото.. + сурат] Фотография усулида олинган сурат; фоторасм. *Афсуски, унинг [Малоҳатнинг] фотосурати ҳам йўқ эди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *Умид янги уй деворидаги Ҳафиза фотосуратига тикилди.* Мирмуҳсин, Умид.

ФОТОСЪЁМКА [фото.. + съёмка] Бирор ҳудуд ёки объектни фотография йўли билан (кўпроқ осмондан туриб) суратга олиш.

ФОТОТЕЛЕГРАММА [фото.. + телеграмма] Фототелеграф орқали юборилган ёки олинган телеграмма, матн, хат, ҳужжат, чизма ва ш.к.

ФОТОТЕЛЕГРАФ [фото.. + телеграф] Қоғозга туширилган хат, ҳужжат, чизма, расм ва ш. к. тасвирларни узоқ масофага узатадиган телеграф аппарати.

ФОТОТЕРАПИЯ [фото.. + терапия] *тиб.* Сунъий, нотабиий манбалардан ҳосил қилинадиган инфрақизил, кўзга кўринарли ва ультрабинафша нурлардан даволаш ва профилактика мақсадларида фойдаланиш; нур билан даволаш.

ФОТОХРОНИКА [фото.. + хроника] Фотосуратларда, фотосуратлар ёрдамида акс эттирилган воқеалар хроникаси.

ФОТОЧИ *с. т.* Фотограф. *Кичкина суратни катта қиладиган фоточи келган, хоҳлаганлар кутубхоначи қизга учрашсин.* С. Аҳмад, Саҳарларда.

ФОТОЭЛЕМЕНТ [фото.. + элемент] Ўзига тушадиган ёруғликни ютиб, электр энергиясига айлантирадиган электр асбоб. *Фотозлементлар, одатда, нурланиш ёки ёруғлик қабул қилгичлар вазифасини ўтайди.* «ЎЗМЭ».

ФОТОҚОҒОЗ [фото.. + қоғоз] Бир томони ёруғликсезгир модда билан қопланган, фотосуратлар тушириладиган қоғоз.

ФОТОҲАВАСКОР [фото.. + ҳаваскор] Фотография иши билан ҳаваскор сифатида шуғулланувчи киши. *Кўрғазмадаги фотохаваскорлар олган суратлар ҳам кишининг диққатини тортади.* Газетадан.

ФОТОҲУЖЖАТ [фото.. + ҳужжат] Бирор масала юзасидан тўпланган фоторасмлардан иборат далил, ҳужжат; фотоматериал.

ФОХИРА [*а. فخره* – чиройли, келишган] Кўркам, келишган, серҳашам; гурурланишга лойиқ. *Ундай бўлса, бозорга бориб, ўзинг учун либоси фохира харид қилгин, деди.* «Шарқ юлдузи». *Менга фохира либослар кийдиришди.* «Шарқ юлдузи».

ФОХТА [*ф. فاخته*] *зоол.* Бўйнида қора ҳалқаси бўлган, каптардан кичикроқ, кулранг чўл қуши; тўрғай; жиблажибон. Чум-

чуқлар чирқилламоқда.. мусича, фохталар кукуламоқда. С. Айний, Қуллар.

ФОШ [ф. فاش — очик, ошкор; машхур] Ҳаммага маълум, машхур; ошкор, ошқора. *Фош бўлмоқ. Фош қилмоқ (этмоқ). Камчиликларни фош қилмоқ.* ■ Зебо ўз муҳаббати ҳақида ҳеч ким билан маслаҳатлашишни, бировга фош қилишни истамасди. Шухрат, Шинелли йиллар. *Зебихон, ёлғони фош бўлиб қолганидан, гапни ҳазилга буриб юборди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ФОҲИШ [а. فاحش — чегарадан чиққан, ҳаддан ортиқ; бемаъни; ахлоқсиз, беадаб] 1 Одобдан ташқари, беадаб, ахлоқсиз. *Фоҳиш эркак.* ■ Қодирохун кабилар — *Фоҳиш орзунинг қули. Қай тарафга узатса, Етадир ифлос қули.* Файратий.

2 Ана шундай иш билан шуғулланувчи шахс, хиёнаткор, фоҳишабоз. *Мансурхўжа.. иввогарлиги устига ўлғунча фоҳиш.* «Муштум».

ФОҲИША [а. فاحشه — фоҳиш аёл, бузуқ, хиёнаткор аёл] Ўз танини сотишдек бузуқ, фаҳш ишлар билан шуғулланувчи аёл; зинокор аёл. *Шундай йўллар билан булар фоҳиша кўпайтирар экан-да.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Аммо сен ифлос балчиққа бўғзиндан ботиб, унинг қўланса исини олиб қолган экансан, фоҳиша!* К. Яшин, Ҳамза.

ФОҲИШАБОЗ [а. + ф. فاحشه‌باز — фоҳиша ўйновчи; ўйнаш тутувчи] Ахлоқи бузуқ аёллар билан жинсий алоқа қилишга ўта берилган эркак.

ФОҲИШАБОЗЛИК Фаҳш ишлар билан машғул бўлиш, ахлоқий бузуқлик, зинокорлик. *Гиёҳвандлик қандай қилмишларга сабаб бўлиши, фоҳишабозликнинг нақадар жирканч, тубан эканлигини яширмай-нетмай кўрсатмоқдамиз.* Газетадан.

ФОҲИШАЛИК Танини сотишдек ахлоқсиз, бузуқ иш билан шуғулланиш. *Фоҳишалигинени билардим-у, тухуматчилигинени билмасдим.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ФОҲИШАХОНА [фоҳиша + хона] эск. Фоҳишалар яшайдиган ва фоҳишабозларни қабул қиладиган жой; исловотхона. *Ҳайит кунлари тўқлигидан шўхлик қиладиган бойвачча йигитлар қовоқхона ва фоҳишахоналарга кириб, ичиб юрарди.* М. Муҳаммадзонов, Турмуш уринишлари.

ФРАГМЕНТ [лот. fragmentum — синиқ, бўлак, парча] 1 Бирор ижод маҳсули (бади-

ий асар, мақола, мусиқа) парчаси, бир қисми. *Операдан олинган фрагмент.*

2 Рассомлик, ҳайкалтарошлик, меъморлик каби санъат асарининг сақланиб қолган парчаси, қисми.

ФРАЗА [юн. phrasis — ибора, жумла] 1 тлш. Нутқнинг тугал фикр билдирувчи, одатда гапга тенг келувчи муस्ताқил бирлиги.

2 мус. Унча катта бўлмаган, алоҳида, нисбатан тугалланган мусиқа асари (куй, оҳанг).

ФРАЗЕМА тлш. қ. **фразеологизм.** *Экспрессивликнинг даражаланишини биргина фраземанинг турли ўзгаришлар билан қўлланишида ҳам кўриш мумкин.* «ЎТА».

ФРАЗЕОЛОГИЗМ [юн. phrasis — ифода, жумла + logos — сўз] тлш. Тузилишига кўра сўз бирикмасига, гапга тенг, семантик жиҳатдан бир бутун, умумлашган маъно англатадиган, нутққа тайёр ҳолда киришиладиган луғавий бирлик (мас., *томдан тараша тушгандай* — тўсатдан, кўққисдан). *Асарда чуқур маъноли, ихчам, ҳикматона жумлалар — фразеологизмлар кўп учрайди.* «ЎТА».

ФРАЗЕОЛОГИК Фразеологияга оид, алоқадор. *Фразеологик луғат. Фразеологик омонимия. Фразеологик ибора.*

ФРАЗЕОЛОГИЯ [юн. phrasis — ибора + logos — билим, тушунча] 1 Тилшуносликнинг муайян тилгагина хос бўлган фразеологизм (фразема)ларни ўрганадиган соҳаси.

2 Бирор тилдаги барча фразеологизмлар (фраземалар) мажмуи. *Ўзбек тилининг фразеологияси. Навоий асарлари фразеологияси.*

ФРАК [фр. frac] Олд қисми калта қилиб ўйилган, узун орқа этагининг куйи қисми иккига ажралган, асосан тантаналарда кийиладиган эркаклар кийими, костюм. *Кўп ўтмай фрак кийган дирижёр ўз ўрнига чиқди-ю, «Боқчасарой фонтани»нинг увертюрасини бошлади.* П. Қодиров, Уч илди.

ФРАКЦИОН сиёс. Фракцияга оид, мансуб. *Фракцион кураш. Фракцион гуруҳ.*

ФРАКЦИОНЕР айн. **фракциячи.**

ФРАКЦИЯ 1 [фр. fraction — қисм, бўлак; улуш < лот. fractio — синиш, парчаланиш, дарз кетиш; синиқ жой, дарз] сиёс. 1 Бирор бир сиёсий партиянинг, қонунчилик органининг сиёсатини парламентда, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органларида, жамоат

ташкилотларида ифода этувчи ташкилий гуруҳ.

2 Аниқ гоъвий-сиёсий стратегияга ва уни амалга оширишга қаратилган дастур (платформа)га эга бўлган сиёсий партиянинг алоҳида қисми.

ФРАКЦИЯ II Суюқ аралашманинг, сочилувчан ёки бўлак-бўлак қаттиқ материалнинг бирон-бир белгиси, хоссасига кўра ажратилган қисмлари.

ФРАНК [фр. franc] Франция, Бельгия, Швейцарияда, шунингдек, баъзи Европа ва Африка мамлакатларида пул бирлиги (евронинг жорий этилиши муносабати билан айрим мамлакатларда муомаладан чиқарилди).

ФРАНЦИЙ [лот. francium – элемент кашф этилган жой (Франция) номидан] Менделеев даврий системасининг I гуруҳига мансув радиоактив кимёвий элемент; энг фаол ишқорий металллардан бири.

ФРАНЦУЗ қ. французлар. *Француз тили. Француз аёл. Француз адабиёти.* ■ Дилшод.. ҳозир ўша мактабда француз тилидан дарс беради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ФРАНЦУЗЛАР Франциянинг асосий, туб аҳолисини ташкил қилувчи халқ, француз халқи.

ФРАНЦУЗЧА I Францияга, француз халқига, унинг алифбоси, тили, маданиятига оид. *Французча кўшиқ.* ■ Дилшод кинодаги офицерлардек бошини кескин силкиб, сўзсиз саломлашди. Бу қилиги Ёдгорга ёқмади. «Мана, французча саломлашишимиз ўрганиб олдик», деб ўйлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Француз тили. *Сен французча(ни) биласанми? Французча гапирмоқ.*

ФРЕЗА [фр. fraise – қулупнай] тех. металл ва металлмас материаллардан чала тайёрланган маҳсулотларнинг юзаларига ишлов бериш, уларда тиш, резьба ўйиш ва б. ишлар учун хизмат қиладиган кўп тигли кесувчи асбоб.

ФРЕЗАЛАМОҚ Фреза асбоби билан ишлов бермоқ.

Фрезалаш станог Деталларнинг ташқи ва ички юзалари, ботиқлар ва чиқикларга, айланувчи жисм сиртларига фреза билан кесиб ишлов берувчи станок.

ФРЕЗЕРОВКАЧИ Фрезалаш станогда ишловчи ишчи, уста. *Фрезеровкачи бўлиб ишламоқ.*

ФРЕЗЕРЧИ айн. фрезеровкачи.

ФРЕСКА [итал. fresco – янги, қуриманган] Хом, ҳали қуриманган сувоқ устига рангдор қилиб ишланган расм. *Афросиёб фрескалари.* ■ *Фреска санъатининг Ўзбекистонда ривожланишига Ч. Аҳмаров.. ва бошқалар катта ҳисса қўшганлар.* «ЎЗМЭ».

ФРИКАТИВ [лот. fricatio – ишқаланиш]: **фрикатив ундошлар** тлш. Нутқ аъзолари бир-бирига яқинлашиб, ҳаво тор оралиқдан сирғалиб чиқиши натижасида ҳосил бўладиган **в, ф, з, с, ж, ш, х** ундошлари.

ФРИЦ [нем. Fritz – немисларда кенг тарқалган исм] Шарқий Европанинг айрим мамлакатларида немисларнинг, Иккинчи жаҳон уруши даврида немис солдатларининг нафрат ифодаловчи номи. *Зебо фрици биринчи марта яқиндан кўриши эди, унинг юраги гупиллаб уриб кетди.* Газетадан.

ФРОНТ [фр. front – пешона < лот. frons, frontis – пешона, олд томон] I Ҳарбий саф ёки колонна ва унинг қўмондонга қараб турган олд томони.

2 Жанг ҳаракатлари бўлаётган ҳудуднинг, майдоннинг душманга қараб турган олд томони, жанг майдони. *Дадамат ака, башарти уруш бошланиб қолса, ўша заҳотийёқ кўлига қурол олиб, фронтга жўнайди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Онанинг уч ўғли – кўзининг оқ-қоралари фронтдан қайтмади.* «Гулдаста».

3 Бевосита уруш, жангнинг ўзи. *Фронт Бектемирга дастлаб унча ваҳимали кўринмади.* Ойбек, Кўёш қораймас.

4 Уруш вақтида ҳаракатдаги армиянинг бир қўмондон раҳбарлиги остидаги энг йирик гуруҳи – олий оператив-стратегик бирлашма. *Украина fronti. Жанубий фронт.* ■ *Мирзаев Фарбий фронтнинг ўзида учта хат, иккита совға олган эди.* А. Қаҳҳор, Кўк конверт.

5 *кўчма* Оммавий ҳаракатлар майдони, шунингдек, бирон-бир иш, фаолият соҳаси. *Меҳнат fronti.* ■ *Мудҳиш уруш – қон тўкиш тўхтатилди. Тинч меҳнатда тер тўкиш fronti бошланди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Бу ер фронт! Пахта fronti! Дангасалик қилган одам шафқат кутмасин.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ФРОНТДОШ Бир фронтда бирга хизмат қилган. *Фронтдош дўстлар хат орқали ўзаро алоқа боғлаб туришарди.* Газетадан.

ФРОНТОВИК [«фронт» с. дан] с. т. Фронтчи. *Узингиз фронтвик бўлсангиз ҳам, фронт эсингиздан чиқибди, ука. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.*

ФРОНТЧА айн. фронтчасига. *Асрорқул.. чолларни йиғиб, мажлис қилди. Шу мажлисдаёқ ҳалиги чоллар фронтча ишлайдиган бригадаларга бирикиб олди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.*

ФРОНТЧАСИГА рвш. Фронтдагидек, уруш давридагидек; фронт талабига мувофиқ равишда. [Тоға:] *Раҳмат, жиян, раҳмат. Фронтчасига иш қилсан. С. Аҳмад, Уфқ. Доим шунақа, фронтчасига лўнда, аниқ, қисқа сўзлайди Ҳошим ака. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

ФРОНТЧИ Фронтда хизмат қилаётган ёки уруш маҳалида фронтда, ҳаракатдаги армияда бўлган киши. *Йигитча фронтчи акасининг келишидан, уй тўлиб қолишидан қувончи ичига сиғмас эди. С. Аҳмад, Уфқ.*

ФРУКТОЗА [лот. fructus – мева] Мева ва асалда кўп миқдорда учрайдиган ширин таъмли, рангсиз кристалл модда, мева шакари. *Асал глюкоза, фруктоза, сахароза ва минерал моддалардан ташкил топади. «Фан ва турмуш».*

ФТИЗИАТР Фтизиатрия мутахассиси, ўпка силини даволовчи врач.

ФТИЗИАТРИЯ [юн. phthisis – сил касаллиги + iatreia – даволаш] Тиббиётнинг ўпка сили, унинг келиб чиқиши ва касаллик жараёнини ҳамда уни даволаш, олдини олиш йўлларини ўрганадиган бўлими.

ФТОР [р. < юн. phthoros – ўлим; емирувчи] Менделеев даврий системасининг VII гуруҳига мансуб кимёвий элемент; галогенлар қаторига кирувчи ўткир ҳидли, оч сарик тусли, захарли газ. *Бир суткада организмга овқат орқали 1 миллиграммга яқин фтор киради. «ЎЗМЭ»*

ФТОРЛИ Таркибида фтор бўлган. *Фторли водород. Фторли бирикма.*

ФУ унд.с. Жирканиш ҳолатини ифода этади. *Фелдшер, фу, дея афтини буриштирди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Енгини шимараётган эди, қиз секин: -Фу! қўйинг, мой бўласиз! Бу сизнинг ишингиз эмас! – деди.*

ФУГАС [фр. fougasse] Ерга кўмиладиган, сув остига ёки бошқа бирор объектга қўйиладиган портловчи модда заряди. *Погодин*

қисмлари кўприкдан ўтиб олгандан кейин, Юрьев кўприк остида учта фугас атрафларига мина кўмдириб, уни истаган дақиқаларда портлатишга ҳозирлаб қўйди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ФУЖЕР [фр. fougere] Таглиги (пояси) баланд катта бокал. *Жавлон қўлларини бир-бирига завқ билан ишқаб, стол устидаги фужер, рюмкаларни нари-бери қилиб, текислаб қўйди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.*

ФУЗАЛО [а. فضلاء – «фозил» с. нинг кўпл.] эск. кт. Ўқимишли кишилар; донишмандлар, зиёдилар; фазилат эгалари. *Ҳукмдор қанчалик оқил ва одил бўлса, раият, уламо, фузало ҳам ҳақгўйликка юз тутгай. М. Маҳмудов, Мангу куй. [20-аср] 80-йилларнинг ўрталарига келиб олим ва фузалоларга қарши.. юриш бошланди. М. Қўшжонов, Дийдор.*

ФУЗУЛ [а. فضول – «фазл» с. нинг кўпл.] Яхши ҳислатлар, обрў-эътибор, илтифотлар, афзалликлар. *-Сенинг илму фузул аро шуҳратинг, Устоди Соний номинг ғалатми? Сен бу офатнинг қаёқдан келганини, нима эканини билмайсанми? – деди шоҳ Ал-Форобийга. А. Муҳтор, Чинор.*

ФУЗУН [ф. فزون – «афзун» с. нинг бошқача шакли] эск. кт. Ортиб, зиёда бўлиб борадиган, кўп ортиқ, зиёда. *Илоийм, дўстларингнинг умри узун, давлатлари фузун бўлсин. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар.*

ФУНДАМЕНТ [лот. fundamentum – асос, пойдевор] 1 Бирор бино девори, иншоот, дастгоҳ ва ш.к. нинг пастки, мустаҳкам қисми; пойдевор. *Уч йил илгари қурила бошлаган биноларнинг ҳали фундаменти ҳам битмабди. «Муштум».*

2 кўчма Бирор нарсанинг асоси; ишончли таянчи, базаси. *Ёшлик – фундамент. Унинг гиштини тўғри қўйиш керак. Мирмуҳсин, Ажрим.*

ФУНДАМЕНТАЛ [лот. fundamentalis – асос (негиз) бўлувчи, асос қилиб олинувчи] 1 Асосий, бош, энг муҳим. *Фундаментал кутубхона.*

2 Чуқур текширилган, асосли, теран. *Фундаментал асар. Фундаментал билимлар. Фундаментал тадқиқот.*

ФУНДАМЕНТАЛИЗМ [лот. fundamentalis – асос бўлувчи] Бирор таълимот ақидаларининг, жумладан, илоҳий китоблардаги тушунчаларнинг дастлабки, соф ҳола-

тини сақлаб қолишни астойдил ҳимоя қиладиган, уларни бошқа (мажозий) маънода талқин этишни рад этадиган ижтимоий, мавкуравий, диний йўналиш. *Фундаментализм диндор мусулмонларнинг давлатга бўлган ишончини йўққа чиқаришга уринади*. Газетадан.

ФУНДАМЕНТАЛИСТ *Фундаментализм* тарафдори; фундаментализм гоёлари учун курашувчи.

ФУНКЦИОНАЛ 1 *Функцияга оид; вазифага алоқадор; вазифавий. Функционал боғланиш. Функционал таҳлил. Тилнинг функционал доираси. Функционал услублар.* ■ *Ҳар бир функционал услуб ижтимоий фаолиятнинг маълум соҳаларидан бирига хизмат қилади.* «ЎТА».

2 *Бирор нарсанинг тузилишига эмас, балки фаолиятига, хизматига, вазифасига боғлиқ бўлган. Меҳнатнинг функционал тақсимоти. Юракнинг функционал касаллиги.*

ФУНКЦИЯ [лот. functio – ижро этиш, бажариш] **1 мат.** Эркин ўзгарувчи миқдор (аргумент)нинг ўзгаришига қараб ўзгариб турадиган, боғлиқ (тобе) ўзгарувчан миқдор. *Ўткир бурчакнинг тригонометрик функциялари. Функциялар назарияси.* ■ *Битта функциянинг ўзи турли хил формулалар билан ифодаланиши ҳам мумкин.* «ЎЗМЭ».

2 биол. Бирор аъзо ёки организмнинг ишлаб туриши, фаолияти. *Юракнинг функцияси.* ■ *Одам ўз организмнинг тузилиши ва функциялари тўғрисидаги билимларга эга бўлиши муҳим.* «Одам анатомияси ва физиологияси».

3 кўчма Бирор ижтимоий ташкилот, кимса ёки нарсанинг иш, фаолият доираси; вазифаси. *Бу ишни бажариш менинг функциямга кирмайди.* ■ *Она образининг бошқа бир гоёвий-эстетик функциясини ҳам унутмаслик керак.* У. Норматов, Талант тарбияси.

ФУНТ [нем. Pfund < лот. pondus – вазн, оғирлик; тарози тоши] **1** Инглиз ўлчов тизимида асосий масса бирлиги: савдода 0,4536 кг га, дорихонада 0,3732 кг га тенг; рус ўлчов тизимида масса бирлиги: савдода 0,49951241 кг га, дорихонада 0,3073 кг га тенг бўлган.

2 Ирландия, Кипр, Ливан, Миср, Сурия каби бир қатор мамлакатларда асосий пул бирлиги.

Фунт стерлинг [ингл. pound sterling] Буюк Британиянинг асосий пул бирлиги.

ФУНУН [а. فنون – «фан» с. нинг кўпл.] *эск. кт.* Фанлар, илмлар. *Улум, фунуннинг қадр-қийматини билган ота.. гўзал тарбия, ҳусн, ахлоқ берган. Ойбек, Навоий. Ёқа ушлаб қолди бутун Шарқ, Таъзим этди жаҳон фунуни.* М. Али, Боқий дунё.

ФУРАЖКА [фр. fourrage – ем-хашак тайёрловчининг бош кийими < feurre – сомон] Эркаларнинг гардишли ва қисқа соябон (козирёк)ли бош кийими. *Қурбон ота фуражкасини тўғрилаб, йигитларча қийғир қараш қилди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Лейтенант ҳам бошига фуражкасини кийди-да, Йигиталининг орқасидан юрди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

ФУРГОН [ф. fourgon] **1 эск.** Думалоқ соябонли, от қўшиладиган арава.

2 Юк ва йўловчи ташиш автотранспортининг усти ёпиқ кузови. *Кечга яқин иборанинг қизил фургон «Москвич»ида уйига қайтди.* Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар.

ФУРСАТ [а. فرصت – мақбул, қулай вақт; имконият; ишдаги узилиш, таътил] **1** Бирор ишни бажариш учун энг қулай вақт, пайт. *Фурсат пойламоқ. Фурсат келди. Фурсатдан фойдаланмоқ.* ■ *Ҳасратлашишга жуда қулай фурсат туғилди. Кимнинг дарди йўқ дейсиз!* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Фурсат – олтин, сен кўкрак кериб, Олтинингни сочиб юрибсан.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

Фурсатни бой (ёки қўлдан) бермоқ *Қулай вақт, пайтдан фойдаланмай, уни беркорга, бемақсад ўтказмоқ. Ҳозир.. ўйланиб ўтириш, фурсатни бой бериш пайти эмас.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Ҳофиз фурсатни қўлдан бермай, сафар анжомларини тайёрлаб, икки навкар билан йўлга чиқди.* М. Осим, Зулмат ичра нур. **Фурсатни қочирмоқ айн. фурсатни бой бермоқ.** *Зухра чиндан ҳам мени таниган! Фурсатни қочирмасдан, чорасини кўриш керак!* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

ФУРУШ [ф. فروش – сотувчи; сотиш, пуллаш] **1** *Фуруш қилмоқ кам қўлл.* Сотмоқ, пулламоқ. *Ҳаш-наш дегунда моллар белги-ланган нархда харидорларга фуруш қилиб ташланди.* «Муштум».

ФУРУШАНДА [ф. فروشنده – сотувчи, савдо қилувчи] *кам қўлл.* Сотувчилар, чайқовчилар. *Фурушандалар ўз молларини мақтаб, харидор чорларди.* Н. Сафаров, Наврўз.

ФУРФУРОЛ [ингл. *furfurool* < лот. *furfur* – кепак, кипиқ + *ol(eum)* – ёғ, мой] ким. Ёғоч қириндилари, маккажўхори сўтаси, кунгабоқар пўчоги ва ш.к. лардан олинадиган, жавдари нон ҳиди келадиган оч сариқ рангли суюқлик; органик бирикма (кимё ва нефть саноатида ишлатилади). *Эндиликда.. суюқлик шаклидаги фурфурол пахта чигити ва чигит тўфонидан олинади.* Ш. Тоҳиров, Янгилик яратувчилар.

ФУРҚАТ [а. *فرقت* – айрилиш, жудолик; тафовут, айирма; ихтилоф] 1 *эск. кт.* Ўзига азиз, сеvimли бўлган кимса, ватан ёки нарсадан узоқда яшаш; айрилиқ; ҳижрон. *Фурқат аро ташлаб мени, эй шўхи дилдор, ўртама.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Фурқат (эркаклар исми).

ФУСАҲО [а. *فصحاء* – «фасиҳ» с. нинг кўпл] *эск. кт.* Гапга чечан, чиройли ва мазмунли гапирадиган кишилар, сўз усталари. *Бу ғазалларни ўқиб, форс фусаҳолари ва ўзимизнинг форсинарастларимиз не деб оғиз очишга жасорат қила олулар?* Ойбек, Навоий.

ФУСУН [ф. *فسون* – «афсун» с. нинг бошқача шакли] *эск. кт.* Киши ёки нарсани ўзига жалб ва мафтун этувчи куч; жозиба, чирой. *Узун кўйлаги яшириб турган қаддиқомати, кўзлардаги фусуну лаблардаги латофат ногаҳоний ҳасрат ниқобига ўралди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Сеҳр, жоду; макр, ҳийла. *Зоти олийни ул бухоролик жодугарнинг фусунларидан қутқариб олмоқ керак..* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ФУСУНГАР [ф. *فسونگار* – афсун қилувчи, сеҳр-жоду қилувчи] 1 Ҳийлагар, жодугар, алдоқчи, кўзбўямачи. *Мени порсо одамлар фусунгарга чиқаришган.* М. Қориев, Ибн Сино.

2 Ўзига жалб этувчи, мафтун қилувчи. *Адабиёт олами мен учун аллақандай фусунгар, улўғвор, ҳатто илоҳий бир оламга ўхшайди.* Газетадан.

ФУСУНКОР [ф. *فسونكار* – афсун қилувчи; сеҳрловчи] Ўзига тортадиган, мафтун этадиган; жуда гўзал, ўта жозибали. *Қиз ҳақиқатан гўзал экан. Ёниб турган фусункор кўзлари унинг юрагини қитиқлади.* Мирмуҳсин, Қизил дурралар. *Ҳовлини Хоразм мақомларининг фусункор, мунгли наволари тўлдирди.* С. Сиёев, Аваз. *Дилшод оҳу кўзларда-*

ги шўх ўтми.. нафис лаблардаги фусункор табассумни кўриб, беҳуд турар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ФУСУНКОРЛИК Кўркамлик, мафтункорлик; ўзига тортувчи ҳолат. *Баҳорнинг фусункорлигини ўз кўзинг билан кўрсанг.. қисқаси, бутун жисминг билан баҳорни эмсанг – унда бошқача бўлади.* О. Ҳусанов, Най.

ФУТБОЛ [ингл. *football* < *foot* – оёқ + *ball* – тўп] Ҳар бири ўн бир кишидан иборат иккита команданинг бир-бирининг дарвозасига оёқ, бош, елка (қўлдан ташқари) зарби билан кўпроқ тўп киритишга асосланган спорт ўйини. *Футбол тўпи. Футбол командаси. Футбол ўйнамоқ.* ■ *Мол боқишга чиққан болалар эндигина майсалар кўз очган майдонда бақирибчақириб футбол ўйнашарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ФУТБОЛКА [«футбол» с. дан] Енги калта трикотаждан тикилган спорт кўйлаги.

ФУТБОЛЧИ Футбол ўйновчи. *Футболчиларимиз саралаш ўйинларини кўтаринки руҳда ўтказмоқдалар.* Газетадан.

ФУТУВВАТ [а. *فتوّت* – ёшлик, ўспиринлик; мардлик, ботирлик] Кўли очқлик, сахийлик, саховатлилик. *Паҳлавон Маҳмуд футувват – жавонмардлик ҳаракатининг ташкилотчисигина эмас, унинг маънавий раҳнамоси эди.* Газетадан.

ФУТУР [а. *فتور* – бўшашиш, ожизланиш; ҳолсизлик] Зарар, зиён, шикаст. *Серёмғир, рутубатли Мозандарон Ибн Синонинг сихатиға футур этказган эди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Футур кетмоқ Заифлашмоқ, кучсизлашиб қолмоқ, аввалги мавқеини йўқотмоқ. *Соғлигимнинг футури кетди.* ■ *-У замонларда хунардан футур кетган эди, – деди Йўлдошев.* «Шарқ юлдузи». *Сўнгра, сотиб ейишдан бошқани билмаган бойваччанинг шу вақтларда анча футури кетган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ФУТУРИЗМ [лот. *futurum* – келажак] 20-аср бошларида Европа адабиёти ва санъатида пайдо бўлган, адабиёт ва санъатдаги бадий ва маънавий мерос анъаналарини инкор этиб, анъанавий маданият билан алоқани узишни, замонавий урбанистик маданиятни тарғиб қилган авангардлик оқимларидан бири.

ФУТУРИСТ Футуризм ғоялари тарафдори.

ФУТУРИСТИК Футуризм ғоялари билан суғорилган, футуризмга асосланган. *Футуристтик роман. Футуристтик оқим.*

ФУТУРОЛОГИЯ [лот. futurum — келажак + юн. logos — билим, тушунча] Инсониятнинг ва жамият ҳаёти айрим соҳаларининг келажак ҳолатини башорат ва тадқиқ қилиш билан шуғулланувчи илмий соҳа.

ФУФАЙКА [итал. fofa — иссиқ кўйлак] 1 Пахта солиб қавилган, олди тугмалаб кўйиладиган калта кийим, куртка. *Очил эса ёқаси ва енгларига қўнғир клеёнкадан жияк кўйиб тикилган эски пахталик фуфайкада.. эди. П. Қодиров, Уч илдиш. Сувонжон худди шу харсангининг тагида бошини фуфайкага буркаб, ғужанак бўлиб ётарди. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 Иссиқ тутувчи трикотаж ёки жундан тўқилган калта уст кўйлак. [Абдусамад:] *Иссиқ сақланг. Москвадан жун фуфайка олиб келинг.. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

ФУҚАРО [а. فقراء — «фақир» с. нинг кўпл.] 1 Бирор мамлакатнинг доимий (муайян юридик ҳуқуқларга эга бўлган) аҳолиси, граждандар. *Ўзбекистон фуқароси. Россия фуқароси. Англия фуқароси. ■ Қай подшонининг фуқароси бўласан? «Юсуф ва Аҳмад». Аслини олганда, томошабинларнинг аксарияти амирдан қочиб ўтган Бухоро фуқаролари эди. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Умуман, оддий халқ, омма. *Келган маҳсулотнинг нархи эса оддий фуқаро ҳамёнини чақади. «Газетадан». Мен подшолар учун эмас, Хуросон фуқароси учун мадраса соялман. Мирмуҳсин, Меъмор.*

3 этн. Оддий, қашшоқ қора халқ вакили; зид. хўжа 3. *Фуқаро бош эгиб кирадиган қийишқ эшик, гувала деворини элаб олса ҳам катта гап. Мирмуҳсин, Умид.*

ФУҚАРОЛИК 1 Фуқаро (граждан) эканлик; фуқароларга оидлик; фуқаронинг

ҳуқуқий ҳолати. *Фуқаролик кодекси. Фуқаролик йиғини. ■ Бу ҳар иккала чиқиш унинг улкан фуқаролик, ёзувчилик ва олимлик жасоратидир. Газетадан. Биз фуқаролик жамиятини қуришни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз. Газетадан.*

ФУҚАРОПАРВАР [а. + ф. فقراپور — фуқаросевар, халқпарвар] Оддий халқнинг ҳақ-ҳуқуқини, талаб-эҳтиёжларини ҳимоя қилувчи, унга ҳар томонлама ёрдам беришга интилувчи ёки амалда ана шундай ёрдам бераётган. *..Иккови ҳам фуқаропарвар: ғарибни дўст кўрадиган, етимлар манлайини силаган, оққўнғил шахзодалар эди. «Ойсулув».*

ФУҚАРОПАРВАРЛИК Оддий халқ — фуқароларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш; халқпарварлик. *-Мен сизларга жаноби олийнинг фуқаропарварлик билан тўла бўлган ҳумоюн саломларини келтирдим, — деди девонбоши. С. Айний, Куллар.*

ФЮЗЕЛЯЖ [фр. fuselage — урчук] авиа. Учувчи аппаратларда: унинг барча қисмларини бирлаштиришга ва экипаж, йўловчилар, турли жиҳоз ва юкларни жойлаштиришга хизмат қиладиган умумий танаси, корпуси. *Самолётнинг фюзеляжлари ёнига иккита кучли реактив двигатель ўрнатилган. Газетадан.*

ФЮРЕР [нем. Führer — дохий] тар. Фашистлар Германиясида Гитлери шундай ном билан аташган. *..Бошқа ҳеч нарсани ўйлама, чунки фюрер сенинг учун ўйлайди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

ФҮТА [ф. فوته — матодан қилинган белбоғ] Белга бир неча марта айлантриб ўраладиган узун белбоғ. *Сочини ёйиб, белига фўта ўраб олган Ойтуман юзларини тирнай-тирнай садр тушарди. Э. Аъзамов, Олам ям-яшил. Унинг тилласимон ялтироқ фўтасига ойболта осилган, чап кўлида туғли узун найза бор эди. Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар.*